

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

tarihe giriş

Bekir Bıçer

TARİHE GİRİŞ

DEĞERLER EĞİTİMİ MERKEZİ YAYINLARI

© Eserin Her Türlü Basım Hakkı Anlaşmalı Olarak
Değerler Eğitimi Merkezi Yayınlarına aittir.

ISBN : 978-605-4036-02-8

Sertifika No: 0107-34-007151

Kitabın Adı

Tarihe Giriş

Kitabın Yazarı

Dr. Bekir BİÇER

Yayın Koordinatörü

Mahmut ZENGİN

Editörler

Yrd. Doç. Dr. Necdet SUBAŞI

Prof. Dr. Yaşin AKTAY

Prof. Dr. Burhanettin TATAR

Redaksiyon

Fatma TUNÇ YAŞAR

Kapak Düzeni

Erhan AKÇAOĞLU

Sayfa Düzeni

Utku SÖNMEZ

Baskı-Cilt

Nesil Matbaacılık

Dem Yayınları Ensar Neşriyat Tic. A. Ş. Organizasyonudur.

1. Basım

Kasım 2008

İsteme Adresi

Kızıtaşı Cad. No: 10 Fatih / İstanbul

Tel : (0212) 491 19 03 – 491 19 04 Faks : (0212) 491 19 30

www.ensar nesriyat.com.tr ensar@ensar nesriyat.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

TARİHE GİRİŞ

Dr. Bekir BİÇER

İstanbul 2008

Dr. Bekir Biçer

1963 Çorum doğumlu. İlk ve Orta öğrenimini Çorum'da yaptı. Hacettepe Üniversitesi Tarih bölümünde yüksek öğrenimini tamamladı. Danışmend-name'nin Tarihi Değeri adlı teziyle yüksek lisansını, Firdevsi-i Rumi ve Tarihçiliği isimli çalışmasıyla doktorasını tamamladı. Yazar evli ve iki çocuk babasıdır.

Kitapları: Firdevsi-i Rumi ve Tarihçiliği, Türklerin İslamlaşma Süreci, Danışmend Gazi Destanı ve Modernist Müslüman Mustafa Kemal'dir.

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....	1
Önsöz.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

I. Tarihe Giriş	7
II. Tarihin Tanımı	8
III. Tarihin Konusu	17
IV. Tarihî Bilgi ve Tarihî Olayların Özellikleri	22
V. Tarihî Kavramlar	26
VI. Tarihçi Kimdir?	27
VII. Tarihçinin Yöntemi	32
VIII. Tarih Bilimine Yaklaşım Tarzları.....	38
IX. Tarih Öğrenmenin Yararları	41
X. Tarih Biliminin İstismarı	46
XI. Tarihe Yardımcı Bilimler.....	48
XII. Tarih ve Takvim.....	53

İKİNCİ BÖLÜM

I. Tarih Disiplinleri	57
A. Hikayeci (Rivayetçi)Tarih.....	57
B. Öğretici (Didaktik) Tarih.....	58
C. Bilimsel Tarih	60
II. Tarihin Kaynakları	68
A. Sözlü Kaynaklar.....	71
B. Yazılı, Çizili, Sesli ve Görüntülü Kaynaklar.....	77
III. Tarih Yazım Aşamaları	82
A. Tarihî Kaynakların Tasnifi	84
B. Tarihî Kaynakların Tahlili.....	84
C. Tarihî Bilgilerin Karşılaştırılması.....	84
D. Tarihî Kaynakların Tenkidi	86

a. Dış Tenkit	88
b. İç Tenkit	92
E. Terkip (Sentez) Yapma	95
F. Yorumlama	96
G. Tarihin Çağlara ve Bölümlere Ayrılarak İncelenmesi.	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I. Tarihin Bilimsel Gelişimi	105
II. Türkiye’de Modern Tarih Yazıcılığı	110
III. Tarihin Yeni Şubeleri	116
IV. Yerel Tarihçilik	117
V. Tarih Felsefesi	120
Sonuç	129
Okuma Listesi	133
Kaynakça	135

Sunuş

YAŞADIĞIMIZ DÜNYA tam bir bilgi patlamasının yaşadığı bir dünya. Bilginin aşırı bir artışı ve çoğalması söz konusu, ama garip bir biçimde bu bilgi artışı insanları daha bilgili kılmıyor. Aşırı bilgi, bilgilendirici fonksiyonunu neredeyse yitirmiş, çünkü bu bilgi çokluğu sağlıklı bir zihnin işleyişini neredeyse felç ediyor. Bilginin geleneksel formları değişmiş, bilginin yeni biçimleri, bütünsellik algımızı parçalıyor, yoğun bilgi bombardımanı arasında yolumuzu kaybetme çelişkisini yaşıyoruz.

Bilgi çağı da denilen bu zamanda uzmanlaşma alabildiğine ileri boyutlara varmış, ama bu uzmanlaşmanın bir aşamasında bilgi alanları birbirine alabildiğine yabancılaşmıştır. İnsanlar kendi uzman oldukları alanın dışındaki alanlara yabancılaştıkça, tabi oldukları bilim disiplinleri yüzünden kendi alanlarının hakkını vermekten de uzaklaşıyorlar. Bu disiplinler altında bilim “gerçek hakkında bir bilgi” olmaktan ziyade giderek “bilgi hakkında bir bilgi” olmaya doğru yol alan bir “kopuş” durumunu yaşamak zorunda kalmaktadır.

Bu kopuş sadece bilgi ile bilginin nesnesi olan gerçek arasında değil, aynı zamanda sıradan insan ile akademik dünya, farklı disiplinler ve yine bu disiplinlerin kendi iç hiyerarşisi arasında, daha da ilginç bu disiplinler ile Türkiye arasında yaşanmaktadır.

Oldukça giriftleşmiş bir dünyayı içindekilerle ve dışındakilerle birlikte kavramanın imkânları azalıyor, çünkü bilginin ve bilmenin sınırları genişliyor. Yeni bir dünyada, çoğalan ve her biri farklı bir disiplin içinde şekillenen yüzlerce deneyimden beslenen bilgi formları modern insanın bilgiyle kurmak istediği temas noktalarını daraltıyor. Bilgi hiyerarşisi yeniden şekilleniyor, bu nedenle bilginin her bir türüne nüfuz etme konusundaki geleneksel ilgilerin takviye edilmesi gerekiyor.

Bu mülahazalardan hareketle Değerler Eğitim Merkezi, tüm bu kopuşları bir nebze telafi edebilmek amacıyla “bilim disiplinlerine giriş” türünden yeni bir dizi başlatıyor. Edebiyattan iletişime, dinden felsefeye kadar pek çok alanda, birer ön-okuma programı da sayılabilecek bu küçük kitaplar dizisiyle, genel okuyucunun akademi dünyasının bilgisiyle buluşması amaçlanıyor. Herhangi bir bilimsel bilgi ya da disiplinle uzmanlık düzeyinde temas kurmamış bir ilgi dünyasını beslemek amacıyla tasarlanan seride belli başlı alanlara ilişkin bir mukaddime ihtiyacının karşılanması hedefleniyor. Bu çerçevede özellikle sosyal bilimler alanından din bilimleri alanına, kendi içinde pek çok kompartımana bölünmüş modern bilgi envanterinin hâkim temel unsurları üzerinde hazırlık düzeyinde bir giriş denemesi sayılabilecek bu çalışmaların okuma programlarına belli bir düzen ve derinlik katması umulmaktadır.

Temel disiplinlere giriş niteliğindeki bu kitapların her biri, sahasının uzmanlarınca yazılmış ve her bir disiplinin gelişim tarihi, iç çeşitlenişi, ayrımlaşması ve özellikle Türkiye’deki tarihi ile birlikte bu disiplin hakkında daha kapsamlı bir okuma listesini içermektedir.

Türkiye’deki bilgi birikiminin kendi bütünlüğünü temin etme, akademi ve halk arasındaki ilişkiyi sağlıklı bir biçimde tesis etme, bilimlerin birbirleriyle daha kolay temaslarını sağlama ve bütün bu bilimlerin Türkiye ile ilgilerini bütünsel bir çerçevede yeniden gözden geçirme noktasında faydalı olmasını umuyoruz.

Değerler Eğitimi Merkezi / Mayıs 2008

Önsöz

INSANLARDA TARİH MERAKI insanlık tarihi kadar eskidir. Her ne kadar tarihini tespit etmek mümkün olmasa da. İnsanların ilk ilgilendiği tarih, masal ve efsanelerden oluşuyordu. Halk kendinin bilincine vardığı zaman, tarih bilinci yavaş yavaş gün ışığına çıktı. Tarihle ilgili genel kabul görmüş yargılar şöyledir. Tarih, evrenin vicdanıdır. Tarih bilinci öncelikle bilgi ve zihniyet meselesidir. Tarihsiz toplumlar talihsiz toplumlardır. Tarih milletlerin hafızasıdır. Tarihini kaybeden milletler, hafızasını kaybetmiş sayılır. Tarih canlı bir olgudur. İnsanı anlamak için tarihi bilmek gerekir...

İnsan tarihî bir varlıktır. İnsanın tarihî bir varlık olması demek, onun üç boyutlu bir zaman içinde yaşaması demektir. Burada zamanın boyutlarıyla geçmiş, şimdi ve gelecek zaman kastedilmektedir. Zamanın iki yanı vardır: Fizik-kozmik yanı, antropolojik-tarihi yanı. Fizik-kozmik zaman tek boyutludur. Onun ne bir başlangıcı ne de bir sonu vardır; fizik-kozmik zaman, akış içindedir. Onun sabit bir noktası yoktur, ne hızlılık ne de yavaşlık tanır; bir düzeye akıp gider; o reel varlığı belirler. Böylece, hem insan başarıları ve tarihi olaylar, hem de kozmik olaylar bu zamanın içinde yerlerini alır.

İnsan sürekli yapıp-eden bir varlıktır. İnsanın yapıp ettikleri “şimdi” denilen zamanda başlar. Fakat “şimdi” bir orta noktadır; onun bir dünü, bir de yarını vardır; o, bir tarafıyla insanı düne, geçmişe, diğer tarafıyla da yarına, geleceğe bağlar. Çünkü her “şimdi”, biraz sonra geçmiş olmakta, hem de geleceğe uzanmaktadır.

İnsanın tarihi bir varlık olması demek, onun bütün başarılarıyla, başından geçen ve geçmiş olan bütün olaylarla zaman boyutlarına kök salması demektir. Zamanın boyutlarına kök salmak demek, insanın geçmişi, geçmişteki başarıları bilmesi, şimdiyi geçmişin başarılarına dayanarak ve geleceği hesaba katarak yaşaması demektir. Bu, geçmişteki başarıların izlenmesi, hataların tasfiye edilmesi ve devamlılığın kurulması demektir.

Tarihî bir varlık olan insan daima dünün başarılarıyla, kültürel mirasıyla hesaplaşmak zorundadır; çünkü ilim, felsefe ve kurumlar ancak böyle ilerleyebilir. Bu da insanın yaptıkları ettikleri arasında bir devamlılık kurulmasıyla gerçekleşebilir. İnsanın tarihi bir varlık olması, onun daima dünü ile erişebildiği kadar uğraşmasını, dünün iyi ve kötü tecrübelerinden faydalanmasını gerektirir. Fakat bu hiç de kolay bir iş değildir. Çünkü düne inmek isteyen insan bugünün insanıdır. Bugünün insanının içinde yaşadığı durumla, kendi hayatını şekillendiren görüşlerle, dünün insanının içinde yaşadığı durum, onun hayatına belli bir biçim veren görüşler arasında farklar vardır.

Bugünün insanı içinde yaşadığı varlık şartlarından, belli bir görüş tarzından kalkarak “dün”ünü yoklamalıdır; onun dününden beklediği belli bir amaç olmalıdır. Bir topluluğun bugünkü görüş tarzını, bugünkü başarılarını canlandırmayan, ona yeni bir hayat katmayan bir “dün” kenara atılması, ortadan kaldırılması gereken bir dün olmalıdır. Böyle bir dün sadece yüküdür.

Aslında “dün”le hesaplaşmak demek, onu bir revizyondan geçirmek, rahat yürüyebilmek için sırtımızdaki yükü hafifletmek demektir. Böyle bir ayıklanma insanın bugünü ve yarını için zauridir. Zaten öğrenmek insana bunu sağlamalıdır.

Bütün ilimlerde olduğu gibi tarih ilminin gayesi gerçeğin anlaşılır kılınmasıdır. Gerçek muhtelifdir ve sayısız görüş açılardan hareketle ancak kavranılabilir, ilimlerin çokluğu buradan kaynaklanır, bu çokluğu aydınlatmak gerekir, o da gerçeğin bir cephesidir.

Tarih araştırmalarında kullanılan kaynaklar ne kadar sağlam olursa olsun, tarihçi araştırmalarında ne kadar objektif olmaya çalışırsa çalışsın ve denenen yöntem bilimsel olduğu iddiasını ne kadar taşırsa taşırsın ortaya konulan eser mutlak doğruyu yansıtmaz. Zaten tarihçiler tarafından ortaya konulan bilgilerin çoğu evrensel olma iddiasına rağmen, evrensel bilgi hüviyetini kazanamamıştır. Evrensel bilgiye ulaşma isteği şimdilik hayal olarak kabul edilmektedir. Aslında sınırlı kavramlara bağlı olduğu için kaçınılmaz olarak sınırlı kalan bilgimizin, gerçek olarak bildiğimiz bilgilerden daha fazla olduğu bilinmelidir.

İnsanlar dünle bugün arasında gelip gitmektedir. Bazen insan geçmişini bir “bayram sevinci” olarak algıladığı için “orada” kalmak ister. Geçmişini şimdiye taşıyıp, şimdide durarak, geçmişin keyfini çıkarmaya uğraşanlar olduğu gibi. Bu çabalar insanın bugünü ve yarını ile ilgilenmediği için anlamsızdır. Şimdide sıkışıp, gözlerini geçmişe çeviren bakışa “nostalji” denir. Kökenine indiğimizde, *nostos* ve *algos* sözcüklerinden oluşan nostalji, dilimize “geri dönüş ağrısı” diye çevrilebilir. Halbuki tarih, bir nostalji değil, bugünü anlama çabasıdır.

Türkiye’de tarihi bir nostalji değil, bilim olarak kabul eden bir anlayış doğmuştur. Bu nedenle tarihi doğru anlamının gereği olarak tarih metodolojisi konusunda son yıllarda yeni çalışmalar yapılmaktadır. Bu alanda çalışmaların artmasının ana sebebi tarihin hayatımızda tuttuğu yerle ilgili olmalıdır. Buna karşılık Türkiye’de bilimsel tarih adına ve bilimsel çalışmalar yerine yerleşik, bilim dışı bir anlayışın egemen olduğu görülmektedir. Tarihin gündemimizde tuttuğu yere paralel olarak tarihsel yöntem konusunun bilimsel bir mantıkla tekrar ele alma zorunluluğu doğmuştur. Bu çerçevede kitabımız okuyucuya tarihin ne olduğuna dair ön bilgi ve ipuçları vermeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmada bu zamana kadar Tarih Usulü, Tarih Metodolojisi ve Tarih Felsefesine dair yazılan kitapların deyim yerindeyse bir sentezi yapılmaya çalışılmıştır. Yeni bilgiler ışığında “Tarih nedir?” sorusuna cevap aranmıştır. Tarihe Giriş adıyla yazılan bu kitap, tarihe giriş başlığını taşıyan ilk kitap olma özelliğini taşımaktadır. Tarihe dair yazılan eserler ana hatlarıyla taranmış, konumuzu ilgilendiren bilgiler derlenerek el kitabı mahiyetinde bir eser ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda kullanılan kaynaklar dipnot olarak verilmiş, kaynak yoğunluğuna sebep olmamak için dipnot tekrarından sakınılmıştır. Çalışma esnasında eserlerini yoğun bir şekilde kullanmama izin veren değerli hocam Ayhan Bıçak’a, eleştirileriyle ufuk açan Fatma Tunç Yaşar’a yardımlarını esirgemeyen dostum Osman Özkan’a, öğrencim Dürdâne Öztürk’e ve kızım Büşra’ya teşekkür ederim.

Dr. Bekir Biçer

Konya 2008

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHE GİRİŞ

SÜMERLERİN YAZIYI KULLANMASIYLA tarihi çağların başladığı kabul edilir. İnsanın bilgiyi kayıt altına alması, önemli bulduğu olaylara tarih düşerek, toplumsal hafızaya hem yazılı hem de sözlü olarak kaydetme çabası, çok çeşitli biçimlerde yapılagelen en eski insan faaliyetidir. Bunun pratik bir uzantısı olarak “geçmişte ne oldu” sorusundan kaynaklanan bilgi elde etme çabaları ve bu soruya geçmişten kalanlara bakılarak, bu günden verilen cevaplar tarihin bilgi gövdesini oluşturmuştur. Aslında bu pratik merak geçmişte ne olduğuyla ilgili olduğu kadar, geçmişin aynadaki yansıması olarak düşündüğü, kendi zamanını anlama çabasıyla da ilgilidir. Bu nedenle insan tarih boyunca daima kendisi, diğerleriyle ilişkileri ve içinde yaşadığı toplum üzerinde de düşünmüş ve yeni bilgiler üretmiştir.

Tarih kavramı insanlığın tarihi kadar eskidir. Tarih insanla başlamıştır ve insana özgüdür. Tarih ister geçmiş zaman anlamında isterse bilim anlamında kullanılmış olsun hep insan-

ların gündemi olmuş ve gündem olarak kalmıştır. Bu gerçeği İbni Haldun Mukaddime adlı eserinde “Tarih ilmi, bütün toplumların ve nesiillerin önem verip ilgilendiği ilimlerden biridir. Herkes tarih ilmine yönelir, sıradan insanlar bile tarihi bilmek ister, hükümdarlar ve reisler tarih bilgisine sahip olmak için yarışır” şeklinde ifade etmiştir.

II. Tarihin Tanımı

Tarih kelimesi Arapça kökenlidir, ay yani takvim bilgisi anlamına gelmektedir. Tarih kelimesi dilimize Arapçadan geçmiştir. Çoğulu tevârihtir. Tarih kelimesi Arapçada hikaye anlamında kullanılmıştır. Hikaye anlamıyla kelime batı dillerine de geçmiş ve “history” şeklinde yer almıştır. (Sırma, 1984: 25-26) Tarih felsefesi anlamına kullanılan kelime ise *res gestae*’dir. Historia, Latinlerde ve Yunanlılarda somut, müşahhas bir malzeme, bir bilgi demektir. *Res gestae* ise, Latince’de ‘res’ şeyler demek; ‘gestae’ “hatt-ı harekât, tavır, hareket” anlamındadır.

Tarihin kelime anlamını bu şekilde verdikten sonra tanımının doğru yapılabilmesi için, tarihin tanımına ve ne olduğuna dair yazılan bilgilerden bir bölümünü aktaralım. Arnold Toynbee’ye göre tarihçinin görevi “Tarihçinin bütün bir ömür boyu yaptığı iş, kendi kovalarındaki suyu başka sayısız kovanın besleyip büyüttüğü bilgi ırmağına eklemekten ibarettir” der. Ali Şeriatî’ye göre tarih, insan oluşumunun ilmidir. Tarih, “İnsanlığın fîil ve fikirlerinin gelişmesini takip eden bilgi”dir. Tarih ilmi “zaman” ve “mekân” kavramlarına bağlı olarak insanlığın geçmişini araştırır.

“Tarih, insanların geçmişini inceleyen, onların sosyal hayatını kapsamlı olarak ele alan ve eylemlerinin bütün boyutlarının tablosunu takdim etmeye çalışan bir disiplindir. Yani tarih insanlarla, insanların faaliyetlerinden tanıyabildiklerimiz çerçevesinde ilgilenmektedir. O, bu faaliyetlerde, sosyal bir değeri olan, yani bizzat topluluğu aydınlatan her şeyi araştırmaktadır” (Halkin, 1989: 4)

“Tarih bir bilinç varlığıdır. Bu özelliği yüzünden devamlı gelişen, geçmişin üzerine yeniyi kuran, yükselen basamaklar düzenidir. Onda geriye dönüş olmadığı gibi değişmeyen, sürekli yenilenen bir örnek, bir ölçek de aranmaz. Değişmeyen bir varlığın tarihi olmaz, onu tarihin sınırları içinde açıklama imkanı da yoktur.” (Eyuboğlu, 1991: 5)

E. H. Carr’a göre tarih: “Pek çok parçası kayıp bir iç içe geçmeli bulmacadır: Tarih tek başına hiçbir şey yapmaz, büyük servetleri yoktur ve savaşlarda dövüşmez. Her şeyi yapan, her şeye sahip olan ve dövüşen insandır, sahici olan sadece canlı olan insandır.” (Carr, 1987: 66)

“Tarih denen şey zaman içinde değişimin araştırılması değil, bu işle uğraşırken tarihçilerin ürettiği enformasyondur. Tarih, somut insan hayatının anlamıdır. Bu hayatların görüp geçirdiği olaylara, seçilebilir bir başı, ortası ve sonu olan anlatımlar özelliği kazandırır. Tarih öykülerin anlamıdır. Anamlı bir hayat, öyküleştirilmiş anlamların tutarlılığına özlem duyan bir hayattır.” (Munslow, 2000: 13-115)

Bütün tarihçiler, tarihin bir tür araştırma olduğunu kabul ederler. Ancak insanlar tarihe bir tür bilim etiketini yapıştırmıştır. Bilim ise sorular sorup, bu sorulara cevap aradığımız bir düşünce formudur. Bu durumda tarih de bir bilimdir, ancak özel bir bilim. Tarih biliminin görevi gözlemlene imkânımız

olmayan olayları incelemek, çıkarımlara varmak, gözlemleme imkânımız olan olaylar ile mukayese etmek ve ilgilendiği olaylar için tarihçinin deyişi ile “deliller” toplamaktır.

Tarih, sadece geçmiş hakkında bilgi alma ve haberdan ibaret değildir. Tarih, yalnızca önceden olmuş hâdiseler değildir. Tarih, bir asırdaki bağımsız kültürlerin, bağımsız medeniyetlerin, bağımsız toplumların, belirli kavimlerin ve ırkların incelenmesi de değildir. Tarih, şimdiki zamanı ortaya çıkarmış olan bir geçmiştir. Tarih, geleceğe dönük bir harekettir. Tarih, insan türünün ömrüdür. Gerçek bir insan gibidir.

Fischer, “Historians Fallacies” isimli kitabında, tarihsel düşüncenin doğasını, “belirli sorulara tatminkâr ve açıklayıcı cevap elde etmek amacıyla gerçekleştirilen kanıtlara dayanan muhakeme süreci” olarak ifade edip sözlerine şöyle devam eder: “Elde edilen cevaplar genel ya da detaylı olabilir. Tarih, kısaca, bir problem-çözme disiplindir. Bir tarihçi, geçmiş olaylar hakkında açık uçlu sorular sorar ve açıklayıcı paradigma formunda düzenlenmiş, seçilmiş gerçekler doğrultusunda bu soruları cevaplar.”

Tarih; İnsanın geçmişte yaptığı önemli her türlü faaliyet hakkında bugün insanların ürettiği bilgilerdir. Tarihi çalışma, tarihi inceleme “tarih bilimi” etkinlikleriyle, tarihi, birbiriyle karıştırmamak gerekir. Tarih alanı, eyleyen, üreten, düşünen insanın ürünlerinden ve etkinliklerinden oluşuyor. Bu ürün ve etkinlikler, geçmişte kaldıklarında ya da toprağın derinliklerine gömüldüklerinde, tarihin, yazılan tarihin huzuruna çıkmış oluyor. Tarih, geçmişin, yitip gitmesini önlemek için, onu şimdiye çekme çabasıdır. Geçmişin şimdileştirilmesi, şimdiye çekilerek, tespit edilmesi, yorumlanması, yeniden kurgulanması, inşası gibi etkinliklerinin tamamını içerir.

“Tarih, ölmüş olanların yaşamının, yaşayanlar için ve yaşayanlar tarafından yeniden kurulmasıdır. Bu nedenle tarih, düşünen, duyumsayan, etkin insanların geçmişi keşfederken bulunduğu şimdi ilgisinin doğuşudur.” (Aron, 2006: 182) Bu-
raya kadar yazılanlardan şöyle bir sonuca varılabilir. Tarih, günümüzde genellikle üç anlamda kullanılmaktadır:

1) Olayların zamanını belirleme anlamında kullanılan tarih: Herhangi bir olayın, belirgin bir takvim sistemine göre, kronolojik yerini göstermek için tarih terimi kullanılır. Olayın ortaya çıktığı zaman dilimine olayın tarihi denir.

2) Geçmiş zamanın tümüne tarih denir: Zaman, geçmiş-şimdi-gelecek olmak üzere üçe ayrılır. Şimdiye kadar olan, üretilen, yapılan her şey, geçmiş olarak adlandırılır. Bu anlamda tarih, kültürün ya da kültürlerin oluşturduğu bir ambar anlamında kullanılır. Tarihin bu anlamı, olmuş bitmiş, etkisiz olaylar ambarı olarak görülmemelidir. Şimdi de etkili olan bütün olayların ve eylemlerin kökleri ya da nedenleri bu alanda bulunmaktadır. Şimdiyi ve geleceği belirlediğinden geçmiş adı altında toplanan insan eylemleri etkin unsurlar olarak toplumların yapılarını oluşturur.

Geçmiş, dar anlamıyla toplumun geçmişi, kurumun geçmişi, sorunun geçmişi, insanlığın geçmişi gibi bağlamlarda da kullanılır. Bu bağlamlarda kullanılan geçmiş, özel bir alanla ilgili düşünce ve olayların birbirleriyle düzenli ilişki içinde bulunmasına işaret etmektedir ve genel geçmişi sınıflandırmış olur.

Geçmiş, varlığını nasıl sürdürmektedir? Geçmiş, insanların düşündüğü; yaşadığı, ürettiği her şeydir. Bir yandan geçmişin oluşturan şeylerin olmuş bitmiş olduğu belirtilmekte, bir yandan da onların şimdiyi oluşturdıkları ifade edilmektedir. Bu

bir çelişki gibi gözükse de, kültür alanının yapısına has bir durumdur. Çelişkinin üstesinden gelmenin yolları vardır: Süreç, bellek ve gelenek geçmiş taşıyan üç önemli unsurdur.

a) Süreç, kültür alanında ilke olarak yer alır. Bir düşünce ya da olayın gerçekleşmesinde çeşitli unsurlar yer alır. Gerçekleşen olayda yer alan her unsur, bazı özelliklerini dışarıda bırakarak etkide bulunur. Etkide bulunan özellikler, yeni olayın içinde, söz konusu olan unsuru devam ettirir. Kültür alanındaki bütün faaliyetler, bu şekilde oluştuğundan, yakın ya da uzak geçmişte ortaya çıkan düşünce ve eylemler varlıklarını sürdürmüş olmaktadır. Ancak, geçmişte olan her düşünce ve eylem, bu günde varlığını sürdürmemektedir. Süreç içinde etkilerini kaybeden, yeni oluşumlarda ihtiyaç duyulmayan unsurlar, tarihin dehlizlerinde kalmaktadır. Bazen bugüne dair hiçbir izi kalmamış olsa da geçmişte yaşanmış olan bir çok olaya veya düşünceye bugün bir ilgi uyanabilir. Bu ilginin değişik sebepleri olabilir. Bu ilgi genellikle bugünkü bazı arayışların sonucunda oluşur. Dolayısıyla kaynağı geçmiş değil bugündür. Bu durumda bugüne gelen hiçbir etkisi olmadığı halde geçmişte aranıp bulunan o olay büyük ihtimalle bugünün arayışları doğrultusunda icat edilmektedir. Aslında o olayın gerçek mahiyeti hakkında doğru bir bilgi üretilebilmesinin bir garantisi yoktur. Aksine o olay bugünün ihtiyaçları doğrultusunda icat veya inşa edilmektedir. (Aktay, 2007: 271)

b) Bellek (Hafıza): Bireyin eğitim, öğrenim ve tecrübelerinin toplandığı bir yetenektir. İnsanı diğer canlılardan ayıran temel özellik olan aklın, başlıca dayanaklarından biridir. Öyle ki, bellek bir şekilde zarar gördüğünde aklın işleyişinin durması, bellek-akıl ilişkisinin önemine işaret etmektedir. Akıl çalışırken yakıt olarak, bellekte bulunanları kullanır. Bellek

boşsa ya da belli bir konuda yetersizse akıl ya ürün veremez ya da verdiği ürün çok zayıf olur. Düşünce üretimi de aklın bir faaliyetidir. Bir konuda düşünce beyan edebilmek için konuya ilişkin belleğimizde yeterince malzemenin olması gerekir.

Bellekte toplanan unsurları kullanma süreci soru ya da sorunla başlar. Soru sorma, soru konusu yapılan alana ilişkin sorunların çözümü üzerine düşünüldüğünü gösterir. Sorunları başlattığı düşünme süreci, ilk önce aklın bellekte konuyla ilişkili unsurları toplayıp sınıflaması; ikincisi, önce her sınıftaki unsurlar arasında ilişki kurmak, sonra da sınıflar arası ilişkileri kurarak anlamlı bir bütünlük oluşturmak şeklinde gelişir. Sorunun işaret ettiği şey hakkında yeterli malzeme yoksa konu hakkında araştırmalar yaparak bellek zenginleştirilir. Düşünme süreci tamamlandığında, yani anlamlı bir bütünlük oluşturulduğunda soruya cevap verilir. Düşünme ifade edilerek düşünce haline getirilmiş olur.

Bellek- toplum: Bellek birey için ne türden öneme sahipse, genellikle toplumun belleği olarak kabul edilen tarih de toplum için benzer bir öneme sahiptir. Toplumun belleği, o toplumun ürettiği değerleri içeren geçmişidir. Geçmiş, toplumun belleğinde varlığını nasıl sürdürmektedir? Bu soru üç başlık altında incelenebilir: Kültürel süreç, gelenekler ve belgeler.

c) Gelenekler, toplumlaşmayı sağlayan ve toplumu bir arada tutan unsurlar arasında önemli bir yere sahiptir. Gelenekler, toplumdaki bir davranış ya da düşünce alanının düzenlenmesi için toplumun geçmişinde oluşturulan ve süreklilik kazanan yapılardır. Ayrıca, gelenekler, ilgili olduğu konularda, nasıl davranılacağı konusunda insana rehberlik yaptığı gibi kurumların çalışma tarzlarının belirlenmesinde de önemli rol oynar. Gelenekler toplumsal belleğin en açık göstergeleri arasında-

dır. Çünkü, geçmişin derinliklerinde oluşup, ilgili alana ilişkin değerleri barındırdığından ve kolay değişmediğinden geçmiş sürekli olarak şimdide canlı tutmaktadır. Bir düşünce ya da kuruma ait geleneklere bakıldığında, geçmişin nasıl yaşatıldığı çok açık bir şekilde görülür. Geleneklerde görülen, geleneğin dayandığı değerleri koruma, toplumun sürekliliğinin de şartları arasındadır.

Toplular durağan yapılar değildir; dolayısıyla sürekli değişmektedirler. Toplumdaki değişimleri belirleyen genellikle, ortaya çıkan sorunlar ve sorunları çözme tarzlarıdır. Toplumdaki sorunlar, toplumsal yapı gereği toplumun herhangi bir kurumyla ilişkilidir. Kurum, öncelikle sorunu kendi geleneğine bağlı olarak çözmeyi dener. Geleneksel çözüm tarzı, yeni sorunun çözümünde etkili olamazsa, farklı çözüm denemelerine gidilir. Farklı çözüm başarısından dolayı benimsenirse, kurumun geleneği içine katılır. Daha önce kullanılan, benzer sorunları çözme tarzı etkisini kaybeder, yeni tarz gelenekte yerini alır. Böylelikle gelenekte bir değişim ortaya çıkar. Geleneklerde ve kurumlarda ortaya çıkan değişimler, toplumun tümüne yansır. Ancak, gelenek ilgili olduğu alanda sorunları çözebiliyorsa fazla değişmeden varlığını sürdürür.

Gelenekler, kültür, geçmişten geleceğe taşıyan köprülerdir. Geleneğin zayıfladığı ya da bittiği yerde, aynı görevi sürdüreceği yeni gelenekler oluşur. Yeni gelenek öncekinde bulunan değerlerin bazılarını benimsemek zorundadır. Çünkü, toplumun konuyla ilgili değerlerine yer vermeden, yepyeni bir tarzla toplum karşısına çıkıldığında, yeni değerlerin benimsenmesi zor olmakta ve bu durum çok önemli yeni sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Yeni gelenek süreç içinde benimsense de eski gelenek toplumun çeşitli katmanlarında varlığını sürdürür.

Geleneğin bu özellikleri, geçmiş toplumun belleğinde canlı tutmaktadır. Toplumun belleğini ise belgeler canlı tutar.

3) Bilimsel disiplin olarak tarih bilimi: Bizim konumuz ve çalışmamız tarihin bu anlamıyla yani tarih bilimiyle ilgilidir. Yukarıda aktarılan bilgiler ışığında tarih nedir sorusuna net ve kesin cevap verilebilir mi? Sosyal bilimlerdeki diğer temel kavramlarda olduğu gibi tarih bilimini herkesin kabul edeceği bir şekilde tanımlamak kolay olmamaktadır. Çünkü tarih çok sayıda bilinmeyi ve değişkeni ihtiva etmektedir. Bu nedenle herkesin üzerinde ittifak edebileceği bir tarih tanımından bahsetmek zordur. Tarih kelimesinin çok farklı manaları vardır; çünkü o, doğru yanlış hikayeleri veya tarihi gerçekliği ve nihayet tarih bilgisini ifade edebilmektedir.

Değişik bakış açılarının kesiştiği noktaları dikkate alarak müşterek bir tarif yapmak gerekirse şunlar söylenebilir: Tarih; İnsanların geçmişte meydana getirdiği her türlü faaliyeti, zaman ve mekan çerçevesinde, sebep ve sonuç ilişkisi içinde, kaynaklara (belgelere) dayanarak ve bilimsel bir yöntemle inceleyen sosyal bilimdir.

Tarihin tanımında öne çıkan unsurları, konuyu kısaca açmak açısından şu şekilde sıralayabiliriz. İnsanın geçmişteki önemli faaliyetleri derken siyasi, sosyal, kültürel, ticarî, dinî.. her türden faaliyeti kast edilmiş olur.

Zaman ve mekan çerçevesinde derken, zaman içinde ve mekan üzerinde cereyan eden olayları ve olguları bütün olarak değerlendirir anlamına gelir.

Sebep sonuç ilişkisi derken, olaylardan birinin diğerine tesiri, birinin diğerini doğurarak meydana getirmesini kast ediyoruz. Zaten bütün sosyal hâdiseler sebep sonuç ilişkisi içinde

birbirine bağılı olarak cereyan eder. Carr'ın dediğı gibi, "Tarih araştırmaları neden araştırmalarıdır. Her tarihsel araştırma, tanımca, geçmişi hatırlamadır ve bu nedenle de her nedensel buluş bir geriye gidiştir." Dolayısıyla tarihçinin görevi, olayı oluşturan ve olayın gerisinde bulunan unsurları açığa çıkar-mak ve onların olayın oluşumundaki etkilerini göstermektir.

Objektiflik, hakikatin peşinde olan tarihçinin gayretlerinin hedefidir. O, olguları "vuku buldukları gibi" göstermek, onları, yorumlarken subjektif unsurlar katmaksızın olayları kendi tarihsel bağlamında aydınlatma çabasıdır. Bu konuda Mustafa Kemal'in tespiti önemlidir. "Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat gelecek nesiller için şaşırtıcı bir mahiyet alabilir." Tarihi gerçeklik, bizatihi nüfuz edilemez niteliktedir. Bu gerçekliğin bilinmesi dolaylıdır, zira tarihçi ancak şahitlikler yığını arasından bizzat kendisinin şahidi olmadığı olguya yaklaşmaktadır. Aynısı yeniden üretilemediğinden tarihçi bu olguyu elinden geldiği kadar iyi bir şekilde yeniden kurmakta, onu yeniden takdim etmektedir.

Aslında "objektif" kelimesi ile kastedilen anlam "salt bilgiyi yorumsuz aktarmak" ise, hiçbir tarihçi objektif olamaz. Bu bizim onayladığımız bir olgudur ancak, "objektif" kelimesi ile kastedilen anlam, sağduyulu bir insanın kabul edebileceği, âdil, dürüst ve gözden geçirip düzeltilmeye elverişli bir sunum ise, bu durumda tarafsızlık yolunun kapısı aralanmış demektir.

Tarih sosyal bilimdir derken; tarihin doğa bilimlerinden farkına dikkat çekilmiş olur. Tarihin kendine ait araştırma yöntemi, çalışma esasları ve ilkeleri mevcuttur. Tarihsel olaylar üzerinde bilimsel kurallara uygun olarak çalışıldığı zaman ancak o bilgiler bilimsel bir nitelik kazanmış olur.

III. Tarihin Konusu

Geçmiş yıllarda tarihçiler daha çok siyasi ve askeri konuları tarihin kapsama alanına almıştı. Ancak 19.yüzyıl dan itibaren ekonomik ve sosyal konular ön plana çıkmaya başladı. Günümüzde ise tarihin konusunu her hangi bir alanla veya durumla sınırlamak mümkün değildir. Artık insanın yeryüzündeki bütün faaliyetleri “doğumundan ölümüne kadar” tarihin konusudur ve her şeyin tarihi yazılabilmektedir.

Tarih, insan olarak nereden geliyoruz? Geçmişimiz nedir? gibi sorulara karşılık veren bir bilim dalı olarak bilinir. “Tarihin konusu geçmişte cereyan eden insanlıkla ilgili olan tarihi olaylardır. Bu olaylar insanın biyolojik ve fizyolojik hareketleri dışında, ortak olan faaliyetlerdir. Geçmişte, zaman ve mekan içinde cereyan eden ve insan ruhunun çeşitli etkiler altındaki tepkilerinden doğan bu ortak olaylar, tarihin konusunu teşkil eder.” (Memiş, 2005: 1-2)

Tarih insanların düşüncelerinin ifadesi olan ve zamanla ortaya çıkan olayları insanların yönlendirdiği sosyal gelenekleri konu edinir. Bunları şekillendiren kanunları bulmayı, gelişme-çöküş; tekamül-yozlaşma gibi şart ve safhaları açıklığa kavuşturmayı vazife edinir.

İnsan, akıl sahibi olması nedeniyle diğer canlılardan ayrılır. Aklın ürettikleri kültürel dünyayı oluşturur. Kültürel dünya, hem insan olmak, hem de insanı anlamak için temeldir. Bilgi birikimiyle oluşan kültürel dünyayı anlamak, çözümlemek ve anlatmak yine bilgi aracılığıyla olmaktadır. Kültürel dünyanın yol haritasını çizen tarih çalışmaları, bu haritayı elinde bulundurduğu bilgilere dayanarak yapmaktadır. İnsanın bilme ve bilgiye dayanarak üretme yeteneğiyle oluşan, kültür

dünyasının temel özelliklerinden biri bilgidir. Kültür dünyasının araştırılmasında ilk sırada bulunan tarihçilik de doğrudan bilgi sorunuyla uğraşmaktadır.

Bilmek, insan için niçin önemlidir? İnsanın yaşadığı kültürel ortam, bilgi temelli oluşturulmuş ve bilgi aracılığıyla varlığını sürdürmektedir. Kültürel ortamın varlığı ile insanın kendi varlığı neredeyse özdeş anlamlara gelmektedir. Bilmek, öncelikle insanın yaşaması için gerekli olanları kullanmak ve yenilerini üretmek için zorunludur. Tarih düşüncesinin ortaya çıktığı dönemlerden bu güne kadar tarihin başlıca konuları:

- 1- Köken arayışı,
- 2- Meşrulaştırma,
- 3- Kimlik ya da kendini bilmek ve
- 4- Sorunları kavrama aracı olarak ele alınmıştır.

1- Köken arayışı: Aklın çalışmasında temel ilke, bir sorunu ilkeye bağlayarak çözümlemektir. İster bu kabul edilen bir ilkeden yola çıkarak ilkeye bağlı sorunları ele almak olsun, isterse tek tek sorunlardan hareket ederek bir ilkeye varılsın, sonuç olarak ilke aklın çalışmasının temel dayanağıdır. Çok sayıda şeyin ilkeye bağlanması ya da ilkeden türetilmesi, ilkeyi köken konumuna getirmektedir. Aklın bu çalışma tarzı, ürettiklerini de anlamak için kullanılan bir yol olarak karşımıza çıkmaktadır.

Köken sorunu, en açık bir şekilde insanın kökeni sorununda kendini gösterir. Bütün kültürler, ilk atanın ya da ilk insanın kim olduğu ve dünyaya nasıl geldiği sorusuna cevap vermişlerdir. İlk atanın belirlenmesi, o toplumun kökenini de açıklamış olmaktadır. İlk atayla birlikte kültürün temel kurumları ve değerleri de üretilmeye başlandığı kabul edilir. Sonradan ortaya

çıkan bütün kültürel ürünleri anlamak için ürünü ilk üreten ve kullanan kaynağa işaret etmek gerekmiştir. Böylelikle her ürün bir kökene bağlanmış olmaktadır. İnsanlık tarihinin başından günümüze kadar bu tutum değişmemiştir. Böylelikle, köken araştırmaları tarih düşüncesinin de kökeni olmuştur. Ancak köken sorunu sadece insanlığın kökeniyle ilgili sorularla değil özellikle modern ulus-devletler döneminde her ulusun kendine bir köken arayışı bir ulus-kurma sürecini tamamlayan en önemli işlemlerden biri olmuştur. Ulus kendi kökenini kendine uygun gördüğü imajla uyumlu bir şekilde bulmaya çalışmıştır. Tarih bilgisi de bu tür arayışlara cevap veren bir faaliyet olmuştur. O yüzden bütün ulus-devletlerin tarih ilmine yaklaşımları bu çerçevede çok önemli bir yer tutmaktadır. Mustafa Kemal'in yukarıda zikrettiğimiz "tarih yazmak tarih yapmak kadar önemlidir" ifadesini bir de bu çerçevede anlamak lazımdır. Mesela Cumhuriyet, Türkler için daha önce hiçbir şekilde gündeme gelmemiş yeni bir Türk tarihi yazma faaliyetiyle kendine bir köken bulmaya çalışmıştır.

2- Meşrulaştırma: Bir olayı ya da ürünü meşrulaştırmak için, o şeyin geçmişte bir yerde bir nedenden dolayı ortaya çıktığının gösterilmesi gerekmektedir. Her türden değer, kurum, gelenek, davranış, statü gibi unsurların, toplumda yer almak ve yerlerini korumak için meşruluk temelinde benimsenmeleri gerekmektedir. Meşru olabilmenin şartı ise, tarihi süreklilik içinde toplumun geçmişinde yer alması ya da toplumun kabul ettiği bir değere dayanmasıdır.

Meşrulaştırmanın yoğun yaşandığı yerler aynı zamanda tarih düşüncesinin gelişmesine katkıda bulunan alanlardır. Soyluluk araştırmaları, dinî düşünce ve davranışlar ile siyaset meşruluklarını geçmişteki değerlere başvurarak elde etmişler-

dir. Sonraki bir olay, kökendeki bir değer ya da davranışla bağlantılı hale getirildiğinde meşruluk kazanmış olmaktadır. Meşruluk kazanmak ve yeni bir şeyi meşrulaştırma çabaları, tarih düşüncesinin oluşmasında etkili olmuştur.

3- Kimlik oluşturma ya da kendini bilme: İnsan olmanın şartlarından biri, belki de en önemlisi, bir kimliğe sahip olmaktır. Kimlik, bireyleri ve toplumları başkalarından ayıran, bireyi ve toplumu kendisi yapan unsurdur. İşte bu önemli unsura sahip olmanın şartı geçmiş bilincidir. Bu bilinç, toplumun varoluşunu nasıl sürdürmesi gerektiği konusunda topluma öncülük etmektedir. Tarihin temel kaygısı, bilmek özellikle de "kendini bilmek" noktasında toplanır. Dolayısıyla tarih, öncelikle kendini bilme sorunudur. Ama bütün kendini bilme edimleri aynı zamanda yukarıda zikrettiğimiz tarzda bir kendine köken icat veya inşa etme edimleriyle birlikte var olur. Çoğu durumda insanın kendini bilmesi demek bir bakıma kendini inşa etmesi anlamına da gelebilir. Tarih bu kendini inşaaya kuşkusuz en iyi hizmet eden bilgi biçimlerinden biridir.

Collingwood'un "tarih ne içindir?" sorusuna verdiği cevap, kendini bilmenin tarihle ilişkisini göstermektedir: "Benim cevabım, tarihin insanın kendine ilişkin bilgisi için olduğudur." Kendini bilmenin insan için önemli olduğu düşünülür genellikle; kendini bilme burada salt kendi kişisel özelliklerini, onu öteki insanlardan ayıran şeyleri bilme değil, insan olarak yapısını bilme demektir. Kendinizi tanımanız ilkin bir insan olmanın ne demek olduğunu bilmeniz; ikincisi, olduğunuz insan olmanın ne demek olduğunu bilmeniz, üçüncüsü, olduğunuz insan olmanın ve başka biri olmamanın ne demek olduğunu bilmeniz anlamına gelir. Kendinizi bilmeniz ne yapabileceğinizi bilmeniz anlamına gelir; kimse ne yapabileceğini denemeden

bilemediği için de, insanın ne yapabileceği konusundaki tek ipucu ne yaptığıdır. Öyleyse, tarihin değeri bize insanlığın ne yaptığını, böylece insanın ne olduğunu öğretmesidir.

Kendini bilmek:

- 1) Ahlak çerçevesinde ölçülü olmak,
 - 2) Kişinin kendilik bilincine varması,
 - 3) Kültürü ya da toplumu bilmek,
 - 4) Genel olarak insanı tanımak, anlamlarına gelmektedir.
- Ölçülü olmak dışında, kendini bilmenin diğer anlamları da doğrudan tarihle ilişkidir.

Kişi, gelişip olgunlaşırken, bütünüyle yaşadığı kültürel ortam tarafından belirlenir. Kişisel bilinç, kendini belirleyen değerlerin farkına vararak, hayatını yönlendirme, geleceğini biçimlendirme çabası olarak görülebilir. Bu tutum kişinin kimliğinin de dayanağıdır. Bilinçli kişi, başarılı olabilmesinin önemli bir şartının, ait olduğu kültürün genel yapısını ve bu yapıyı taşıyan değerleri bilmek gerektiğinin farkındadır. Kültür, ortak zemini yarattığından hem toplumdaki diğer bireyleri hem de başka kültürlerin üyelerini anlamada önemli bir imkan sunmaktadır. Kültürler üzerine düşünmek, tarih kitaplarına dalmak anlamına gelir. Bu nedenle kişisel bilincin ve kimliğin oluşmasında, tarih önemli bir görev üstlenir.

Bilgi kaynağı olarak tarih, yukarıda saydığımız özelliklerin yanında her türden soru ya da sorunun anlaşılmasında ve araştırılmasında en önemli görevi üstlenir. Soru ya da sorunun yapısı, ilkece geçmişi içermektedir. Yani sorunun kaynakları, ortaya çıkışı ve gelişimi süreç içinde olur. Herhangi bir araştırmacının, bir sorun üzerinde çalışmaya başladığında, öncelikle sorunun ne türden özellikler gösterdiği, soruna neden

olan unsurların neler olduğu, sorunun ilk ortaya çıktığı yeri ve zamanı, sorun üzerinde üretilen düşünceleri ve bu düşüncelerin sorunu hangi aşamaya getirdiğini tespit etmesi gerekir. Bu faaliyet, büyük ölçüde sorunun tarihi üzerinde çalışma anlamına gelir.” (Bıçak, 2002: 106-121)

Özet olarak, tarihin konusu haliyle geçmişteki insan faaliyetleridir. Bizden önce yaşamış insan topluluklarının yaşayış biçimleri, ekonomik faaliyetleri, sosyal faaliyetleri, sanatsal etkinlikleri, yapmış oldukları savaşlar ve antlaşmalar tarihin başlıca konularıdır. Bilim ve sanat dallarındaki gelişmeler ile toplumların din ve inançları gibi konular da tarihin inceleme alanına girmektedir. Tarihin asıl konusu “insanlığın uzun yaşamının başlangıcından beri bu gezegende insan varlıkları tarafından yapılmış, söylenmiş, duyumsanmış ve düşünülmüş olan ne varsa hepsini geçmiş gerçeklik olarak kapsar.” (Meyerhoff, 2006: 169)

IV. Tarihi Bilgi ve Tarihi Olayların Özellikleri

Bir olay hangi şartlarda tarihi bilgi olma vasfı kazanır? Tarih bilgisinin özellikleri nelerdir? türünden sorular, tarih araştırmalarında karşılaşılan yöntem ve bilgi sorunlarıyla doğrudan ilgilidir. Ancak bu sorular başka sorunlar yumağıyla da ilişkilidir. Tarihe ilişkin bilgilerin, insanın kendisi hakkında olması, insanın sahip olduğu değerler, hem tarih olayının gerçekleşmesi sürecinde hem de olayın araştırılması sırasında, konuya dahil olur. Değerlerin konuya dahil edilmesi, hem olayın kendinde hem de araştırılmasında öznelliğin yerinin büyük olduğunu göstermektedir. Tarih bilgisi ve tarihi olaylar hakkında şunlar söylenebilir:

Olayın geçmişte yaşanmış olması gerekir. Bir tarihi olay veya süreç, zamana bağlı, zaman içinde oluşan bir olay veya süreçtir. Tarih, doğrudan denetleme imkanı olmadan, geçmiş olguları tasvir ederek anlamlandırmaktadır. Tarih tek tek olayları inceler. Çünkü aynı zaman ve mekan içinde, aynı anda, birden fazla olayın meydana gelmesi mümkün değildir. Tarih üç önemli temel elemandan oluşmuştur. İnsan, mekan ve geçmiş zaman.

Geçmiş zamanın bilimi olarak tanımlanan tarihin kendisi değil; tarihin akışı içinde göze çarpan nesnelerdir. Tarihin akışı, bu değişmeyen nesneyi ortadan kaldırmaz, onu unutulmuşluğun uçurumuna sürüklemeyi, yalnızca bir kıyıya atar, onunla ilgilenecek bilimin olaya el koymasını bekler.

Tarihi olaylarda katılaşmak söz konusu değildir. Katılaşmak belli bir yerde kalmak, kendini sınırlandırmaktır, değişmezliktir. Hakikatte bilim olarak tarih ise değişime açık ve dinamik bir bilim dalıdır. Tarih sürekli yorumlanması gereken bir süreçtir.

Tarihi olaylar devamlıdır. Tarihi olay veya süreçte tekrar yoktur. Ancak bir zincirin halkaları gibi birbirlerini neden ve sonuçlarıyla takip ederler. Bir olay kendisinden sonraki diğer bir olayın nedeni, önceki olayın da sonucudur. Bu nedenle tarihin en önemli ilkesi sürekliliktir. Süreklilik hayati bir akıştır, devinimdir, devamlı doğurma eylemi içinde değildir. Bu özelliği dolayısıyla düşünmek dediğimiz ilkeyle bağlantılıdır. Süreklilik bilinçli bir süreçtir, dirilikle donatılmıştır ve ölü değildir. Bir yere yığılmış, yalnızca yazılı belgelerle korunmuş, düşünme eylemine katkısı olmayan, geliştirici bir öz taşımayan olaylarda bilinç ışığı aramak boşunadır.

Tarihi olayların devamlılığından söz ettik. "Tarihin devam edeceği inancı, sözü edilen zaman anlayışının gelecek boyutuyla ilgilidir. Bu nedenledir ki, insan şimdinin birikimlerine yenilerini katar ve onları sonraki kuşaklara bırakır. İnsan tekinin kendi gelip geçiciliğine karşı yapacak hiçbir şeyi yoktur. Onun ölümün önünden kurtardığı biricik şey, geriye bıraktıkları olacaktır. Bunun için o, kendinden sonrakilerin geleceğine ve bıraktıklarının yerde kalmayacağına inanmış olmalıdır." (Soykan, Bir Tarih Felsefesi İçin Düşünceler, www.felsefelik.com)

Tarih geçmişte yaşandığı için ancak belgeler ışığında incelenir. Tarihsel belge, bilincin ışığında incelendiğinde alınan besin gibi özümленir, düşünce gövdenin gelişmesine yarayışlı olursa diriliğini korumuş, süreç kesintiye uğramamış demektir. Bu özelliği ile tarih düşünceyle doğrudan bağlantılıdır. Tarih, olaylar ve verilerine tam nüfuz edilememekle birlikte, geçmişten gelen belge gibi malzemeler aracılığıyla, geçmiş hakkındaki düşünceleri dolaylı ve kısmi de olsa test imkanı verir. Dolayısıyla, tarih alanında güvenilir bilgilerin elde edilebileceği kabul edilmelidir.

Tarihi olaylar bir bilinç varlığıdır. Tarihi olgular, yan yana konulan taşlarla örülen duvar gibi, bir araya geldikleri zaman bir anlam ifade etmezler. Biri ötekinin ne olduğunu bilmez, duymaz, sezmez. Oysa tarihte bütün olaylar bilinç akışı içinde bulunduğundan biri ötekini bilir, bilerek bütünler daha açıkçası tarihte sürekli iletişim egemendir.

Tarih bilim olduğu kadar aynı zamanda bir sanat ürünüdür. Tarih toplama, bulma, nüfuz etme yönleriyle bir bilimdir; ama bir sanattır da, çünkü bulduğunu ve aldığını yeniden yaratır ve ona biçim verir. Öteki bilimler basitçe bulunan şeyi kaydetmekle yetinirken, tarih yeniden yaratma yetisini gerektirir.

Tarihçi sanatçıya, tarih bazen sanata benzetilir. Burada ifade edilmek istenen, insan hayatı hakkında yazmanın tasvirci bir hüner ve berrak bir üslup gerektirmesindendir. Tarihçi örnek seçimi, vurguda incelik, nitelendirmede canlılığa dikkat eder. Tarihsel açıklama hayatta büyük ölçüde bildiğimiz ve tahayyül edebildiğimiz haliyle insan tecrübesini ve etkinliğini açıklar.

Tarih yazımı zorunlu olarak seçicidir. Geçmişte olanların karmaşasının tümü ile asla ilgilenmez, onun yalnızca belirli bir bölümünü seçer. Seçim, tarihçi tarafından zorunlu olarak belirlenmiş olan birkaç “ilkeyi” kabul eder; o tarihte özel bir alan seçer ve tarih yazımında her şey seçimi kontrol etmekte kullanılan ilkeye bağlıdır. Tarihte bir konu seçilirken ekleme ve çıkarmalar yapılır. Tarih yazımı, yine salt “günce”den daha fazla bir şey olup olmadığına göre, sadece seçici değil ama aynı zamanda yorumlayıcı ve “açıklayıcı” olmaktadır. Yorumlama ve açıklama olayın içerdiği kendileri olmayan anlam ve ilişkileri olayda görmek anlamına gelmektedir.

Tarihsel araştırma sadece başlangıç noktasında değil; sorunlarına çözümler önerirken de seçicidir. Sonuçta, nesnel bir tarihin mümkünlüğü konusundaki kuşkuların bir türü ifade edilmiş olmaktadır. Hiçbir rivayet, vuku bulmuş olanın tam gerçeğini veremez, diğer olaylarla ilgili çok sayıda sosyal faaliyet iç içe geçmiştir. Bu nedenle her tarihsel rivayet bir olayın sadece çok az yönlerini kapsadığından ve meydana gelen olayları geçmişte kaydettiği bazı noktalarda durduğundan dolayı, bu olayla ilgili önerilmiş her açıklama öznelliğin ve keyfiliğin işaretini taşır.

Bir tarihi olay veya sürecin “motivasyon zinciri” doğal olaylar veya süreçlere göre çok uzun hatta sınırsız olabilir.

Bir tarihsel olay veya süreci, bir doğal olgu veya süreç gibi bir veya birkaç nedene dayalı olarak açıklamak imkansızdır.

Tarihin birincil koşulu toplumsallıktır; ortak bir yaşama kültürüne sahip insanların üzerinde uzlaştıkları bir geçmiş algısıdır. Bir toplumu var eden unsurların başında, o toplumun ihtiyaç duyduğu bir ortak geçmiş hikayesi vardır. Bu hikaye asla geçmişin nesnel bilgisinin bir ifadesi değildir.

Tarih yazımı, geniş ölçüde geçmiş olaylarla ilgiliyken, kendisi güncel bir olaydır; seçimler ve yorumların her ikisi de özel bir dönemin temsilcisidir. Seçimler ve yorumlar tarihçinin dünya görüşüne göre şekillenir. Bütün tarih zorunlu olarak şimdinin bakış açısıyla yazılmıştır. fakat tarih yalnızca şimdinin değil, şimdide önemli olan çağdaş bakış açısıyla yargılanmıştır. (Lovejoy, 2006: 203- 239)

Heideggerr'in haklı olarak vurguladığı gibi, "İnsan geçmişten geleceğe doğru gitmez. Gelecekte gelerek geçmişe doğru gider. Çünkü o, bir imkanlar varlığıdır. Geçmişe giderken imkanlarını tüketir. Bu açıdan geçmiş her zaman yeni yorumlara açıktır. Biraz çarpıcı bir söyleyişle: Geçmiş gelecekte gelir."

V. Tarihi Kavramlar

Tarihi Olay: Geçmişte meydana gelen, toplumu tümüyle etkileyen, etkisi uzun süren, insanı ilgilendiren önemli olaylara tarihî olay denir. Örneğin, Malazgirt Meydan Savaşı tarihi bir olaydır.

Tarihi Olgu: Benzer özellikler gösteren tarihi olayların bir bütün olarak değerlendirilmesine de tarihi olgu denir. Olgular, zaman içinde uzun bir sürede oluşan durumlardır. Örnek, Anadolu'nun Türkleşmesi.

Tarihçi: Olay ve olguların nasıl gerçekleştiğini, tarih biliminin yöntemleri ile değerlendirip neden ve sonuçlarını açıklamaya çalışan bilim adamına "tarihçi" denir.

Belge (Kaynak): Tarihçinin geçmişi aydınlatmak için yararlandığı her çeşit eser ve yazılı kaynağa "belge" denir.

Arşiv: Belgelerin, ihtiyaç anında kullanılmak üzere konulduğu yere "arşiv" denir.

Veri: İncelenen olayla ilgili elde edilen bütün bilgilere "veri" denir.

Kronoloji: Tarihi olayların zamanının belirlenmesinde ve sıralanmasında tarihe yardımcı olan zaman bilimine "kronoloji" adı verilir.

Tarihi Araştırma: Bir tarihçinin ilgilendiği alandaki olayların bilinmesi amacıyla yaptığı çalışmaya tarihi araştırma denir.

Materyal: Bu olaylar hakkındaki bilgi tamamen o devirde yaşamış olanların aktarmış olduklarına dayanır. Bu bilgi formuna ya da o konu ile ilgili kaynağa materyal denir.

VI. Tarihçi Kimdir?

Genel anlamda herkes tarihçidir. Çünkü her insanın bir belleği vardır ve dil aracılığıyla geçmişteki yaşantıları geleceğe taşıyabilir. Zaten insan kendini tarihten arındıramaz. Çünkü insan tarihsel bir varlıktır. Üç zamanlı bilinç koşulları nedeniyle her şeyi tarihiyle kavrayabilir. İnsan bilinci için her şey tarihseldir. Ama özel olarak tarih bilgisine de ilgisi vardır. Her türlü bilme gibi, insanın kendini bilmesi de tarihsel olacaktır.

Özel anlamda tarihçi, ötekilerinden daha çok geçmişe yönelen, ilgi gösteren, geçmişin bilgisiyle şu yada bu şekilde kendini ilişkilendiren insandır. Asıl bilgi alanları ve meslekleri tarihtir. Genellikle toplumsal sorunlara duyarlıdırlar. Etkin politik görüşleri vardır. Kararlıdırlar. Kolaylıkla tarihsel önyargı üretebilirler. Dünyaya yönelik duruşlarını tarih bilgisine dayandırmak isterler. Tarihçi sıfatını taşırlar. Nesneleri, insan ve toplumlarının geçmişteki etkinlikleridir. Nesnelere bilimsel yöntemle yaklaşır. Ürettikleri bilgi referans olarak kabul edilir. (Aksu, Kişisel web sitesi)

Bilimsel anlamda tarihçi ise olay ve olguların nasıl gerçekleştiğini tarih biliminin yöntemleri ile değerlendirip neden ve sonuçlarını açıklamaya çalışan bilim adamıdır. Tarih, tarihçiden ayrılamaz. Tarihin gücü ve zayıflığı işte bu noktada yatmaktadır. Tarih, tarihçiden ayrılamazsa, insan da tarihten ayrılamaz.

Tarihçi kimdir? sorusuna cevap verebilmek için tarihçilerin üzerinde taşımaları gereken bilimsel özellikleri tespit etmemiz lazımdır. Bu özellikler ise şu şekilde sıralanabilir:

Başlangıçta tarihten önce tarihçiyi inceleyiniz denirdi. Şimdi buna şunu da ekliyoruz. Tarihçiyi incelemeyen önce, onun tarihi ve toplumsal çevresini inceleyiniz. Tarihçi, bir birey olarak aynı zamanda hem tarihin hem de toplumun bir ürünüdür, tarih öğrencisi işte onu bu ikili ışık altında görmeyi öğrenmelidir. Her tarihçi, kendi çağının ve dünya görüşünün ürünüdür. Bu düşünceden hareketle Geisler, şuna da işaret ederek: "Bir tarihçinin kendi çağının adamı olması, onun aktardığı tarihin de o çağın ürünü olduğu anlamına gelmez" demektedir.

Tarihçi kendi zamanından önce gerçekleşmiş olan olayların izleyicisi olamaz. Bir kimyagerin, deney esnasında gerçekle-

şenleri gözlemlediği ve aktardığı objektiflikle geçmişî gözlem-
leyemez ve aktaramaz. Tarihçi, tarihsel olaylar hakkındaki
bilgiye dokümantasyon aracılığı ile ulaşır. Bu onun yegane
çaresidir. Bir araştırma bilinenden başlayıp, bilinmeyene doğ-
ru ilerler; tarihçi kendi alanındaki çalışmalar kadar, diğer ta-
rihsel çalışma alanları ve alakalı disiplinler hakkında da bilgi
sahibi olmak zorundadır.

“Tarihçinin en temel işlevi geçmişteki olaylarla insanlar
arasındaki bağlantıları anlamak ve yazılı bir biçimde açıkla-
maktır. Başka bir ifadeyle tarihçi, temel doğruları, hakikatleri
bulmak için bilgiyle açıklama arasındaki ilişkiyi kavramamıza
imkan veren bir yöntem ya da araçla çalışmak zorundadır”
(Munslow, 2000: 15)

Tarihçi geçmişî ancak günümüz açısından inceleyebilir.
Geçmiş anlayışımızı bugünün gözüyle oluşturabiliriz. Tarih-
çi çağının insanıdır ve çağına insan varoluşunun koşulları ile
bağlıdır. Tarihçinin görevi geçmişî sevmek ya da kendisini geç-
mişten kurtarmak değil, bugünü anlamanın anahtarı olarak
onun üstünde çalışmak ve onu anlamaktır.

“Tarihçiler kanıtlara, verilere, belgelere dayanmak zorun-
dadır. Belki mutlak gerçek diye bir şeyi hiçbir zaman yaka-
layamayabilirler. Gerçeğe sürekli yaklaşır, aradaki mesafe
küçülür, ama onu bir türlü yakalayamaz. Ancak sonuç olarak
tarihçinin, gerçeğe daha fazla yaklaşması doğru ve detayları
tamam bir gerçeklik peşinde koşması gerekir. Eğer böyle bağ-
layıcı bir ideali ve hedefi yoksa tarihçinin, aslında tarihçilik
mesleği diye bir şey de yoktur.” (İnam, 2003: 6)

“Konu seçimi, materyallerin seçimi ve aranjmanı, tama-
men tarihçinin inisiyatifine kalmıştır.” Beard şu sonuca var-
mıştır: “Tarihçinin gücü sınırlıdır. Tarihin ‘objektif gerçeğini’

arama ve 'aktarma' arzusunda olabilir ancak bulamaz". Tarihçinin geçmişe doğrudan ulaşma şansı olmasa da, geçmişten arta kalanlara, gerçekten var olmuş ve elimizde olanlara direkt olarak ulaşması mümkündür. Örneğin; arkeolojik veriler, tarihçiye incelemesi için direkt olarak objeler sunmaktadır.

Her tarihçi mutlaka entelektüel olmalıdır. Tarihi düşünce-mizin zenginleşmesi, tarihçinin sahip olduğu kavram sayısının artmasına ve onun, vesikalarına sorabileceği soru listesinin uzamasına bağlıdır. Ancak bu şekilde konu için en iyi anahtar bulma şansına sahip olacaktır. "Entelektüel bir boşlukta hiçbir araştırma meydana gelmez." (Nagel, 2006: 242)

Hiçbir bilgin, tarihçi kadar uçsuz bucaksız alanlarda hükmetmemiş, karar vermemiştir. Tarihçi, geçmişin muhasebe ve muhakemesini yapmakta, hâdiseler, şahıslar ve milletler hakkında hükümler vermektedir. Hükümleriyle bazen topyekün bir toplumu mahkum etmekte, bir diğer cemiyeti şan ve şerefe boğmaktadır. Hâdiseler değişmez. Şüphesiz tarihi yapan şahıslar ve topluluklar da aynı şahıs ve topluluklar olarak kalır. Fakat değer hükümleri, tarihçiden tarihçiye bazen hayret uyandıracak derecede değişir.

"Tarihçi, tarihin toplumsal işlevinin, geçmişi bugüne göre düzenlemek olduğunun bilinciyle çalışır. Toplumda varolan ihtiyaçlara bağlı olarak, olguları sistemli bir şekilde toplar, sınıflandırır ve bir sistem içinde açıklar. Tarihçi, eldeki belgeleri, yaşadığı dönemin soruları, sorunları ve değerleri açısından yorumlamaktadır. Tarihçinin yaşadığı dönemle, araştırılan dönem arasında, toplumsal yapıdaki değişikliklerden dolayı önemli farklılıklar vardır. Bu farklılıkları ortadan kaldıracak bir sistem yoktur. Dolayısıyla tarihçi, araştırdığı konuyu ve dönemi, zihninde yeniden kurmaktan başka bir şey yapamaz." (Bıçak, 2004: 215)

Tarihçilerin muhtaç oldukları yetenekler doğa bilimcilerinininkinden farklıdır. Tarihçiler mutlaka, soyutlama, genelleme yapmalı, olayları idealize etmemeli, tasvir edebilmeli, normal olarak bir arada toplanmış fikirleri parçalamalı ve tümünden çıkarsama yapabilmelidir. Tarihçi, bilgileri, belgeleri kesin olarak ortaya koymalı her şeyi mümkün olduğu kadar düzenli bir şekilde ve içinde bulunduğu zamana bağlı olarak bilgileri indirgeyebilmelidir.

Tarihçi tarih yazarken "Ben tarih yazıcısı olarak hangi çerçevelerde yazıyorum? Bu çerçeve geleceğe açık mı? Bu çerçeve içinde insanlığa hizmet edebilir miyim? Hangi zamanın tarihçisiyim? Geçmişin mi, şimdinin mi? Zamanlar üstü, zamanın ötesi bir tarihçi miyim yoksa? Kendimi sorgulayacak, yenileyecek, geleceğe açık pencerelerim var mı? diye sormalı ve bu sorulara olumlu cevap verebilmelidir.

Bir tarih yazıcısı olanca samimiyeti ile kaynaklarını, dayanaklarını, dünya görüşünü, insan ve ahlak anlayışını ortaya koyar ve der ki: "Böyle bir insan olarak, bu kaynaklardan, bu belgelerden, böyle yorumlarla, bu çerçeve de, bu tarihi yazdım." Dürüst yazıcı, açık, içten, yeni bilgiler, görüşler öğrenmeye hazır, eleştirilerle gelişmeye yatkın, geçmişi yorumlamanın aşkını yaşayan, sınırlarının farkında olan, haddini bilen biridir. Kendini "bilimsellik" örneği sanıp, kibrinden yanına yaklaşılamayan, kendini, çerçevesini bilmez tarihçilerimize elbette sözümüz yoktur." (İnam, 2003: 5)

Özetle, tarihçi kuşkusuz her ne kadar araştırmasını yönetirken seçiciyse, kişisel ve toplumsal eğilimi, kabul ettiği sonuçların denetimi ve yargılamasını sık sık renklendiriyor olsa da, bu olguların hiç biri, onun araştırdığı olaylar için garantili

açıklamalar yapmasının imkanına engel teşkil etmez. Tarihçiler için ilk yasa gerçek olmayanı yazmamak, ikincisi ise doğru olan bir şeyi örtbas etmemektir.

VII. Tarihçinin Yöntemi

Yöntem, bir sonuca ulaşmak için bilim ve mantığa uygun biçimde yapılan araştırma yoludur. Geçmişin kayıtlarının ve kalıntılarının eleştirel bir yaklaşımla incelenmesine ve analiz edilmesine tarihsel metot denir. Tarihten elde edilen veriler üzerine geçmişin kurgusal bir biçimde yeniden yapılandırılma sürecine ise tarih yazma denir.

“Her çalışma alanı kendine has yöntemlere sahiptir. Yöntemler, çalışma alanının yapısına göre oluşur. Tarihçinin konusu, “geçmiş” olduğundan, geçmişe ilişkin elde bulunan en önemli veriler, antropolojinin değerlendirdiği sözlü gelenekler, arkeolojik malzemeler ve yazılı belgelerdir. Tek kelimeyle tarihçi insana ait olanı, insana bağlı olanı, ona hizmet edeni, onu anlatanı, varlığına işaret eden şeyleri, canlılığını, zevklerini ve insanî varlığının biçimlerini kullanır. Tarihçilerin çalışmalarının kuşkusuz en heyecanlı kesimi, dilsiz şeyleri konuşturmaya odaklanmıştır. İnsan ve toplum hakkında kendilerinin söylemediklerini söyletmeye ve nihayet aralarındaki geniş dayanışma ve yardımlaşma ağını kurmaya ve böylelikle yazılı doküman boşluğunu doldurmağa yöneliktir.” (Bıçak, 2002: 121)

Tarih, bugünkü anlamıyla bilimsel disiplin olma özelliğini yakın zamanlarda kazanmıştır. XIX. asrın ilk yıllarından itibaren beşerî ilimler meselesi yeni terimlerle ortaya konulmuş

ve tartışılmıştı. Artık, gelinen nokta da ilimlerin muhtelif tipleri arasında bir farkın var olduğunu kabul edilmiş ve beşeri bilimlerin bağımsızlığını ilan etmek söz konusu olmuştu. Her bağımsızlık arzusu gibi bu hareket de esas itibariyle metodoloji sahasında gelişen anlaşmazlıktan doğmuştu. Yani bir bilim dalı diğer bilimlerden kullandığı yöntemin farklılığı sebebiyle ayrılmıştı.

Bir disiplinin bilim olup olmadığına bakılırken, öncelikle kullandığı yöntemlere dikkat edildi. Tarih, diğer bilim dallarında olduğu gibi ancak kendi bilimsel özellik ve yöntemini geliştirmesi sayesinde bağımsız bir bilim dalı olarak var olmuştur. Tarih biliminin amacı, yaşanan tarih hakkında doğru bilgi vermektir. Sosyal bir bilim olan tarihin kendine özgü araştırma yöntemi vardır. Bu yöntemle bilgi, belge ve kaynaklar aranır, bulunur. Bu kaynaklar sınıflandırılır, tahlil edilir, eleştirilir ve sentez yapılarak sonuca varılır. Günümüz tarihçiliğinin en önemli özelliği, bilimsel tarafsızlığı amaç edinmesidir. Tarihçi de bu yüzden belgelere dayanarak hareket eder. Fakat yine de tarihçinin belli bir topluma üye olması ve o toplumun değerlerini paylaşması tarafsızlığını biraz olsun, yitirmesine neden olmaktadır.

“Tarihçinin üzerinde çalıştığı geçmiş, ölü bir geçmiş değildir; belli bir anlamda bugün hâlâ yaşayan bir geçmiştir. Fakat geçmiş bir eylem, tarihçi onun ardında yatan düşünceyi anlamadıkça ölüdür, yani tarihçi için anlamsızdır. Bu nedenle, bütün tarih, düşüncenin tarihidir ve tarihçinin zihninde tarihin yeniden oluşmasıdır. Tarihçinin zihninde geçmişin yeniden kurulması deneysel kanıtlara dayanır. Fakat bu, kendi içinde deneysel bir süreç değildir ve yalnızca olguların art arda dizilmesinden ibarettir.” (Carr, 1987: 31)

Her kuşak yaşadığı şartlara paralel olarak geçmişini yeniden ele alma ihtiyacını hisseder. Her nesil, kendi sorularıyla tarihe yeniden bakmak gereğini duyduğundan, önceki nesillerin elde ettiği sonuçları da sürekli tartışır. Tarihçi ne kadar iyi ve nesnel bir sonuca varmış olursa olsun, sonraki nesillerin sorularının farklılığından, eski tarih çalışması bir süre sonra etkisizleşip, değerden düşecektir. Bu sebeple yeni araştırmalar devam edecektir.

Tarihçinin sorunla ilk karşılaştığında, konuya ilişkin, belleğin ne türden verilerin olduğunun tespit etmesi araştırmanın ilk aşamasıdır. Soruna ilişkin belleğindeki malzemeleri düzenledikten sonra, yeni malzemeler derlemek için, bu sorunu ele alan düşünürlere bakar ya da konuya ilişkin çalışmaları okur. Yeterli malzeme derledikten sonra, sorun hakkında düşünceler ifade edilmeye başlanır. Bu süreç içinde, her aşamada eleştirel bir tavır, düşünme sisteminin yöntemi olarak iş başındadır.

Aslında sadece tarihin kendisi değil, metodolojik olarak çoğu kez tarihçinin kendisi de bir sorundur. "Tarihçi, toplumun bir üyesi olarak çalışma alanında toplumsal değerlerle çatışmalara neden olacak sonuçların çıkarılmasından sakılabilmektedir. Daha da önemlisi tarihçi, düşünme sisteminin bir unsuru olarak sahip olduğu dünya görüşü çerçevesinde belgeleri değerlendirmekte ve sonuçlar çıkarmaktadır. Dolayısıyla daha baştan çıkarılan sonuçlar, farklı dünya görüşlerine sahip tarihçiler tarafından tartışmalı bir hale getirilmektedir. Yöntem açısından tarih araştırmasında birbirinden ayrılmayan, sürekli iç içe bulunan iki ana unsur vardır; anlama ve eleştiri.

Anlama: Tarihi yapan insan olduğundan tarih bilgisinin temellendirilmesinde insanları anlamanın esas olduğu, Dilthey tarafından ileri sürülmüştür. Dilthey, tarih araştırmalarında yöntemin “anlam” temeline dayandığını ileri sürmüştür. Bir olay hakkında görüş bildirmek için, o olayı derinlemesine anlamak gerekir. Olay, insan tarafından yaratıldığından yaratmada rol alan nedenleri kavramak ve aklî süreçleri izlemek, onu yeniden kurmak için gereklidir. Diğer yandan insan tarihte olup biten olayları anlamaya çalışırken işin tabiatı gereği kendi bulunduğu konuma göre anlamaktadır. Tarihsel olayların gerçekleştiği bağlam ile bu olayları anlamaya çalışan tarihçinin bağlamları doğal olarak aynı değildir. Ayrıca olayların oluş bağlamı ile onların tarih belgelerine/malzemelerine yansımaları da kuşkusuz aynı değildir. Bu durumda, belgeleri anlayan tarihçi, belgelere yansıyan tarih ve olayların oluş bağlamları arasındaki bütün mesafeleri tarihsel eleştiri veya yöntem en azından olabildiğince kapatmak tarihçiye düşer.

Ünlü bilim felsefecisi ve tarih biliminin de eleştirmenlerinden K. Popper’e göre bir teoriyi anlamaya yönelik her teşebbüs, bu teorinin ve sorunun tarihiyle ilgili araştırma yapmaya açıktır. Böylelikle “anlama” araştırılan konunun parçası olur, “Tarihçinin görevi, tarihi yapanın yaşadığı gibi, sorun durumlarını yeniden oluşturmaktır. Bunu gerçekleştirmenin yolu olayı anlamaktan geçer. Popper’e göre anlama, “akla dayalı eleştirinin nesnelliği ile gerçekliğin sezgisel anlamını birleştirmeyi amaçlar.”

Eleştiri: Tarih eleştirisi, doğruyu yanlıştan ayırt etmeye yarayan bir yöntemdir. Böyle bir yaklaşımla eleştiri tarih alanında mantık görevini üstlenir. Tarih eleştirisi, doğru olanı,

muhtemeli, mümkün, inanılmaz, yanlış, yalanı, doğrulanması imkânsızı birbirinden ayırt etmekte kullanılan yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarih bilgisinde sorun, bir defalık olayı, bütün çerçevesiyle ele alıp, onun hakkında en güvenilir bilgileri vermektir. Güvenilirlik, belgelerle sağlanır. Ancak belgeleri hazırlayanların veya tarih bilgisine konu olarak değerlendirilebilen belgeler (tarihçinin değerlendirebildiği belgeler her zaman bir sonraki neslin tarihçisine hazır olarak bırakılmış bir miras olmaz tabii) öznel tutumları çoğu kez önemli rol oynadığından, belgeler de tartışma konusu olmaktadır. Bütün bu sıkıntılardan kurtulmak için, tarihçinin elinde sadece eleştiri vardır. Eleştirel bir tutum ve çok yönlü sorgulama, güvenilir tarih bilgisi için taban oluşturur.

Eleştiri, belgeleri değerlendirmede ve belgelerden sonuca varmada yoğunlaşır. Tarihçi, eleştirel bir tavra sahipse, hem kendi çalışma sürecinde hem konuyu incelerken kullandığı diğer kaynakları değerlendirirken hem de sonuç çıkarırken nesnelliğe yaklaşmış olacaktır.

Bir araştırmacı tarihi bir olayı ele alırken şu etkenleri göz önünde bulundurmak zorundadır:

Doğal etkenler: İklim, tabiat olayları, dağlar, nehirler, denizler gibi coğrafi faktörlerin tarihi olaylar üzerinde etkisi bilinmektedir ve tarihçi tarihi olayları değerlendirirken, mutlaka coğrafi faktörleri hesaba katmak durumundadır.

Ruhsal etkenler: Ele alınan ferdin veya toplumun sosyo-psikolojik karakteri, tarihçi tarafından dikkatlice incelenmelidir.

Medeni etkenler: Tarihçi, toplumun yaşayış tarzını ve kültür seviyesini dikkate almak durumundadır.

Ekonomik etkenler: İncelenen dönemdeki toplumların üretim şekilleri, geçinme şartları, üretim araç ve kaynakları ve

bunların insanlar üzerindeki etkileri sosyal bilimci olan tarih yazıcısı tarafından dikkatlice ele alınmalıdır.

Kültürel etkenler: Toplumun kültür düzeyi, bilim, edebiyat, din anlayışı, devletin yönetim biçimi tarihçinin ilgi alanına girer. Bir tarihi olay yazılırken bütün sosyal etkenler gözden geçirilir, değerleri ve uygunluk şartları belirlenir.

Yukarıda verilen ilkeler çerçevesinde tarihçi, sorunlara çözüm araştırırsa olumlu bir netice elde edebilir. Sorun hakkında araştırmalar yapmadan çözüm önermek sorunu büyütmekten başka bir işe yaramaz. Önerilen çözüm, başka toplumlarda başarılı bir şekilde uygulansa bile diğer bir toplumda aynı başarıyı gösterme ihtimali çok düşüktür. Başka toplumlardan, toplumsal sorunlar için sürekli çözüm ithal etmenin nedeni, ithal eden toplumun kendi sorunları hakkında çözüm üretme bilincine ve becerisine yeterince sahip olamamasıdır. Her başarılı çözüm denemesi, büyük ölçüde tarih araştırmalarını göz önüne alarak geliştirilmiş olanlardır. Şu ilkeyi unutmamak gerekir: Her sorunun kökeni geçmişte, çözümü gelecektedir.

Yöntem açısından bakıldığında, tarihçi, araştırmasını üç aşamada tamamlar. "Birincisi, tarihçi verileri dikkatli şekilde toplar, onları sistemli bir şekilde analiz edip güvenilirlikleri ile sağlamlıklarını sınar. İkinci adım, analiz etme ve yorumdur. Topladığı deliller ile konularda mantık arar. Kanıtları ile verilerini, araştırma malzemelerini, kanıtlarıyla karşılaştırarak elindeki bütün verileri sınavarak araştırmasını sürdürür. Tümevarım mantığıyla, tarihçi varsayımları ile genellemelere ulaşır. Tarih çalışmasının üçüncü ve son adımı sunuştur. Bu ilkeler çerçevesinde tarihçi kaynakları; sınıflandırma, çözümleme ve eleştiri aşamasından geçirdikten sonra çalışmaları

birleřtirir, bir araya getirir ve sonuca gider. Sonuca gitme iř-lemine sentez yapma denir. Sentez, ayrı olan dūřūnceleri veya verileri bileřik hāle getirme demektir. Sentez, arařtırmanın en önemli ařaması sayılır. Tarihçi sonunda uygun ve anlamlı bir anlatımla bulduklarını sergiler. Bu, bir plana gōre yapılır. Bu planda konuyla ilgili būtūn sorulara cevap aranır. Bu konu ileride ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

VIII. Tarih Bilimine Yaklaşım Tarzları

Tarih ęalıřmalarının yapısından kaynaklanan sorunların ba-şında tarihçinin konuya yaklaşım tarzı gelmektedir. Tarihçinin tarihe yaklaşım tarzı şu başlıklar altında toplanabilir: Habercilik-Tasvir Etme, Duygusal Yaklaşım ve Yeniden Kurmak'tır:

1) **Habercilik-Tasvir Etme:** Geęmiřte olmuř bir olayı aktarmaktır. Bu bir tūr tarih gazetecilięidir. Dōnemin olaylarını kayıtlara geęirme anlamında, vakanūvistlik de bazı aęılardan bu öbekte yer alabilir. Belge yayımlamak, bu tūr tarihçilięin belirgin özellięidir. Tasvir kaygısıyla tarihe yaklařmak, ele alınan olayı gōrūndūęū řekliyle anlatmaktır. Olayın meydana gelmesinde etkili olan nedenler üzerinde fazlaca durmadan, olayın sonuęlarını hesaba katmadan aktarma temeline dayanır.

2) **Duygusal Yaklaşım:** Duygusal yaklaşım iki öbekte toplanabilir:

a) *Tarihi Önemsememek:* Toplumsal sorunların çōzūmū ūzerinde kafa yormayanlar ya da çōzūmleri bařka toplumlardan ithal etmeyi seęenlerin tutumu olarak gōrūlebilir. Tarihin řovence duyguları kōrūkledięi gerekęesiyle ona tavır alanlar da bu öbek ięinde yer alırlar. Bu bakıř aęısına sahip olanlar tarihte ilerlemenin olduęu dūřūncesiyle, her yeni ařama öncekinden

iyidir, görüşündedirler. İyiye gitmeyi sağlayan çizginin dışındaki diğer unsurların önemsiz olduğu ve üzerinde çalışmaya değmeyecek kadar etkisiz olduğu anlayışındadırlar. Döneme damgasını vuran değerleri üreten kültürlerin ve toplumların tarihleriyle dünya tarihini örtüştürüp diğerlerini olumsuzlayan bir tavır sergilerler.

b) Tarihi Yüceltmek: Bazı tarihçiler, geçmişte olup bitenlerin büyük kısmının çok iyi olduğu ve bu iyi şeylerden uzaklaştıkça toplumun kötüye gittiğini ileri sürmektedir. Geçmişte ortaya çıkan bir kısım değerlerin yüceltilerek yeniden hayata geçirmek çabasındadırlar. Tarihin temel kategorilerinden biri olan değişmeyi göz önüne almadan sergilenen bu tavır, geçmişteki kişi ve kurumları yüceltme amacıyla, nesnellikten uzak bir görünüm sergiler. Duygusal yaklaşım, tarihin değerini ve yapısını yeterince anlamayanların içine düştüğü bir durum olarak görülebilir.

3) Tarihi Yeniden Kurmak: Tarihçi, tarihin toplumsal işlevinin geçmişi bugüne göre düzenlemek olduğunun bilinciyle çalışır. Toplumda varolan ihtiyaçlara bağlı olarak, olguları sistemli bir şekilde toplar, sınıflandırır ve bir sistem içinde açıklar.

Tarih çalışmalarında esas amaç ele alınan konuyu mümkün olduğu kadar nesnel bir şekilde ortaya koymaktır. Tarihçi, araştırdığı dönemi yaşayamadığından ve yaşama imkanı olmadığından eldeki belgelerden hareket etmek zorundadır. Tarihçi, eldeki belgeleri, yaşadığı dönemin soruları, sorunları, değerleri açısından yorumlamaktadır. Tarihçinin yaşadığı dönemle, araştırılan dönem arasında, toplumsal yapılarıdaki değişikliklerden dolayı önemli farklılıklar vardır. Bu farklılık-

ları ortadan kaldıracak bir sistem yoktur. Dolayısıyla tarihçi, araştırdığı konuyu ve dönemi, zihninde yeniden kurmaktan başka bir şey yapamaz.

Bir yandan tarih, insan hayatında vazgeçilemez bir yere sahipken diğer yanda onu olduğu gibi kavrama imkanı yoktur. Tarihi olayları en doğru şekilde anlamanın yolu, olayların meydana gelmesinde etkili olan düşünce yapılarını anlamaya çalışmakla mümkün olur. Düşünce yapılarını, kavramsal çerçevede oluşturduğu ve o kavramın, metinlerde geçen anlamını, onu kullanan kişinin durumunu da kavramak gerekmektedir. Bunu yapabilmek için tarihçi kendisini olayın oyuncularına koyarak düşünmesi gerekir. Olaya derinlemesine nüfuz ettikçe, onun zihinde tarihin kurulması kolaylaşır.

Tarihi olayları ve arkasındaki düşünceleri kavrayarak yeniden kurma çabası çeşitli açılardan faydalı olacaktır. İlk önce, tarihçinin uğraştığı sorunla, tarihi olay arasındaki ilişki açıkça görülebilir hale gelir. İkinci olarak, toplumun düşünce sisteminin çeşitli verilerini yeniden canlandırarak yeni düşüncelerin oluşmasına katkı sağlar. Üçüncüsü, toplumun ürettiği düşünceler canlı tutuldukça tarih bilinci güçlenir.

Yeniden kurma eyleminin tartışmalı bir çok yanı vardır. Her tarihçi kendine göre bir olayı kurarsa bunların kabul edilebilirliği nasıl mümkün olacaktır? Bu sorunu aşmak için uyulması gereken kurallar vardır. Öncelikle, tarihçi, uğraştığı sorunla kurduğu yapı arasında tutarlı olmak durumundadır. İkincisi, eleştirel bir tutum izlemesi gerektiğinden hataları ve yanlışları en aza indirgeyecektir. Üçüncüsü, konuya ilişkin başka çalışmaları göz önünde bulundurması gerektiğinden aşırılıklara gitmeyip kabul edilebilir sonuçlar elde edebilir. Bütün

bunların yanında, her nesil kendi tarihini yazma hakkına sahip olduğundan, ortaya çıkan yeni yaklaşımların kabul edilmesi kaçınılmaz olur. (Bıçak, 2002: 121)

IX. Tarih Öğrenmenin Yararları

İnsanlar niçin tarihle ilgilenmektedirler? Şüphesiz insanın tarihe ilgi duymasında değişik etkenler söz konusu olmuştur. Bazıları boş zamanını değerlendirmek için, bazıları hatıralardan zevk almak için tarih okur. Kimileri merak duygusunu tatmin etmek için. Bazıları siyasi düşüncelerine tarihsel temel bulmak için, hatta kimileri için geçmiş hikayeleri, masalları okumak vazgeçilmez bir tutkudur. Halbuki bu tür bir yaklaşımlarla insanın tarihten zevk almasının dışında bir şey alması mümkün olamaz. Eğer insan şuurlu bir şekilde ve farkında olarak tarihle ilgileniyorsa geçmiş insanın gelişimindeki payından kendi payına kazanç elde edebilir.

Tarih yazma etkinliği, insanın hatırlama etkinliğini andırır. İnsan geçmişiyile insandır. İnsan geçmişini taşıyan varlıktır. Kendini anlamak isteyen insan, geçmişiyile anlayabilir. Belleğimiz, nasıl bireysel düzeyde geçmiş deneylerimizi taşıyıp yaşamımızın sürdürülmesine katkıda bulunuyorsa, tarihimiz de toplum olarak, kültür olarak, varolma çabamızda geçmişimizi bize hatırlatır. Tarih geçmişten hareketle bizim yeni bilgiler öğrenmemize destek verir, bugünümüzle bağlantı kurdurur ve yaşadığımız çağı anlamamızı sağlar. İnsan geçmişiyile derdi olan bir varlıktır. Yaşadıklarını, yaptıklarını; düzenlemek, yorumlamak; onlarla hesaplaşmak ister. İnsan en azından üç boyutlu bir zaman içinde yaşayabilir, bu geçmişle yüzleşmesinde, geçmiş şimdide çekip, onunla karşılaşırken gelecek beklentisi

içindedir. İnsan, üç boyutlu zamanı, üç boyutuyla yaşamayı her zaman başaramaz. Geçmişten korkabilir. Yaşadığı ağır örselemeleri hatırlamak istemeyebilir. Geçmiş ona dayanılmaz acılar verdiği için onu unutmaya çalışabilir. Hatta, acı veren geçmişini çarpıtabilir. “Mazi kalbimde yaradır” tavrı, şimdiyi yaşama çabasında yoğunlaşarak geçmişini unutmaya götürebilir. Gelecek korkusu veya geleceği boş vermişlik tavrı ile birleşince, üç boyutlu zaman, bir boyuta, şimdiye indirgenmeye çalışılır. İnsan kendini şimdide sıkıştırır. O zaman tarihi ve geleceği olmayan bir insan karşımıza çıkar.

“Halbuki insan tabiatı; tarihin zenginliğinin ve sınırlarının anlamını bilirse, insan düşüncesi üzerinde olumlu tesir bırakır. İyi bilinmeli ki tarih yalnızca bir fazilet mektebi değildir. O, iyilik numuneleri kadar kötülük numuneleri de vermektedir. Tarih bir kütüphane, bir hazinedir. O asla bir kehanet odağı değildir. Ancak tarihin bilinmesi, geleceği düşünmek için zəruridir; istikbalin hayalleri, geçmişe karşı gelmek istedikleri zaman bile, kendi sınırları içinde, ona bağlı bulunmaktadır. Tarih üzerinde tefekkür edilirse gerçekten eleştirel bir zihniyetin oluşmasına katkı sağlayabilir ve insanı tanımaya yardımcı olur. Tecrübî ilimlerde matematik ne ise beşerî bilimlerde de tarih odur. Diğer bir ifadeyle bu iki bilim, doğruluğun ve hakikatin teminatıdır. İnsan geçmişini ne kadar iyi tanırsa, onun o ölçüde daha az kölesi olur.” (Halkın, 1989: 7-8)

Tarih varlığı olmak, önce aklın yetiştiriliğine, iradenin gücüne, bilincin ışığına inanmayı gerektirir. Bu yetilerin dışına çıkan bir görüşün tarihle ilgisi olamaz. Tarih varlığı olmak aklın gücüyle sağlanan bir yerde bulunmayı gerektirir. İnsan tarih boyunca sürekli kendini tabiat karşısında ortaya koyma ve kanıtlama çabası içindedir. Bu haliyle tarih, insanın kendini kanıtlamasında en etkili araç olmuştur.

Tarihin faydası konusunda Montesquie şöyle söylemiştir: "Tarihin daima, zamanların ışığı, hâdiselerin hazinesi, haki-katin sadık şâhidi, iyi nasihatlerin ve tedbirin kaynağı, davranışın ve âdetlerin kâidesi olarak değerlendirilmiş olması, boşuna değildir. Tarih olmaksızın, yaşadığımız asrın ve ülkenin sınırları içine hapsedilmiş, özel bilgilerimizin ve kendi düşüncelerimizin dar çemberi içine sıkıştırılmış bir şekilde, daima, dünyanın geri kalan kısmına karşı bizi yabancı bırakan bir tür çocukluk çağında ve bizden önce gelen ve bizi çevreleyen her şeye karşı derin bir cehalet içinde kalmaktayız.

Tarih, bütün çağları ve ülkeleri bize açar; Antikitede büyük insanlarla ilgili her ne varsa onlarla bizi ilişkiye sokar; onların bütün faaliyetlerini, bütün hatalarını gözlerimizin önüne serer veya bize temin ettiği ya da uygulama fırsatı verdiği hikmetli düşüncelerle, kısa zamanda bize, en mâhir hocaların derslerinden çok daha üstün, zamanından önce olgunlaşmış bir ihtiyat kazandırır.

Tarih, gerçekten güzel faaliyetlerle ölümsüzlük mührünü basar ve asırların silemediği bir alçaklık alâmetinin kötülüklerini bozar. Tarih sayesinde ki, bir zaman için bilinmeyen değer ve zulüm görmüş fazîlet, sonraki nesillerin ifsat edilmez mahkemesine başvurmaktadır. Bu mahkeme, kendi asırlarının bazen onları mahrum bıraktığı hakkı tazmin ederek onlara iâde etmekte ve şahıslara saygı duymaksızın ve artık mevcut olmayan bir iktidardan korkmaksızın, otoritenin haksız suistimallerini merhametsiz bir sertlikle mahkum etmektir." (Hal-kın, 1989: 78)

Tarihin bir sosyal disiplin olması ve insanlığa kendisinin mазisini öğreten bir ilim olması itibariyle faydası olduğu çok açıktır. Bir insan hayatının sonlarına doğru tecrübelerinden

nasıl bir kıymet teşkil ediyorsa bütün insanlığın tarihinden elde edilmiş tecrübelerden istifade eden insan da böyledir. “Tarih ilmi haysiyetli şerefli bir ilimdir. Bu itibarla fevkalade hassastır. Tarih ilminin kıymet ve mahiyetini anlayan, onu rasyonel ve metodik bir surette vesikalar üzerinde işleyip bu yolda kendi mesaisini diğer milletlere de tanıtabilen milletler reşit ve olgun milletler olurlar. Tarih tedkikinde olgunlaşmak milletlerin ve cemiyetlerin olgunluğunu ölçmekte ölçü olmuştur. Cahil cemiyetler için tarih hiçbir anlam ifade etmez.” (Togan, 1985: 18)

Tarih, bizi yalnız başka zamanların uygunsuz etkisinden değil, kendi zamanımızın uygunsuz etkisinden, çevrenin tiranlığından ve soluk aldığımız havanın basıncından da kurtaran şey olmalıdır.

Karl Jaspers, tarihin bir manâsı var mıdır? Adlı yazısında şöyle demektedir: Hiçbir gerçeklik kendimiz hakkında edindiğimiz şuur için tarihten daha fazla zorunlu değildir. Bize en geniş insan ufkunu kazandıran tarihtir. Hayatımızı kurmaya muktedir geleneksel değerleri bize aktaran tarihtir. Halihazırda uygulanacak normları bize gösteren tarihtir. Tarih çağımıza karşı şuuruna varmaksızın içinde bulunduğumuz bağımlılık halinden bizi kurtarmakta ve bize insanın en üst imkanlarını ve unutulmaz yaratışlarını görmeyi öğretmektedir.

Tarih, toplumların varoluş süreçlerinde önemli bir destek güç olarak çeşitli şekillerde görev yapmıştır. İlk, geçmiş anlamında tarih, toplumların hafızasında çeşitli şekillerde yaşayan kültürel kimliğin korunmasını ve toplumun diğer toplumlar karşısında tavır geliştirmesini sağlar. İkinci önemli nokta, tarih yazıcılığının kültürel yapıyı korumadaki etkisidir. Her toplum kendi geçmişi hakkında belli bir tarih düşüncesine sa-

hiptir. Toplumlar tarih düşüncesine bağlı olarak, kendi tarihlerini sözlü ya da yazılı biçimde oluştururlar. Tarih yazıcılığı aracılığıyla sorun çözme yeteneklerinin güçlü olduğu dönemlerde, kendi toplumlarını dünyanın merkezi olarak göstererek psikolojik destek kaynağı haline gelirler. Toplum güçten düştüğünde tarihçiler, geçmiş iyi günleri güncelleştirerek toplumun yeniden ayağa kalkmasında önemli bir işlevi olan tarih bilincini canlı tutarlar.

“İnsanı anlamanın ve onu bilmenin yolu tarihten geçer. İnsan hakkında yapılan her konuşma ve insanın ürettiği her şey tarihle birebir ilişki içindedir. Yani, nerede insandan söz edilse orada tarihten, nerede tarihten söz edilse orada insandan söz edilir. Bu iki unsuru birbirinden ayırmak imkansızdır. Çünkü insanı insan yapan onun kendi geçmişidir. Geçmiş, insanlığın, toplumların, bireylerin âdeta bir kimlik kartıdır. Onlar hangi durumda olursa olsunlar, geçmişlerini kimlik kartları olarak sürekli yanlarında taşırlar.” (Bıçak, 2004: 15-16)

Tarih; tarihin insan hayatında nasıl yer aldığı tespit edildiğinde tarih bilincinin temellendirilmesi kolaylaşır. İnsan kültürle öylesine iç içedir ki, insandan söz edilen her yerde kültürden, kültürden söz edilen yerlerde de insandan söz edilir. İnsan, büyük ölçüde kültürle tanımlandığından birbirleriyle içten ve kopmaz bir bağla bağlanarak bir tür özdeşlik ortaya çıkar. İnsan ile kültürün özdeşliğinin farkına varılması da, tarih fikrinin ortaya çıkmasıyla mümkün olmaktadır. Çünkü, kültürü üretmenin her aşamasında, kullanılan ya da kullanılacak malzemenin bilincine “varmak, tarih bilincinin bir türü olarak düşünülebilir. Kendi üzerine eğilme, kendini tanıma şeklindeki bilinç tanımı, aynı şekilde tarih için de geçerlidir.” (Bıçak, 1996: 50)

Sonuç olarak tarih olaylardan ders çıkarmamızı sağlar. Ders çıkarmak, tarihsel olaylar arasındaki ilişki tarzını tespit etmek demektir. Tarihten ders çıkarmak, bugünü geçmişin ışığında anlamak demektir. Ve bu anlama, bir önceden görme olarak olayların akışına müdahale etme imkanı sağlar. Bu ders, bir ibret dersidir. Bugünkü tecrübemizi, tarihin aynasında daha iyi anlamaktayız. Ve tarihin bize aktardığı şeyler, bizim için zamanımızın ışığında hayat bulmaktadır. Geçmiş ve halihazır karşılıklı olarak birbirini aydınlatırken hayatımız sürüp gitmektedir.” (Halkın, 1989: 120)

X. Tarih Biliminin İstismarı

Tarihi vazgeçilmez bir bilim olarak görenler olduğu gibi tarihi bilim olarak kabul etmeyenler de vardır. Uzun süre tarihin bilim olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Çünkü tarihsel olaylar tekrarlanamadığı için deney ve gözlem yapılamaz. Deneyssel bulgulara sahip olmayan bir bilgi bilim sayılamaz. Üstelik tarihsel malzemeleri kullanan tarih araştırmacıları kendi düşünce ve duygularını da yorumlarına katarlar. Bu kadar bilimsel temelden yoksun olan bu disiplin bilim olamayacağı gibi onunla ilgilenmek insanları felakete sürükleyen bir uğraşıdır. Daha tesi kimilerince tarihin dikta yönetimlerinin kurulmasına, ırkçılığın yaygınlaştırılmasına katkı sağladığına inanılmış, tarihin tamamen zararlı olduğu kanaatine varılmıştır. Doğrusu tarih bilimsel amaçların dışında kullanılırsa insanlık için tam bir felaket kaynağıdır. şimdi tarihin zararları üzerine yazılan yazılardan bir bölüm aktaralım:

Paul Valeri “Tarih, insan beyninin kimyasınca oluşturulan en tehlikeli maddedir. Tarih dş gördürür; ulusları sarhoş eder. Onları yanlış anılarla yükler; arzularını artırır, eski acılarını

değer; rahat duruyorken azdırır ve onlarda büyüklük hastalığı, haksızlığa uğramışlık duygusu uyandırır. Tarih, ulusları kırıgın, dar görüşlü, çekilmez kılar, boş böbürlenmelerle doldurur. Refleksleri mübalağalandırır, eski yaraları depreştirir, onları tedirgin eder, onları büyüklüğün veya zulmün taşkınlığına sevk eder ve milletleri kederli, kibirli, dayanılmaz ve anlamsız kılar.”

“Tarihsizlik”, insanın zaman boyutlarından “şimdiye” yahut da düne saplanıp kalmasıdır. Böyle bir durumda dün, “geçmiş”, “şimdi”ye alınır, dün, dün olarak yaşanmaz, şimdi olarak yaşanır, yani geçmiş, mazi şimdiye getirilerek “gelecekçiliğe” saplanıp kalınır; burada dünü bir tenkit süzgecinden geçirmeyi kimse aklının köşesinden bile geçirmez.

Tarih için en ağır eleştirilerden birini de Alman bilim adamı Nietzsche yapmıştır. “Hayat artık tarihte bir “besleyici gıda” bulamıyordu. Tarih, eylemin kanatlarını kesmektedir; o, hayatın mezarcısıdır, tarih bilgisi insanların anlaşmasına ve sulh içinde yaşamasına yardım etmezse neye yarar? Halihazır belirsiz olduğu zaman, şanlı şerefli bir geçmişin değeri nedir? diye sormuştur. (Halkın,1989: 116-118) Doğrusu Almanya’da Hitler Faşizmi, Türkiye’deki Ulusalçı-Kürtçü tartışmalar hatırlanınca yazarın çok da haksız olduğu söylenemez.

Sonuç olarak “Kim tarafından ve ne adına yapılıyor olursa olsun, olguları çarpıtan her türlü “sözde tarih”in günümüzdeki kötülüklerin en geneli ve en korkuncu olan önyargıyı ve özellikle dar görüşlülüğü özendirdiğini, bu yüzden ilk yapılması gereken işin bu yolda öğrenilmiş olanları unutmak olduğunu bilmeliyiz.” (Carr- Fontana, 1992: 9)

XI. Tarihe Yardımcı Bilimler

Hiçbir bilim dalı kendi başına doğmamış ve gelişmemiştir. Tarih bilimi de birçok bilimle birlikte ve onların yardımıyla vücuda gelmiştir. Bir tarihçinin her şeyi bilmesi mümkün değildir. Kendi sınırlarının farkında olan tarihçi, yetkisini aşan meselelerle karşılaştığı vakit, açıkça başka bilene müracaat edecektir. Bütün bilimler yeri geldikçe tarihçiye faydalı olabilirler. Birbirinden bağımsız bilim dalı yoktur, bütün bilim dalları dayanışma içindedir ve birbirlerinin yardımcılarıdır.

“Tarih beşerî bir bilimdir. Beşerî bilim adı altında toplanan bütün bilim dallarıyla iç içedir. Bu çerçevede iktisat, sosyoloji, antropoloji, coğrafya, etnoloji, filoloji, bilim tarihi, sanat tarihi, eğitim bilim, siyaset bilim, arkeoloji ve mitoloji dahil bütün bilimlerin araştırma ve sonuçlarından yararlanır. Beşerî ilimlerin bağımsız bir araştırma muhiti teşkil edebilecekleri veya hususi bir epistemolojik statüye veya bir metodolojiye sahip disiplinler olabilecekleri fikri oldukça yakın zamanda doğmuştur. Bu bilimler XIX. yüzyılda tabiat bilimlerinden yollarını tamamen ayırmışlar ama XX. yüzyılda birbirlerine ihtiyaçları olduğunu ve beşeri bilimlerin birbirinden bağımsız olamayacağını anlamışlardır; sonuç olarak da iş birliğine yönelmişlerdir.” (Freund, 1991: 1) Tarihe yardımcı bilimler şu şekilde sıralanabilir:

Arkeoloji: Arkeoloji tarihin eşidir, tarihle arkeoloji birbirinden ayrılamaz. Arkeoloji insan elinden çıkan her türlü eşyayı inceleyen bilim dalıdır. Arkeologlar bu eşyayı inceleyerek onları yapan insanları tanımaya ve tanıtmaya çalışırlar.

Coğrafya: Olayların yerinin belirlenmesinde tarihi yardımcı olan bir bilim dalıdır. Her tarihi olay belli bir coğrafi bölgede

gerçekleşmiştir. Tarihi olayların meydana gelişinde insan topluluklarının yaşadıkları bölgelerin önemi büyüktür. Özellikle insan topluluklarının yer yüzüyle olan ilişkilerini ve dağılımlarını inceleyen beşeri coğrafya ile beslenme, giyecek ve barınma gibi ihtiyaçları araştıran ekonomik coğrafya, tarihe yardımcı bilim dalları arasındadır. Tarih ile coğrafyanın birleşmesinden tarihi coğrafya doğmuştur.

Kronoloji: (Zaman-takvim bilimi): Tarihi bir olay için yer ve zaman en önemli iki unsurdur. Kronoloji tarihi olayların zamanının belirlenmesinde ve sıralanmasında tarihe yardımcı olur. Tarih boyunca değişik kavimler ve milletler birbirinden farklı takvim sistemleri geliştirerek kullanmışlardır. Mesela Türkler İslamiyetten önce on iki hayvanlı Türk takvimi, Müslüman olduktan sonra Hicri takvim, Rûmî takvim ve Miladi takvim gibi takvimler kullanmıştır. Bunları birbiriyle mukayese eden cetveller hazırlamak ve bunları hesaplamak kronolojinin görevidir. Bu farklı takvimleri günümüzdeki takvime göre düzenleyen kronoloji, tarihin ayrılmaz bir parçasıdır.

Antropoloji: İnsan ırklarını, fiziksel açıdan inceleyerek sınıflandıran bilim dalıdır. İnsanın iskelet, kafatası gibi fizikî yapısını inceleyen antropoloji, insanlık tarihinin en eski dönemlerinin aydınlatılmasında insanlara yardımcı olur. Antropolojinin bir dalı olan sosyal antropoloji ise toplumların kültürlerinin başlangıçtan günümüze kadar olan gelişmelerini inceler. Farklı kültürler arasındaki ilişkileri ortaya koyar.

Nümizmatik (Mesukât-Para Bilimi): Eski paraları inceler. Bu paraların ait oldukları medeniyetlerle ilgili bilgi edinilmesinde tarih bilimine yardımcı olur. Paraların üzerindeki resimler ve yazılar ile hâkim unsurun sanatı, güzel sanat zevki,

paranın basıldığı yer, ülkenin iktisadi hayatı, mâli vaziyeti, gümüş ve altın para ayarlarının nasıl değiştiği nümizmatik aracılığıyla öğrenilebilir. Mesela sikkeler üzerine ilahların, mukaddes hayvanların ve armaların resimlerinin çizilmesi o toplum hakkında bizlere ciddi ipuçları verir.

Paleoğrafya (Eski Yazı Bilimi): Eski yazıları okuma bilimidir. Her devirde ayrı yazılar kullanıldığından bu yazıların okunması önemlidir. Bu yazıların okunmasını sağlayan paleoğrafya, yazıların geçirdiği evreleri, özelliklerini, tür ve şekillerini inceler.

Etnoğrafya: Toplamların kültürel özelliklerini araştırıp inceleyen bilim dalıdır. Bu bilim, çeşitli toplumların yaşayış, gelenek, örf ve âdetlerini inceler. Bu incelemenin sonunda etnoğrafyanın ortaya çıkardığı bilgiler, tarihî belgelerin az olduğu durumlarda büyük önem taşır.

Felsefe: Felsefe, doğru ve bilinçli düşünmeyi, belirtiler arasındaki genel bağları kurmayı öğreten, dünya görüşlerinin kavranmasına imkan hazırlayan bir bilim dalıdır. Tarihî düşünüş ve münasebetleri gösteren kolu ise "Tarih Felsefesi"dir. Olayların doğru tahlili ancak o devrin felsefesinin bilinmesiyle mümkün olur.

Sosyoloji (Toplum Bilimi): Sosyoloji, toplumsal ilişkilerin yapısını, nedenlerini ve etkilerini araştırarak bilim dalıdır. İnsanların ve grupların etkileşiminden doğan geleneklerin, toplumsal yapıların ve kurumların haricini oluşturan ya da zayıflamasına yol açan etkenleri, ayrıca grup ve örgüt üyeliğinin insanlar üzerindeki etkilerini inceleyen, insan toplumunun temel niteliğiyle, sürekliliğine ve değişimine yol açan çeşitli süreçlerle ilgilenen bir bilim dalıdır. Sosyal yapının kuruluş ve işleyişini, toplumsal

olayların bağılı olduğu genel kuralları, toplumların oluşturdıkları kurum ve kuruluşların insan ve toplum hayatına etkilerini inceleyerek tarih bilimine yardımcı olur.

Filoloji (Dil Bilimi): Dünya üzerinde var olmuş ve var olan dilleri inceler. Diller arasındaki akrabalık bağlarını, sözcük alış verişlerini araştırır. Göç hareketlerinin açıklanmasında, toplulukların yakınlık derecelerini ortaya koymada tarih bilimine yardımcı olur. Filoloji sayesinde eski kavimlerin dillerinin yapısı, hangi dil grubuna mensup oldukları ve hangi kavimlerin dillerinden etkilendikleri ortaya çıkar. Filolojisiz bir tarih, tarih biliminin sağlıklı çalışmasını mutlak şekilde engeller. Filoloji tarihsel düşünceyi hızlandırır. Yani paleoğrafî (eski yazılar ilmî), heraldik (armacılık), diplomatik gibi bilimlerde filolojinin getirdiği mukayese ve mantık, o insana tarihçi mantığını kazandırır.

Etnoloji: (İrk Bilimi): İrk, aynı soydan gelen, aynı kanı taşıyan ve yapı itibariyle birbirine benzeyen insan topluluklarına denir. İnsanların bu özelliklerini inceleyen bilim dalına da etnoloji denir. Bir ırkın kendine özgü şekilleri ve özellikleri belli olunca o milletin tarihini incelemek kolaylaşır.

Diplomasi: Devletlerarası antlaşma, ferman, berat ve vesikaları inceleyen bilim dalıdır. Belgelerin sahte olup olmadığını, konularını, türlerini inceler. Toplumun dili bilinip kullandığı yazı okunsa bile belgelerin ifade ettikleri anlam bilinmeden değerlendirilmeleri mümkün değildir. Belgelerin cins ve şekil olarak değerlendirmelerini yapan bilim dalı diplomatik'tir. Belgelerin çeşitleri; çıktığı, ulaştığı yere ve yazılma gayesine göre pek çok değişik adlar alır. Sözgelimi, hükümdar tarafından gönderilen emirlere "ferman, emir, hüküm" adı verilir;

bir şeyin kullanılma hakkı, bir vazifenin tevcihi gibi vesilelerle verilenlere "berat" adı verilir; sadrazam, beylerbeyi gibi üst kademe görevlilerinin emirlerine "buyruldu" adı verilir; hükümdarın diğer bir devletin tebaasına veya kendi tebaasından bir gruba bahşettiği hakları göstermek için yazılan belgelere "ahidnâme" adı verilir; iki devlet arasında karşılıklı tekeffülü ihtiva eden belgelere "muâhede" adı verilir. Bu belgelerin her birinin özelliği vardır.

Epiğrafya: (Yazıt Bilimi): Anıtlar üzerindeki yazıları ve kitabeleri inceler. Müstakil kitabeler olsun, bir yapı üzerine monte edilmiş bulunanlar olsun, ihtiva ettikleri bilgilerin doğruluğu dolayısıyla tarihçinin vazgeçemeyeceği kaynaklardan biri de epigrafi malzemesidir. Ancak bunların okunması ayrı bir ihtisas işidir. Bu kitabelerin okunmasıyla uğraşan bilim dalına epigrafi adı verilir. Küçük kitabelere "epigram" denilirken, büyük kitabelere "epigraf" adı verilir.

Ekonomi: Ekonomi, iktisat olarak da bilinir, servetin üretimini, bölüşümünü ve tüketimini konu alan toplumsal bilimdir. İktisat veya ekonomi, üretim, dağıtım, ticaret, tüketim ve hizmet sektörlerini inceleyen bir bilim dalıdır. Dünyada kaynakların sınırlı, insan ihtiyaçlarının sınırsız olması yüzünden, kaynakların daha verimli bir şekilde kullanılabilmesini sağlamak amacıyla kurulmuştur. İktisat, incelediği konulara ve kapsamlara göre dallara ayrılır. Birçok tarihi olayın temelinde iktisadî etkenler rol oynar. Bu olayların kanunları iktisat biliminin ortaya konur.

Şecere: "Ensab cetveli" ve "geneoloji" şeklinde de bilinir. Şecere, tarihçi için gerekli ve faydalıdır. Daha çok aile ve soy tarihi araştırmalarında müracaat kaynağı olarak

kullanılır. Bazen kendisine asil bir soy hazırlama merakında olan, böylece toplum içindeki yerini sağlamlaştıracağını düşünen istismarcılar için uydurma şecereler de tanzim edilmiştir. Günümüzde bu merakın hâlâ devam ettiği görülmektedir. Muhteviyatını dahi bilmediği halde sahaftan bir ferman veya berat alıp aile yadigarı olarak gösterenlere rastlanmaktadır. Bu hususlar göz önüne alınarak her rastlanan şecereyi doğru kabul etmek yanlıştır.

Bibliyografya: Kitap bilgisi demektir. Eskiden kitabiyat denirdi. Kitaplar, dergiler, gazeteler hakkında ayrıntılı bilgi verir. Bir konu üzerindeki kitapların tamamı veya bunların bir bölümü hakkında tarama yaparak bilgi toplar ve okuyucuya sunar.

Sicillografi (Mühürler) ve Heraldik (Armalar): Herhangi bir tarihi vesikada kullanılan yazı tipi, hükümdar ismi, mühür o vesikanın yazıldığı dönem hakkında bilgi verir.

Onomastik: Yer adlarını inceleyen bilim dalıdır. Tarihi olayların geçtiği bölgelerdeki yer isimlerinin nereden geldiğinin ve anlamlarının bilinmesini sağlar

XII. Tarih ve Takvim

Zaman, bir olay veya oluşun içinden geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süredir. Zaman kavramının ortaya çıkışı ve gelişimi insanlık tarihi kadar eskidir. Zaman içinde yaşanan sosyal gelişime uygun olarak büyük dilimlerden küçüğe doğru (yıl, ay, gün, saat) zamanın bölünmesi, takvimi ortaya çıkarmıştır.

Takvim, bir başlangıç noktası kabul edilerek sonraki olayların zamansal yerini belirleme düzenidir. Takvim iki temel

anlayış üzerine kurulmuştur. a- Güneş ve ayın hareketleri, mevsimler, hayvan göçleri, bitkilerin yenilebilir olgunluğa erişmesi gibi düzenli tekrarlanan doğal olaylar. b- Dini gelişmeler, doğum, göç ve bayramlar gibi kutsal günler için başlangıç olan önemli olaylardır.

Takvim, insan hayatının düzenlenmesinde önemli bir yere sahiptir. İnsanın hayatında, geçmiş çok önemli bir yer tuttuğundan, geçmiş olayların düzen içinde bilinmesi, onlardan faydalanırken çok büyük bir kolaylık gösterir. İnsanlık tarihinin büyük bir bölümünde, geçmişte olanlar, özellikle de başlangıçta ya da kökende olanlar, şimdide gerçekleşen ve gelecekte ortaya çıkabilecek olaylardan çok daha önemli olduğu görüşü baskın olduğundan, geçmişteki olayları bilmeye önem verilmiştir. Ayrıca, neyin ne zaman yapılacağı takvim aracılığıyla bilindiğinden gerekli hazırlıkları yapmak için de kullanılmaktadır. Kısacası takvim, kültürel hayatın düzenini ve sürekliliğini sağlamada temel değer olarak görevini sürdürmektedir.

Zaman, değişimleri, oluşumları, hareketleri anlamlandırma başvurulan kategoridir. Düzenli tekrarlanan olaylar zaman bilincinin oluşmasını sağlamıştır. Zaman bilincine bağlı olarak, kültürel olayları da düzen içinde yapma alışkanlığı oluşmuştur. Olaylar ya da sorunlar hakkında düşünceler oluşturulurken zaman, bir kategori olarak kendiliğinden yer alır. Ancak bu kendiliğinden yer alma durumu, yeterli olmamaktadır. Çünkü düşünceye konu olan alanın üç boyutlu -geçmiş, şimdi ve gelecek- resminin yapılması gerekmektedir. Bu resmin geçmiş boyutu, konu hakkında ortaya çıkan düşüncelerin soru yumaklarını ve verilen cevapların takip ettiği çizgiyi gösterir. Zamanın şimdi boyutu, sorunun yaşanılan dönemde

aldığı hâl çerçevesini ve temellerini iyi görmeyi gerektirir. Gelecek boyutundaysa, sorunun alacağı hâlleri, mümkün mertebe öngörmeye çalışmaktır.

Sorunu zamanın boyutları içinde incelerken, değişme ve süreklilik kavramlarının gerektirdiği dikkati canlı tutmak gerekmektedir. İncelenen konudaki değişmeler ve konunun keşfedilen yeni özellikleri, konu hakkındaki düşüncelerin değişmesini de gerektirmektedir. Düşüncedeki değişmeler, düşünce kurulurken yeterli çabanın gösterilmemesi ya da tutarlılık ilkesinin çiğnenmesinden kaynaklanmış olabilir. Ayrıca tarihsel dönemlere bağlı olarak düşüncelerde değişmeler ortaya çıkmaktadır. Çağın bakış açısı eski düşünceleri bir kenara itebilmektedir. Tarihin zaman anlamında kullanımı, geçmişteki olayların sınıflandırılmasında, birbirleriyle ilişkilerinin belirlenip anlamsal bütünlüğün sağlanması ile kurumlar, olaylar ve anlayışlardaki değişiklikleri izleyip dönemler ve çağlar arasında karşılaştırma yaparak doğru sonuçlar çıkarmada büyük bir öneme sahiptir. " (Bıçak, 2002:106-121)

İKİNCİ BÖLÜM

TARİH DİSİPLİNLERİ

TARİH BUGÜNKÜ ANLAMıyla bilimsel vasfına asırlarca süren bir mücadeleden sonra kavuşmuştur. Tarih ana hatlarıyla iki önemli aşamadan geçtikten sonra bilimsel disiplin olma özelliğini kazanmıştır. Tarih biliminin geçirdiği safhalar şu şekilde sıralanabilir.

A) Hikayeci (Rivayetçi) Tarih

Hikayeci tarih tarz ilk olarak eski Yunan'da ortaya çıkmıştır. Başlangıçta ağızdan ağıza dolaşan hatıralar şairler tarafından nazım tarzında söylenmekte ve bunlara "epos" adı verilmekteydi. Tarih yazıcılığının bu en ilkel şekli destanlarda görüldü. Bu tarz tarih yazıcılığının masaldan farkı, olayların yer ve zamanının belli olmasıdır. Tarihi olayları felsefi veya diğer bakımdan tedkiklerle ve sistemleştirmekle uğraşmaz, doğrudan doğruya rivayetler yahut hikâyelerden ibarettir. Kronikler ve anallar bu türün başlıca örnekleridir.

Bu türün en bilinen örneği Heredot Tarihi'dir ve Heredot "Tarihin Babası" adıyla bilinir. Herodotos hikayeci tarih tarzını kullanmıştır. Fakat olayları peş peşe sıralamakla kalmamış, onları bir düzen içinde nakletmiş ve bir kompozisyon örneği vermiştir. Eserinde az da olsa siyasi görüşler vardır. Tenkit düşüncesine sahip olmamakla birlikte, gördükleri ile duydukları arasında bir ayırım yapmıştır. Heredot, kitabının başında amacını şöyle açıklamıştı: "Yunanlıların ve barbarların yaptıklarının anısını korumak ve özellikle, her şeyin ötesinde, birbiriyle savaşmalarının nedenini vermektir." Geleneksel tarihçilik adıyla da bilinen bu tarihçilik çeşidi, öncelikle yazılı tarihtir. Çok uzun dönem Sümer ve Mısır gibi devletlerde ilk örneklerini vermiş ve XIX. yüzyılda bilimsel tarihçiliğin ortaya çıkışına kadar devam etmiştir.

İslam tarihinde ise rivayetçi tarihe en iyi örnek Tarih-i Taberî'dir. Taberî, bütün tarihi hâdiselere ait okuduğu, işittiği ve gördüğü bilgilerin doğruluğunu hiç test etmeden, tenkit etmeden olayları duyduğu gibi eserine almıştır. Elde ettiği bilgilerin, rivayetlerin kaynağını araştırmamıştır. Eser doğru yanlış, kuvvetli zayıf haberler ile bir bilgi yığınınından ibarettir. Gayesi doğrudan doğruya gerçeği keşfetmek değil, tarih öğrenmek isteyenlere bilgi toplamaktır.

B) Öğretici (Didaktik) Tarih

Geçmiş olaylardan ders almak, gelecekteki yolu doğru çizebilmek, okuyucuya ahlakî ve millî duygular aşılayabilmek amacıyla yazılan bu tarz eserler, öğretici bir mahiyet arz ettiklerinden "öğretici" denilen tarihçilik akımı içinde yer almıştır. Bu tür çalışmalar maslahatçı tarih olarak da bilinir. Geçmişteki tarih yazarlarının kitapları genellikle iyi ve kötü olaylar

bağlamında devlet adamlarına öğütler, herhangi bir durumda nasıl davranılması gerektiğine dair önerilerle doludur.

Felsefi esasta yazılan tarih eserleri ise tarihi olayları öğrenerek faydalı bir netice çıkarmak gayesini takip etmek için yazılan tarih kitaplarıdır. Bu usulde tarih yazarlar özellikle tarihte ayrı şahsiyetlerin hayatını anlatmaya önem verirler ve onların bâriz karakterlerinden ekseriya boyalı tablolar çıkarak bahseder ve bununla ahlaki terbiyeye hizmet etmek isterler. Örneğin, Yunanlı tarihçi Thukidides geçmişî açık bir şekilde göz önüne getirmek ve gelecek nesillere ibret dersi vermek amacıyla "Peloponez Savaşları" adlı eserini kaleme almıştır. Gerçek anlamda tarihçilik, onun "Pelopennesoslular ile Atinalıların Savaşı" adlı eseriyle başlamıştır. Bu eser sadece edebi bakımdan değil, metot ve zihniyet bakımından daha önceki eserlerden biraz farklıdır. Bu fark, eserin gerek konu gerekse muhtevasında kendini göstermiştir.

Bu anlayışa göre "Tarihçinin görevi, kendi gözlem ve haber toplama kabiliyetini mihenkten geçirerek tamamlamak ve sonuçları inceleyerek hatalı aldanışlarını anlatmaktır. Tarih yazıcılığında bu tür, Thukydides'den sonra diğer eski Yunan ve Roma tarihçilerince de benimsenmiş; Polybios, Plutarkhos, Tacitius, Machiavelli gibi yazarlar onun izinden gitmişlerdir. Didaktik tarih yazıcılığının en belirgin özelliği, tarihte ün yapmış şahsiyetlere geniş yer verilmesi, bu kişilerin idealleştirilmesi, hatta adeta insan üstü varlıklar haline getirilmesidir. Thukydides'in açtığı çığır, tarihi gerçekleri ortaya koymak hedefini güttüğü halde, örnek olmak prensibiyle de hareket ettiğinden bunu benimseyen yazarların eserlerinde hep zaferler ve parlak olayların işlenmesine özen gösterilmiş başarısızlıklar ve hayal kırıklıkları karşısında sessizlik tercih edilmiştir.

Bu da öğretici tarzın en büyük zaafını teşkil etmiştir. Öğretici tarih yazıcılığında amaç, tarihi olaylarda kişilerin rol ve durumlarını, olayların kişilere dönük nedenlerini araştırmak ve bundan ders çıkarmaktır.

İslam tarihçiliğindeki “siyer” kitapları bu tarza örnek olarak gösterilebilir. Müslümanlar Hz. Muhammed’in (sas) hayatı ve yüksek ahlakını çok erken devirlerden itibaren yazmaya başlamışlardı. Zira gerek Kur’an ayetlerinin tefsiri ve nüzul sebeplerini anlamak, gerekse bir kısım hadislerin söyleniş sebeplerini açıklamak için Hz. Peygamber devrinde cereyan eden olayların derlenip toplanması bir zorunluluk haline gelmiştir. Böylece siyer ilmî doğmuştur. Siyer kitapları Hz. Peygamberin yüksek ahlakını, hayatının önemli olaylarını, harp ve gazalarını anlatan bilgilerin toplanmasıyla başlamış ve bu bilgileri Müslümanlara öğretmeyi amaçlamıştır. Üstelik Müslüman tarihçiler hadis toplama hususunda gösterdikleri hassasiyeti tarihi bilgilerin toplanmasında göstermemiş ve ellerine geçen her türlü rivayeti tarihi bilgi olarak kullanmışlardır.

C) Bilimsel Tarih

Yeniçağdan itibaren tarihe bakıştaki farklı kuramlar ve yaklaşımlar tarihin bilim olarak ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Tarihçilerin bakış açıları, disiplinin öngördüğü bilimsel tarafsızlık ve bu çerçevede ortaya konulan eserler bilimsel bir anlam ifade eder olmuştur.

Tarihin modern anlamda bilim dalı olması oldukça yeni sayılır. XVIII ve XIX. yüzyıl da liberal düşüncenin yaygınlaşmasıyla eski tarihçilik yerini bilimsel anlayışa bırakmaya başlamıştır. Bilim; insanın hem dünya hakkındaki bilgisine hem de kendi fiziksel özelliklerinin bilgisine görkemli bir katkıda

bulununca, insanın toplum hakkındaki bilgisi de ilerlemiştir. Tarih, hâdiselere karşı her zaman "neden ve nasıl böyle oldu?" sorusuna cevap arayarak araştırmaya başlayan bir anlayıştan doğmuştur.

Tarihin bilimsel olarak gelişmesi ve olgunlaşması bir kaç evrede ele alınabilir. "XIX. yüzyıla kadar olan ilk evrede, tarih bir olaylar dizisi olarak görülmüş ve geçmişte neler olduğunun bilinmesi ve bunların gelecek nesillere aktarılması, tarihle uğraşmanın asıl amacını oluşturmuştu. XIX. yüzyılla birlikte başlayan ikinci evrede ise tarihçiler, tarihi olgularla çalışmayı genellikle doyurucu bulmuş ancak, olgular üzerine sorular sorma ve bunlara cevap aramanın gereksiz hatta kötü bir şey olduğunu düşünmüşlerdir. Bu tarihçiler "Tarihteki anlam"ın tarihte saklı ve kendiliğinden belli olduğuna inanıyor ve bir tarih felsefesine sahip olma gereğini kabul etmiyorlardı.

Olaylar üzerine kurgulanan ve olayları olgularla destekleyerek yararlı bir anlatım biçimi sunan XIX. yüzyılın modern tarih yazıcılığı, XX. yüzyılda sosyal bilimlerin verilerinden, yöntem ve yaklaşımlarından yararlanarak toplum yapılarının ve toplumun değişim süreçlerinin altını çizen yeni bir anlatım biçimine dönüştü. Alanı ve hammaddesi genişleyen tarih yazıcılığı, olaylar ve büyük (karizmatik) adamların hayat hikayeleri üzerine kurgulanan bir önceki dönem tarih yazıcılığından farklılaştı. Tarih, toplumun geniş kesimlerinin tarihin oluşumunda önemli bir fenomen olduğunu vurgulamış ve tarihi görüş açısının siyasi ve askeri olaylardan toplumsal olana doğru genişlemesine yol açmıştır. Tarihin aktörleri değişmiştir; daha az yer alan insanlar tarihin öznesi olmaya başlamıştır. Sosyal bilimlerdeki araştırma yöntemlerinin hızlı gelişimi ve bu yöntemlerin önemli bir kısmının tarih araştırmalarında da

kullanılması günümüz tarih araştırmalarının ve yazıcılığının yönünü, hızını ve kalıplarını değiştirmiştir.

Eski tarihçiler farklılıklar veya nüanslardan daha çok benzerlikler üzerinde duruyorlardı. Bu farklılıkların şuurunda değillerdi veya onları ifade edecek kelimeleri yoktu. Onları algılayamıyorlardı. Bugünün tarihçisi ise, incelediği konu veya sahanın hususiyetlerini kavramak ve onları ifade edebilmek için yeni kavramlar yaratma çabası içinde bulunmaktadır. Sosyal zümreler, hayat tarzları, zihniyetler, iktisadi vaziyet alışlar, sosyal hareketlilik gibi yeni kavramlar teşkili, meselelere bakış açısını zenginleştirmiştir.

XX. yüzyılda tarih, umumiyetle önceki asırdan daha derinleşmiş ve daha çeşitlenmiş pek çok çalışma ortaya koydu. “Bugün tarih, yeniden tanımlanmak mecburiyetiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu mecburiyet her şeyden önce, tarihçiler tarafından ilimlerin izafiliğinin şuuruna varılmasından kaynaklanmıştır. Tarih artık geçmişin kaderci veya pozitivist tarihçilerinin inandıkları gibi mutlak olarak değil, fakat bir durumun, bir tarihin ürünü olarak değerlendirilmiştir. Tarih kavramı, hem bir realiteyi yani yaşanan tarihi, hem de bu realite üzerindeki inceleme ve düşünceyi yani bilgi olan tarihi ifade eder hale gelmiştir.

İşte bu iki tarih arasında dalgalanan bir ilmin bu özel hususiyeti, bu orijinal münasebetin şuurunda olan tarihçileri, üzerinde çalıştıkları ilim dalının epistemolojik temelleri üzerinde yeniden düşünmeye, yani ilimlerin mantıkî menşe’lerini, değerini ve kapsamını belirlemeye yönelik tetkikini yapmaya mecbur kılmıştır.” (Yediyıldız, 2005:189-200) XX. yüzyıla gelindiğinde, “tarihteki anlam”ın, tarih felsefesi yoluyla kavranılabileceğine inanan bir kısım tarihçiler, tarih ve tarihinin

yaptığı işi temelinden sorgulamaya başladılar. Bu üçüncü ve sonuncu evrede, tarihin ne olduğu noktasında, tarihçi ve olgular tartışıldıkça tarihin değişik tanımları yapıldı. Bunlardan en yaygın kabul gören E.H. Carr'ın tanımına göre tarih "tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalogdur." Bu tanıma baktığımızda şu üç unsurun öne çıktığını görüyoruz:

- 1- Tarihi yazan kişi, yani tarihçi;
- 2- Tarihin konusu olan olay ve olgular ve bunların kaydedildiği kaynaklar;
- 3- Tarihçinin olguları (verileri) sorgulamada kullandığı metotlardır.

Günümüz tarih yazıcılığı, tarihin daha iyi anlaşılması için genel yerine veya genelin içinde yerelin ön plana çıkarılması, şimdiden başlayan geçmişin tarih olarak görülmesi ve sıradan insan davranışının önemsenmesi gibi eğilimlere bağlı olarak hem alan ve hem de süreç olarak genişlemiştir. Zihniyet tahlilleri, radikalleşen unsurların eğilimleri, tarihe tanıklık eden veya bizzat o tarihin oluşumunda rol alan daha sıradan insanların deneyimleri gibi farklılıklar tarihin daha insanî bir görünüm almasına sebep olmuştur. Yalnızca belgeler ne söylüyorsa o olduğu ve bu belgeleri daha geniş veya çok yönlü biçimde tekrar düzenleyip kullanma şansımızın olmadığı belgeler üzerine kurgulanan tekdüze bir tarih yazıcılığının yerine sıradan olan insanları, tutku ve zaafı ile birlikte, tarihin içine sokan bu yeni tarih, disiplinlerarası işbirliğinin ürettiği yeni bilgilerle birlikte çok yönlü biçimde tarihi zenginleştirmiştir.

Bugün için tarih; tarihi vakaları, insan hayatındaki sosyal gelişim ve bilhassa onları doğuran sebepleri araştırarak

sonuçlandırmayı gaye edinir. Sosyal olayların arkasına gizlenmiş tarihin kanunlarını ortaya çıkarmaya önem verir. Ve bu sorunları çözerken elbetteki toplumun çeşitli meselelerini inceleyen bilimlerle tarihin ilişkisinin olmaması düşünülemez.

Sosyal bilimlerden her biri ilk kuruluşlarından itibaren uzun bir müddet dar ihtisaslaşma sahaları içinde kalmışlar ve daha sonra istiklallerini ilân etmişlerdir. Ancak, insana veya topluma bir cepheden yaklaşmak, onu tam olarak anlamaya yetmemiştir. Bu sebeple bir disiplinin dar sınırları içinde yapılan çalışmalar, bugün yerlerini disiplinlerarası araştırmalara terk etmiştir. İşte bu iç içe girme neticesinde, toplumları zaman açısından izah etme sistemi olarak tarihin tek başına işgal etmiş olduğu saha, sınırları iyi belirlenmiş olan diğer sosyal ilimlerin müdahalesine maruz kalmıştır. Bu saldırı karşısında, tarihin diğer sosyal ilimlerle olan münasebetlerinin biçimi ve bunların epistomolojik perspektif içinde tartışılması da yeni tarihçiliğin ayırıcı özelliklerinden birisi olmaktadır.

Bugün tarihin ilgi alanı son derece genişlemiştir. İnsanlar arasındaki sosyal münasebetleri ve onların değişme modellerini incelemekle işe başlayan sosyal tarih, sosyal tasavvurlar, ideolojiler ve zihniyetler tarihinin tahliline yönelmiştir.

Sosyal tarih bugün, sosyal ilimlerin araştırma konuları arasında imtiyazlı bir yer işgal eden tabiat-kültür arasındaki bağlantılar üzerinde durmakta; bunlar arasında bir sentez oluşturma gayreti içinde bulunmaktadır. Tabiatın sosyalleşmesi ve sosyal münasebetlerin tabileşmesi yolunda çalışılmaktadır. Bu anlamda tarihçi, birinci elden maddeleri yani ilk bilgileri standart ürünler yani ikinci elden bilgiler haline dönüştürerek, onu, tecessüsler, arşivler, koleksiyonlar, vs. temsil ettiği bir kültür sahasından diğer bir kültür sahasına yani tarihe aktar-

maktadır. Böylece, ortaya konan eseriyle o toplumun tabiiyi faydalıya -mesela dağı manzaraya- dönüştürme veya bir sosyal müesseseyi bir statüden bir başka statüye mesela, medreseyi müzeye dönüştürme hareketine iştirak etmektedir.

Bugünün tarihçisi, zamanını, zorunluluk-tesadüf, belirleyicilik-hürriyet, kitle-fert, ekonomik-maddi kavram çiftlerini karşı karşıya getirmekle değil, bunlar arasında ahenk sağlama çalışmalarıyla geçirmektedir. Yeni tarihçilik anlayışına göre tarih “şimdiki zamanın” tarihi kavramları çerçevesinde kendisini arayan yeni bir tarih anlayışı haline dönüşmüştür. Bu yeni tarih anlayışı, şimdiki zamanı yeni başlayan bir geçmişe indirgemeyi reddederek; “tarih geçmişin ilmîdir” şeklinde zihinlere iyiden iyiye yer etmiş bulunan klasik tarifini mesele haline getirmektedir.

Artık tarihçilik aracısız tarih metodu, kendisini sosyal ve politik bir uygulamaya doğru yönlendirmeyi ve dünyanın inkılapçı bir değişimine angaje olmayı arzulamaktadır, o ne geriye bakarak tarihin manasını keşfetme ne de hükümran bir tarzda insanlara gelecekteki davranış çizgilerini dikte etme iddiasındadır, fakat sadece tamamlanmamış aksiyonu, faillerin aksiyon hakkında sahip oldukları bugünkü şuuru ve onların gelecek için öngördükleri projeleri gerçekleştirmeyi dilemektedir.

Nihayet tarih, bugüne kadar elinden kaçan ve sahası dışında kalan yeni konuları kendi inceleme alanına dahil etmek suretiyle de yeni olduğunu ispatlamaktadır. Bunlar arasında iklim, insan vücudu, mit, bayram, zihniyet, gençler, psikanalizin şuuraltı, modern dilbilimin dili, sinemanın filmî, kamuoyu sondajları, mutfak ve nihayet, seçkinliklerinin üretimi olarak değil, kitlenin bir ürünü olarak telakki edilmiş olan kitap gibi konular bulunmaktadır.

Yeni tarihi belirleyen en önemli husus, onun bizzat kendisiyle ilgilenmesi ve gitgide tarihin tarihine büyük ve öncelikli bir yer ayırmasında yatmaktadır. Ürün olarak tarih, bugün, üreticisi yani tarihçi hakkında da sorgulama yapmaktadır. Saha açıcı, maceracı ve fatih olan modern tarihçi, bu sorgulamalar karşısında kendisini pek rahat hissetmemektedir. Şüphesiz tarihçi, belli bir araştırma sahasında, günden güne ihtisaslaşmaktadır.

Tarih için bugün esas olan, dünün ve yarının prestijini hayal etmek değil; bugünün ihtiyacı olan tarihi yazmayı bilmektir. Geçmişe hakim olmanın ilmi ve şimdiki zamanın şuuru olan tarih, değişmenin ve gelişmenin ilmi olarak da tanımlanmak zorundadır.” (Yediyıldız, 2005:189-200) Tarihi çalışmaların bilimsel bir noktaya ulaşması, onun kendine ait bazı kanunları bulmasıyla gerçekleşmiştir. Böylece o, bulduğu genel ve evrensel yasalarla gerek şimdiki gerekse benzer olayları rahatlıkla yorumlayabilecektir. Bu nedenle tarihi olayların oluşuna sebebiyet veren şartların araştırılması ayrı bir önem taşır. Bir olayı sadece tek bir sebebe bağlamak hatalıdır. Coğrafi, sosyal, siyasi, iktisadi vs. şartların iyi incelenmesi gerekir. Yani, tarihin bir bilim sıfatını kazanabilmesi için tarihin diğer sosyal bilimlerle olan ilişkilerinin her zaman göz önünde bulundurulması, yerine ve zamanına göre onlardan yardım istemesi gerekir. İşte bütün bu faaliyetler düzgün yapılabilirse yapılan iş gerçekten bilimsel tarihçilik olur.

Tarihin çok geniş bir çalışma alanına sahip olması, onun incelenmesini güçleştirmektedir. Bu güçlüğü aşmak, meydana gelen olayları daha iyi bir şekilde incelemek ve öğrenmek için tarih, zamana, mekâna ve konuya göre sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma, geçmişî anlamak ve onun şimdide nasıl etkili

olduğunu kavramak açısından oldukça önemlidir. Ayrıca sınıflandırılmış başlıklar, tarih araştırmaları açısından da genel konu başlıkları olarak kullanılmaktadır.

1) Zamana Göre Sınıflandırma: Bu bölümlemede tarih, kronolojik dilimlere ve çağlara ayrılır: İlkçağ, Ortaçağ, Yeniçağ vs. Bu tip bölümleme kullanışlı, hatta kaçınılmazdır. Fakat tartışmalıdır. Çünkü; bütün dünyanın kabul ettiği zamana göre bölümleme ortaya konulabilmiş değildir. Sözgelimi, bugün tarihte belirlenmiş çağlar, Akdeniz havzası ile Batı Avrupa'nın tarihsel gerçekliğine uygun düşmekte fakat İslam, Hint veya Çin kültürleri için bu bölümleme çok fazla bir anlam ifade etmemekte ve tarihe katkı sağlamamaktadır.

2) Mekana Göre Sınıflandırma: Bu tür bölümlemede kıtaların, ülkelerin, kentlerin, hatta köylerin tarihi söz konusudur. Avrupa tarihi, Türkiye tarihi, Ankara tarihi vs. Bu tür bölümlenmenin de asıl amacı genel tarihe ulaşmaktır. Çünkü; tarihi sadece yerel tarihe indirgemek; parçayı bütünden koparmak olduğundan hiçbir zaman bizi sağlıklı bir sonuca götürmez. Günümüzde bütün devletler millî tarihlerini dünya tarihi çerçevesine yerleştirerek öğretmektedirler.

3) Konuya Göre Sınıflandırma: Buna analitik (çözümleyici) bölümleme adı da verilir. Bu tür bölümlemede, toplumların değişik yönlerinin incelenmesi söz konusudur. Sözgelimi; sanat tarihi, iktisat tarihi, düşünce tarihi, bilim tarihi vs. Bu tür incelemelerin de büyük yararı olmakla birlikte, incelenen alanın açık ve kesin bir şekilde sınırlandırılabilmesi bazı sorunlar doğurmaktadır. Mesela dinî tarihi sosyal tarihten ayırmak son derece güçtür.

II. Tarihin Kaynakları

Belge, başta yazılı kayıtlar olmak üzere, her türlü maddi ürünlere verilen addır. Geçmişte üretilmiş metin, mimari eser, mezar, herhangi bir alet, o dönem hakkında bilgi vermektedir. Sözü edilen benzer unsurlara bakıldıkça geçmiş, insanın düşüncesinde canlanır. Bu türden eserler, geçmişin somut verileri olarak bu günde varlıklarını sürdürdüklerinden geçmiş yaşatmaktadırlar. Belgeler kullanıldıkça geçmiş, toplumun belleğinde ve gündelik hayatında varlığını sürdürmektedir. Geçmiş araştırmaları yapan çalışma alanı olarak tarih, şimdi ile geçmiş arasındakileri ilişkilerin nasıl olduğunu gösteren bir yol haritası gibidir. Haritadır, çünkü konu olarak seçilen alanda görülen sorunları, sorunların nedenlerini, sorunun gelişim seyrini, sonuçlarını ortaya koymak amacıyla yapılır. Tarih yazıcılığı, ilgili kültürün yol haritasını çıkarmakla yükümlüdür. Ayrıca söz konusu kültürün yakın ilişkide bulunduğu diğer kültürlerle ne türlü yollarla bağlı olduğunu da göstermelidir. İyi bir harita, varılacak hedeflere kolaylıkla ulaşılmasını sağlamaktadır. (Bıçak, 2002: 106-121)

Eğer insanlar geriye varlıklarının izlerini bırakmamış olsalardı, onların tarihlerini yazmaya başlayamazdık. Tarihin bilim olması için bize insanların geçmişi hakkında şahitlik etmesi gerekmektedir. Bu şahitlikler çoğunlukla yazılı vesikalardır. Tarihçi bu şahitlikleri toplamak, onları kontrol etmek ve anlamak zorundadır. Tarih sanatı, vesikaların ihtiva ettiği her şeyi, onlardan çekip çıkarmaktan ibarettir. Böylesine ağır bir hükmün neticeleri de ağırdır. Tarih, tanımı gereği sınırlıdır. Tam, her şeyi bilen ve mükemmel, vesikalardan her şeyi bizzat çekip çıkarmaya muktedir tarihçi mevcut değildir.

Tarih ölçüsünde değil, insan ölçüsünde yaratılmış olan tarihçi için lüzumlu bilgileri açığa kavuşturmak zorundadır. (Halkın, 1989: 27-31)

Herhangi bir materyalin tarihsel bilginin bir parçası olarak kabul edilebilmesi için bu parçanın herhangi mantıklı bir kişinin kabul edebileceği bir bağlamda, kanıt sınıfına girmesi gerekir. Bütün tarihi belgeler için aynı durum geçerlidir. Bir bilgiyi kabul etmemiz için yeterli delil ile desteklenmesi gerekir.

Kimi tarih yazıcıları belge tarihçiliği yaptığını söylerler. Onların yazdığı tarihte sadece belgeler yayınlanır. Tarihçi kendisi konuşmaz. Sözde onlar tarafsız ve nesneldir. Onlara göre tarih, geçmişte olup bitenlerin belgelere dayanarak, onları çarpıtmadan, “doğru” anlayıp konuşturarak anlatıldığı bir raporla dile getirilen bir geçmiştir. Kendisinden hiçbir şey katmadan, belgeyi belge olarak konuşturduğunuzda, “bilimsel” tarih yazıcılığını başarmış olursunuz. Ne, nerede, ne zaman, nasıl, neden, kimler tarafından gerçekleştirilmiştir? Sorularına cevap vermezler. (İnam, 2003: 6)

Tarihin kaynakları konusunda ilk olarak vurgulamamız gereken nokta, bilim adamı her zaman incelediği konuya ya da objeye direkt ulaşma imkanına sahip değildir. Bilim adamları kendi çalışmaları için bile başkalarının araştırma raporlarına yüksek seviyede bağımlıdır. İkinci olarak ise tarihçinin geçmişe direkt bir ulaşma şansı olmasa da, geçmişten arta kalan belgelere, direkt olarak ulaşması mümkündür. Örneğin, arkeolojik veriler, tarihçiye incelemesi için direkt olarak objeler sunmaktadır. Bundan dolayı, hem tarih adamının hem de bilim adamının, geçmişte olanları tespit etmek için değişik donanımları mevcut olmalıdır.

Tarihsel olaylar, ilgili kaynaklara başvurulmadan öğrenilemez. Kaynak, tarihi bir olayı doğru olarak anlamaya yarayan her türlü malzemedir. Tarihi bilgilerin doğru ve güvenilir olması için tarihi olayların olayla ilgili kaynaklarına başvurularak öğrenilmesi gerekir.

Tarihte kaynak denilince, insanın toplumsal yaşantısından doğan yazılı veya yazısız bütün belgeler akla gelir. Kaynak (belge), tarihi bilgi veren malzemedir. İnsanın söylediği veya yazdığı, yahut îmâl ettiği her şey onun hakkında bilgi verebilir. Ancak, her bilgi veren malzeme kaynak olma özelliğine sahip değildir. Tarihi kaynaklar iki bölümde değerlendirilir:

a) **Birinci Elden Kaynaklar:** Olayın geçtiği devirde meydana getirilmiş olan tarihe materyal teşkil eden kaynaklardır. Bu gruba giren kaynaklara birinci elden kaynaklar denir. Tarih araştırmalarında son derece mühim ve kıymetli eserlerdir. Bir olaya fiilen iştirak etmiş veya çok yakından takip etmiş bir kimsenin kaleme aldığı eserler olabilir. Devletin resmi evrakı, kahramanlar adına dikilen anıtlar, devlet için basılan paralar vs birinci elden kaynaklardır.

b) **İkinci Elden Kaynaklar:** O devre yakın bir zamanda ve devrin kaynaklarından faydalanılarak meydana getirilmiş olan eserlerdir. Birinci el kaynaktan faydalanılarak meydana getirilen kaynaklara ikinci elden kaynaklar denir. Tarih araştırmacı, kaynak olarak kullandığı bütün belgelerin doğrulanmasını özel tekniklerle sağladıktan sonra, bunları araştırmasında belge olarak kullanır. Tarihin kaynakları değişik şekillerde, bölümlere ayrılarak incelenmiştir:

Kaynaklar kapsadıkları bilginin değerine, bilgi veren kaynağın veya malzemenin cinsine göre sınıflandırılır. Tarihin kaynakları sözlü ve yazılı kaynaklar olmak üzere ikiye ayrılabilir.

A) Sözlü Kaynaklar

Her topluluk, değişik unsurlardan teşekkül ettiğinden maddî, manevî bütün kültür ürünleri, ait olduğu topluluğun kimliğini temsil eder. Kültür sahasında her ne varsa, onların hepsinin yansımalarını sözlü kültür ortamında bulmak mümkündür. Sözlü kültür ise “bir milletin hayatında, fertlerin sözlü ve yazılı geleneklerinde yer alan kabulleriyle, müştereklik gücüne erişen ve millî kimliği oluşturan maddî ve manevî faaliyetlerin bütünü” olarak tanımlanmaktadır. Sözlü kültür, toplumun ortak malı olan hazır kalıpların deneyimleri pekiştirecek şekilde biçimlendirilmesiyle oluşur ve metinden yoksun olduğu için de toplum belleğinde yüzyıllarca gelişerek varlığını halkın bilincine yerleştirerek sürdürür. Sözle biçimlenen düşünce zaman içinde geliştikçe hazır deyişlerin kullanımı da daha ince bir ustalık kazanır.” (Ersoy, 2004: 102-110)

Sözlü kaynak kendisinin yahut başkalarının başından geçenleri manzum veya mensur hikayeler tarzında nakledilenlerin rivayetler tarihe kaynak olan haberlerin en eski şeklidir. Eğer sözlü haberler, olup geçen hâdiseler hakkında, bu hâdiseleri gören yahut görmeyen birisinin sözlerinin bir çok meşhur adamlar ağzından tekrar edilerek aldığı şayialar mahiyetinde olursa buna uzun kulak haberleri denir

Tarihi şiirler, tarihi hikayeler, efsaneler, mitler, tarihi destanlar, menkıbeler, fıkralar ve ata sözleri bu gruba dair önemli örneklerdir. Sözlü kaynak bir görgü tanığının tanıklığıdır. Temel kaynağı teşkil eden kişi, olayın geçtiği zamanda yaşamış olmak zorundadır. Buna rağmen, bir kaynağın temel bir kaynak olması için hukuki anlamdaki orijinalliğe sahip olması gerekmez. Kısacası elimizdeki doküman genellikle ilk yazılmış olan metin değil, bu metnin çoğaltılmış kopyalarıdır ve bu

kopyalar da aynı geçerliliğe sahiptir. Örneğin; antik Yunan ve Roma klâsiklerinin, tarih eselerinin ilk yazılmış metni değil, kopyaları mevcuttur. İkincil kaynak, görgü tanığı olmayan kişinin tanıklığıdır; ikincil kaynağı teşkil eden kişi olay yerinde, olayın gerçekleşmesi esnasında hazır bulunmayan kişidir. Sözlü kaynakların en önemli eserleri destanlardır.

Destanların önemli bir kısmı tarihi olaylardan beslenmiştir, ancak rivayetler ağızdan ağza nakledilirken asliyetinden uzaklaşarak masalsı bir kimlik kazanmıştır. Şu destanı, Alp Er Tunga (Efrasyab) destanı ve Hanneime Türklere ait en tanınmış destanlardır. (Togan, 1985: 38)

Sözlü tarih geçmişin yaşayan belleğidir. Herkesin kendi hayatına ilişkin olarak anlatabileceği bir öyküsü vardır. Bu hayat hikayeleri yüzyılımızın tarihi için değerli bilgiler içerir. Sözlü tarih, tarihin hem en eski, hem de en yeni biçimidir. İlk tarihçiler gelenek rivayetçileriydi. Yazının yaygınlaşmasından önce, tarih dahil olmak üzere tüm toplumsal bilgi ağızdan ağza iletilmek zorundaydı. Sözlü tarih, gelecek için bugünün kolektif belleğidir. Sözlü tarihle yazılı kayıtların pek değinmediği, yaşamın temel alanlarını da araştırabilir. Canlı seslere dayandığı için sözlü tarih, tarihi sunmanın canlı, yeni yollarını teşvik etmektedir.

Eski sözlü kaynakların yazıya geçmesinin aksine günümüzde yakın tarihle ilgili birçok tarih bilgisi, gelişim ve değişimin hızına bağlı olarak ya çabucak uçup gitmekte veya hiç varolmamış gibi hiçbir iz bırakmadan yok olmaktadır. Sözlü tarih, tarihin en yeni biçimidir, çünkü kendi zamanımızı belgelemek için günümüzün teknolojisi kullanılmaktadır. Buna çoğunlukla teknolojik gelişmeler sebep olmaktadır. İletişim teknolojisindeki hızlı değişimin yol açtığı azalan belge sorunu artarak

devam etmektedir. Bilgi ve fikirlerin uçucu olduğu; mektubun, pusulanın, telgrafın yerini telefonun; kitap ve gazete gibi yazılı metinlerin yerini tv, sinema, multivizyon, kaset-çalar gibi görmeye ve işitmeye dayalı cihazların; klasör ve dosyaların yerini internet sayfalarının aldığı günümüzde yerel veya genel tarihin azalan kaynaklarını yeni bilgi toplama yolları geliştirerek aşması gerekmektedir. Ancak aynı teknolojik gelişmeler, uzak ve yakın geçmişe ait birçok tarih malzemesini yaşatabilmemize ve koruyabilmemize imkanlar sağlamaktadır.

Yakın dönem sosyal ve siyasî tarih araştırmalarında birçok sosyal disiplinin ürettiği bilgilerden yararlanmanın yanı sıra yaşayan tanıkların tanıklığına başvurma da önemli bir bilgilendirme yöntemi olarak ortaya çıkmaktadır. Daha eski dönemler üzerine çalışan ve arşiv belgelerine öncelik veren birçok tarihçi bu yakın dönem tarih çalışmalarında kullanılan yaşayan tanıklık yöntemini, haklı kaynak eleştirilerine bağlı olarak küçümsemektedir. Ancak sözlü kaynaklar için yapılan eleştirilerin birçoğu yazılı kaynaklar için de geçerlidir.

Yazılı kaynakların yetersiz veya tarafı olduğu durumlarda kişilerin tanıklıklarına başvurarak olay ve olguların daha iyi anlaşılmasını sağlayan ve “sosyal tarihe bir insan çehresi kazandıran” sözlü tarih adı modern dönemin ürünüdür; ancak sözlü anlatım geleneği insanlık tarihi kadar eskidir. Hafızaya dayalı ve içselleştirilmiş bilgilerin ne kadar objektif olduğu hep tartışılmışsa da hikaye anlatma geleneği Türk kültürünün önemli özelliklerindendir. Destanların ve menkıbelerin Türk tarih yazıcılığında geniş kullanımının yanında, toplum hafızamızda da fıkra, hikaye, destan, masal, cönk, kıssa geleneğinin güçlü olması sözlü anlatımı bir kültürel geleneğe dönüştürmüştür. Osmanlı tarihlerini yazanlar veya vakanüvislerin yazdıkları tarihlerin

bir kısmı kendi tanıklıklarına dayanmaktadır. Örneğin Aşık Paşazâde, yazdığı tarihin bir kısmını başkalarının yazdıklarına dayandırmış; bazı olayları başkalarından dinlemiş ve diğer kısmını da kendi şahitliğine dayandırmıştır. Cevdet Paşa bile yazdığı tarihte geniş bir kaynak taramasının yanında yazdığı tarihi dönemin (1774-1826) olayları içinde bulunmuş veya tanık olmuş kişilerden de bizzat bilgi almıştır. Diğer Osmanlı tarihlerinde de bu çeşitliği görmek mümkündür.

Allan Nevis'in 1948'de kurumsal ve akademik temelini attığı ilk sözlü tarih çalışmalarının bizdeki kökleri Cumhuriyet döneminin ilk ve önemli kültür kurumlarından olan Halkevleri bünyesindeki folklor ürünlerinin derlenmesi çalışmalarına dayanır. Yine de sözlü tarihe ait kaynak olabilecek asıl bilgileri Osmanlı göçmen bürolarının ve uluslararası araştırma komisyonlarının mağdur insanlarla bire bir görüşme raporlarına dayandırmak daha doğrudur. Özellikle Osmanlı göçmen bürolarında yapılan görüşme raporlarının son dönem Osmanlı tarihinin aydınlatılmasında ve açıklanmasında büyük katkılar sağlayacağı açıktır. Osmanlı Devletinin dağılmasını bizzat yaşayan son dönem tarihçiler yazdıkları eserlerde ne yazık ki yaşayan tanıklara başvurma gereğini duymamışlardır; ancak kendi tanıklıklarını zaman zaman çalışmalarına yansıtmışlardır. Benzer biçimde Halkevlerinin derleme çalışmaları daha sonraki dönemlerde sürdürülememiş ve tarihçilerin ilgileri daha çok eski ve yeni çağlarla sınırlı kalmıştır.

Bundan başka 1940'larda Behice Boran'ın Manisa'nın ova ve dağ köylerindeki karşılıklı toplum değişmelerini gözlemlediği Sosyoloji Araştırmalarından (1942) başlayarak günümüze kadar, ülkemizde sosyolojik ve antropolojik saha araştırmalarında sözlü kaynak kullanımı bir çok çalışmada yer almıştır.

Ancak sözlü kaynakların tarih içinde kullanımı için gösterebileceğimiz örnek çalışmalar yok gibidir. Sözlü tarih formatına uymasa da bazı yakın döneme odaklanmış ve yazarların bizzat olayların içinde olduğu tarih çalışmalarını vermek mümkündür. Örneğin, XX. yüzyılın ilk yarısında yazılmış ve yazıldığı dönem itibari ile 19. yüzyılın son çeyreği ile II. Meşrutiyet'e kadar olan dönemi içine alan Ziyad Ebuziyya'nın Yeni Osmanlılar Tarihi yazarın tanıklığına ve yazarın yakın arkadaşlarından edindiği bilgilerle kaleme alınmıştır. Aynı şekilde Ahmed B. Kuran'ın İnkılap Tarihimiz ve Jöntürkler adlı eseri ağırlıklı olarak kendi tanıklıklarına dayanır. Ancak Kuran, genel tarihi bilgiyi, tanıklığının yanı sıra, birçok yazılı kaynağı kullanarak zenginleştirmiştir. 1980 öncesi için bir örnek vermek gerekirse Yusuf Hikmet Bayur'un bir Atatürk biyografisi denemesi olan Atatürk Hayatı ve Eseri adlı çalışmasını gösterebiliriz. Tarihi bir şahsiyet olan Atatürk'ün yakınında bulunmuş ve yakınında bulunanların bir çoğu ile kişisel dostluklar kurmuş olan Bayur yazılı belgelerin yanı sıra kendi şahit olduklarını ve başkalarından dinlediklerini/ duyduklarını da çalışmasında kullanmıştır. Dipnotlarına düştüğü, "filancadan duyulmuştur", "bizzat söylemiştir", "filancadan dinlenmiştir", "Atatürk'ün ağzından dinlemiştik", "falanca bize anlatmıştır", "filancadan öğrenilmiştir" gibi bilgiler sözlü kaynak kullanımının aslında bilindiği ancak fazla rağbet edilmediğini düşündürmektedir." (Metin, 2002: 288-298)

Sözlü tarih, özellikle 1960'lı yıllardan itibaren tarihi yazılı belgelere ek olarak yaşayan bireylerin belleğe dayalı anlatıları aracılığıyla yazma ve sıradan insanları, gündelik yaşamı ve özneliği tarihin araştırma alanına dahil etme isteğiyle şekillenen ve ses kaydetme teknolojilerinin gelişmesiyle de desteklenen di-

siplinlerarası bir çalışma alanı ve araştırma yöntemidir. Sözlü tarihin birinci amacı, bireylerin yaşam öyküsü anlatılarını ses ve/veya görüntü yoluyla kaydederek bir arşiv oluşturmaktır. Bu arşiv, sözlü tarihçinin ilgi alanına bağlı olarak belirli tarihi dönem ve konular üzerine hazırlanacak ürünlerin ana malzemesini oluşturur. Seçilmiş bir birey, aile, topluluk, mahalle veya yre de sözlü tarihin konusu olabilir. Yakın zamana dek sözlü tarih arşivleri çoğunlukla ses kayıtlarından oluşmakta, bu kayıtlar yazılı metinler üretmek için kullanılmaktaydı. Bugün, yeni teknolojiler multimedya ürünleri yaratmaya olanak sağlarken, postmodernizm tartışmaları bağlamında kimlik, anlatı, bellek ve öznellik gibi konular sosyal bilimin önde gelen çalışma alanlarını oluşturmuş ve bu iki gelişme, sözlü tarihin 2000’li yıllarda ivme kazanmasına neden olmuştur.

Sonuç olarak “Sözlü tarih” insanlar etrafında kurulmuş bir tarih türüdür. Tarihin içine hayatı sokar, kapsamını genişletir. Kahramanlarını sadece liderler arasından değil çoğunluğu oluşturan ve o ana kadar bilinmeyen insanlar arasından da seçer. Tarihi topluluğun içine ve dışına taşır. Daha az ayrıcalıklı ve özellikle yaşlı olanların saygınlık ve zgven hissi kazanmalarına yardımcı olur. Toplumsal sınıflar ve nesiller arasında bağlantıyı, dolayısıyla anlayışı sağlar. Ortak anlamları ortaya çıkararak tarihçiye ve başka insanlara bir mekana ya da zamana ilişkin aidiyet duygusu kazandırır. Kısacası daha dolu insanlar yaratır. Aynı şekilde sözlü tarih, insanı tarihin kabul edilmiş mitlerini ve tarih geleneğinin içinde yer alan baskın yargıları tartmak zorunda bırakır. Tarihin toplumsal anlamını kökten dönüştürmek için bir araçtır.

B) Yazılı, Çizili, Sesli ve Görüntülü Kaynaklar

1- Arşiv Malzemesi: Günümüzde arşiv malzemesi denilince sadece yazılı olanlar değil, ses, resim, fotoğraf, çizim ve görüntü gibi malzemeler de düşünülmektedir. Bu bakımdan, yazılı olanlarla diğerlerinin ayrılması gerekir.

a) *Yazılı Arşiv Malzemesi*: Yazılı kaynaklar başından itibaren yazılarak kayda geçen eserlere denir. Vakanüvislerin tarih kitapları, takvimler ve hal tercümeleri bu grup içinde değerlendirilir. Yazılı rivayetler bize ya asli şekli ile yahut aslından vasıtasız olarak nakledilmek suretiyle ulaşmıştır. Yazılı eserlerin bir bölümünü örnek olarak verebiliriz.

Kitabeler (Yazıtlar): Eski Mısır hiyeroğlifleri, Sümer, Asur ve İran yazılı âbideleri, Orhun Kitâbeleri ve İstanbul'daki çeşme kitâbeleri örnek olarak zikredilebilir.

Ferman, berat, emir, hüküm, ahidnâme, muahadenâme gibi hükümdarın imza, mühür veya işaretini taşıyan belgelerle bunların resmi kopyaları, divan ve meclislerin müzakereleri veya kararlarını ihtiva eden belgeler;

Kanunnâme, nizamnâme, adaletnâme gibi zamanında hukukî bir vazife gören belgelerle adliye zabıt ve kararlarını ihtiva eden dosya ve siciller;

Özel akidlerin tescil edildiği noterlik belgeleri ile özel mektuplar, hukukî vesikalar, mahkeme sicilleri, kanunlar, fıkıh kitapları, pasaportlar, ticaret muamelesi kağıtları, makbuzlar, mektep kayıtları, defterler, öğrencilere ait not defterleri, kayıt bilgileri, ders çizelgeleri tarihin önemli malzemeleridir. (Kütükoğlu, 1991: 20-28)

Edebî eserler de yazılı eserlerin önemli kanıtlarıdır. Şairlerin muhtelif şahıslara yazdıkları hiciv ve medhiyeler, hüküm-

darların fütuhatları ve seferleri vesilesiyle yazdıkları şiirler, gazeller, mesneviler, naatlar edebî ürünler olduğu kadar tarihin de kaynaklarıdır. Edebî eserler kendi devirlerine ait sanat eseri olduğu kadar zamanlarının muhtelif kavramlarını, toplumsal hayatı, örf ve adetleri, kanunları, hükümdar ve valileri, mahalli beyleri, onlar arasındaki münasebetleri anlatmaları münasebetiyle tarihi öneme sahip kıymetli eserlerdir. Mesele Kadı Burhaneddin gazellerinde sevgilinin kaşını, sîmasını, elbise ve kıyafetlerini anlatıyor, şivelerinden kelime ve sözler naklediyorsa bu şiirler o zamanki, Sivas, Kayseri mıntıkalarındaki Türk ahâlisinin tip, kıyafet ve karakterlerini öğrenmek için mühim vesika sayılabilir. (Togan, 1985: 69)

b) *Çizili Arşiv Malzemesi*: Devrinde yapılmış plan ve haritalar bu grup içinde yer alır. Bununla beraber eski kitaplardaki haritaların da böyle mühim resimli haberlerden sayılması gerekir. Özellikle tarihi coğrafya araştırmalarında o devirde yapılmış haritalar pek mühim kaynaklardır. Doian bir körfezin, mecrası değişen bir nehrin, yok olan veya yeri yahut ismi değişen bir köyün ancak bunların yardımıyla asli şekilleri görülebilir.

Bir şehrin, bir yapının alet ve planları, daima konuya ışıktutacak mahiyettedir. İyi çizilmiş bir ev planı, devrinin yapı özellikleri ile birlikte o bölgede veya o şehirdeki insanların yaşama biçimleri hakkında da çok kıymetli ip uçları verecek niteliktedir. Eski binalar, tuğlalar, demir ve çelik parçaları, şehir duvarları, kanal yolları, hamam, cami, kilise, manastır, tekke kalıntıları hepsi tarih için mühim kaynaklardır. Arkeolojik kazılar sonunda çok mühim eserler meydana çıkarılmıştır. Şehirler, caddeler, evler, elbiseler, zînetler, tuvalet takımları, ibadethaneler ve onlara ait eşya ve resimler, ziraat aletleri,

silahlar ve başka eşyalar bulunmuştur. Bu sayede eski tarihi devirler canlı olarak gözümüzün önüne gelmiştir. Bunun en canlı tanıkları arkeoloji ve etnoğrafya müzeleridir.

c) *Görüntülü Arşiv Malzemesi*: Resim ve fotoğraflar, dokümanter filmler ve video bandlar, sesli arşiv malzemeleri türünden kayıtlardır. Bunlara ressamaların ve heykeltıraşların kendi zamanlarındaki hâdiselerde rol oynayan şahısları tasvir ederek yapıp bıraktıkları eserleri, fotoğroflar ve filmler de eklenebilir. Bunlar bilhassa günümüzde büyük ehemmiyet kazanmıştır. Mesela zamanımızda bazı büyük devlet adamlarının ancak resimlerden veyahut filmlerden ibaret tarihleri vardır.

2) *Kütüphane Malzemesi*: Devrinde kaleme alınan kaynak eserler, kütüphane malzemesi içinde yer alır ve birkaç grupta incelenebilir.

*Şecere*ler (*Genel*oji): Hükümdarlara ait ensab cetvelleri, ulema şecereleleri veya muayyen bir makamı işgal eden kişilere ait cetvellerdir.

*Takvim*ler: Takvimler, olayların kronolojik olarak günü gününe tutulduğu belgelerdir. Yıllıklar: Yıllıklar ise tarihin erken devrinden itibaren kayıtlara geçen yazılı tutanaklardır. Tarihin kronolojik olarak öğrenilmesine önemli katkılar sağlar.

Vekayinâmeler: Batı dillerinde kronik adıyla anılan vakayiname türü eserlerdir. İslam tarihçileri tarafından çok rağbet görmüştür. Osmanlılar bu ananeyi geliştirerek sürdürmüştür. Vekayinin zaptı için XVIII. yüzyılda Divan-ı Hümayun'a bağlı bir vakanüvis kalemi kurulmuş ve Naima Mustafa Efendi, ilk defa vakanüvis sıfatıyla bu vazifeye tayin edilmiştir.

Biyoğrafiler ve Otobiyoğrafiler: Tarihe mâl olmuş şahsiyetlerin hayatlarının hikayesi (biyoğrafi) ve tercüme-i hal kitapları bu grup içinde yer alır.

Hatıralar: Bâbü'r Şah'ın hatıraları, Mustafa Kemal'in Nutuk'u örnek olarak verilebilir.

Seyahatnameler: İbni Battuta Seyahatnâmesi, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi gibi eserlerdir.

Sürelî Yayınlar: Bunlar gazete ve dergilerden meydana gelir. Ceridei Havadis, Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası, Belleten gibi yayınlardır.

Müzelik Malzeme: Bunlar, binalar veya açık hava müzelerinde korunan her türlü kalıntılardır. Tarihi bir hatırayı yaşatmak üzere yapılanlarla böyle bir gaye gütmeksizin yapılanlardır. Tarihi bir hatırayı muhafaza etmek üzere yapılan kitabe, âbide, heykel, ve zafer takları, lahit ve mezar taşları, hudut ve kilometre taşları, madalya, para, arma ve mühürler bu gruba girer.

"Tarihi yaşanan gerçeklik olarak anladığımız zaman" bu gerçekliğin kavranılmasında geçmişin yeniden kurgulanması önemli yer tutar. Geçmişin her yönüyle anlaşılması için şimdiye kadar ulaşmış belgelerin etkin kullanılmasının yanında bu belgelerin oluşumunda dolaylı veya doğrudan rol alanların hiç ihmal edilmeden tarihi malzemeye dönüştürülmesi gerekir. XX. yüzyılda tarih yazıcılığındaki en önemli gelişme diplomatik, siyasi, askeri alandan daha geniş bakış açılarını içeren toplum, kültür, ekonomi gibi çok yönlü etkileşimlere açık olan alanlara yönelmek olmuştur. Bu yönelişte geçmişi bugün ve gelecek için anlamak ve tarihi elit kesimlerin egemenliğinden kurtarmak isteyen "yeni sosyal tarihçiler"nin önemli bilimsel katkıları olmuştur ve hâlâ olmaya devam etmektedir.

XIX. yüzyılın belgeye dayalı tarihçiliğinin daha ileriye götürülmesine ve yönünün değiştirilmesine yol açan sosyal tarih

çalışmaları, bir önceki dönemin devletlere, ordulara, doğal olaylara, liderlere dayanan tarihi kurgusunun yerini toplumun ihmal edilmiş (kadınlar, köylüler, etnik gruplar, dini cemaatler vb.) veya yaşanan modern değişim ile birlikte ortaya çıkan yeni grupları (entelektüeller, işçiler, yeni siyasi ve anarşist gruplar, feministler vb.) ön plana çıkaran bir anlayışa dönüşmüştür. Daha önceki dönemlerde tarihin nesnesi olan geniş toplum kitleleri yavaş yavaş tarihin merkezinde yer almaya başlamıştır. Ancak yoğun emek-bilgi gerektiren sosyal tarihin sonsuz toplumsal olay ve bilgilerini içermesi tarihin kavranmasını güçleştirmiştir.

Lucien Febvre'ye göre; kuşkusuz tarih belgelerle yapılır. Ama yazılı belgeler yoksa, onlarsız da yapılabilir ve yapılmalıdır. Balı alınacak çiçeklerin yokluğunda, tarihçi zengin buluşları içinde ne varsa hepsini kullanarak yapılmalıdır. Sözlerle de tarih yapılabilir, resimlerle de. Toprak parçasıyla da, çatı kiremitiyle de. Tarla biçimleri ve yaban otlarla da. Ay tutulmasıyla da, at yularlarıyla da. Jeologların uzmanca taş kanıtlarıyla da, kimyacının kılıçların madeni üzerine yaptığı araştırmalarla da. Tek kelimeyle insandan kalan, insana bağlı olan, insana yarayan, insanın dile getirdiği ve onun varlığını, uğraşlarını, zevklerini ve yaşam biçimlerini anlatan ne varsa, bunların hepsiyle tarih yapılabilir ve yapılmalıdır.

Konu ile alakalı, hayatta kalmış olan yazılı ve sözlü materyallerin toplanması, bu materyaller içinde yer alan, ancak aslına uygun olmayanların çıkartılması; aslına uygun tanıklık içeren materyallerden bir öz oluşturulması; aslına uygun tanıklıktan elde edilen bilgilerin organize edilip, anlam ve süreklilik içerecek bir şekilde metin haline getirilmesi gerekir. Ancak o zaman bu kaynaklardan bilimsel tarih yazılabilir.

III. Tarih Yazım Aşamaları

Buraya kadar tarih biliminin genel özellikleriyle ilgili bilgiler vermeye çalıştık. Bu bölümde ise tarihçinin kaynaklara dayalı olarak tarih yazım aşamaları ele alınacaktır. "Klasik tarihçilere göre hâdiselerin (olguların) bizatihi kendileri konuşur, tarihi oluşturlardı. Olguların doğrudan doğruya kendilerinin konuştukları söylenirdi. Bu elbette doğru değildir. Olgular yalnızca tarihçi onlara başvurunca konuşurlar; hangi olgulara, hangi sıra ya da bağlam içinde söz hakkı verileceğini kararlaştıran tarihçidir." Olgu çuvala benzer, içine bir şey koymadıkça dik durmaz. Yani tarihçi olguları değerlendirmese, olgular tarih olmaz. Olguyu tarih yapan tarihçidir. Bu bakımdan, tarihçi ile olgular arasında sürekli bir diyalog vardır veya olması lazımdır. Yeni tarih anlayışının ışığı altında, artık tarihçi kuru bir nakilci olmaktan ziyade, hâdiseleri tenkit ederek değerlendirmeli olmalıdır.

Çünkü "Tarihin olguları bize hiçbir zaman "saf" olarak gelmezler, saf bir biçimde varolmazlar ve varolamazlar: her zaman kayıt tutanın zihninden kırılarak yansır. Bundan şu sonuç çıkar ki, bir tarih eserini ele alınca ilk ilgileneceğimiz, içindeki olgular değil, onu yazan tarihçi olmalıdır. İkinci nokta ise tarihçinin incelediği insanların zihniyetlerini, eylemlerinin gerisindeki düşüncelerini, hayal gücü yolu ile anlaması gerekir.

Tarihçi olgularının ne âciz bir kölesi ne de zâlim bir efendisidir. Tarihçiyle olgular arasındaki ilişki bir eşitlik, bir alış ve alış ilişkisidir. Tarihçi bugünün bir parçası ve olgularsa geçmişe ait olduklarından bu karşılıklı etkileşim, aynı zamanda bugün ile geçmiş arasında bir karşıtlık doğurur. Tarihçi ve tarihin

olguları birbirleri için gereklidir. Tarihçi olgular olmaksızın köksüz ve boş, olgular tarihçi olmadan ölü ve anlamsızdır. Tarihçi ile olguları arasında kesintisiz bir karşılıklı etkileşim süreci, bugün ile geçmiş arasında bitmez bir diyalogdur.

Biz geçmişini ancak günümüz açısından inceleyebilir, geçmiş anlayışımızı bugünün gözlemleriyle oluşturabiliriz. Tarihçi çağının insanıdır ve çağına insan varoluşunun koşulları ile bağlıdır. Tarihçi geçmişin değil, bugünün insanıdır. Kullandığı demokrasi, imparatorluk, savaş, devrim, gibi kelimelerin kendilerinin bile, onları ayıramayacağı bugüne özgü anlam yükleri vardır.

Tarihin gidişi “yürüyen tören alayı”na benzetilmiştir. “Bu haklı bir benzetmedir. Yeter ki, tarihçi kendini ıssız bir kalyanlıkta çevresine bakan bir kartal ya da tören kürsüsünde önemli bir kişi saymaya kalkışmasın. Tarihçi bunların hiç biri değildir. Tarihçi alayın bir başka bölümünde yorgun argın yürüyüp giden bir başka gölgeli kişidir yalnızca. Tarihçi tarihin bir parçasıdır. Tarihçinin bu geçit alayı içinde kendini bulduğu nokta, onun tarihi görüş açısını belirler. (Carr, 1987: 31-34)

Tarihçi belgelere dayanmadan hareket edemez. Tarihçinin elindeki belge çeşitliliği, hem onu rahatlatır hem de zora sokar. Araştırdığı konu hakkında yeterince belgeye sahipse, çalışma kolay olacaktır. Ancak belgeleri değerlendirirken ne türden bir yol izleyeceği, belgeler hakkında verdiği kararların yerinde olup olmadığı sorunu, sürekli olarak yöntem sorunu olarak kalacaktır.

Tarih dokümanları genellikle karmaşıktır. Bu dokümanlar, ilimden ziyade edebiyata yakın düşünce, duygu ve hayalin ürünü olan ve yazıldığı ya da yaşandığı ortamın şartlarıyla sınırlı siciller topluluğu, eserler, izlenimler, düşünceler, yazılı ve söz-

l  haberlerdir. Bunun için tarihçi kaynakları yetkin bir şekilde ele alıp ayır tırabilmelidir. “Tarihin kendi epistomolojisi vardır; tarihsel yöntemle tarihçi delilleri kıyaslama, k melen-dirme, kanıtlama yaptıktan sonra delillerin tarafsız yorumu-nu da yaparak birinci el kaynakları muhakeme edip sonuca varabilmelidir.” (Munslow, 2000: 89) Tarihçi eserini ortaya koyarken aşağıdaki sıralamaya uygun hareket eder.

A) Tarihi Kaynakların Tasnifi

Tarihçi elde ettiğı kaynakları konularına göre tasnif eder. Tasnif etme (Sınıflandırma): tarihsel verilerin zamana, mekana ve konuya göre bölümlere ayrılarak düzenlenmesine denir. Araştırma sonucunda tarihi kaynaklardan elde edilen veriler, tarih sıralarına ve konudaki yerlerine göre sınıflandırılır. Elde edilen veriler mantıklı bir düzen içinde sıralanır. Böylece hazırlanan eserin planı ortaya çıkar. Sınıflandırmada ana kaynaklar, öncelikle ele alınır ve kronolojik sıra izlenir.

B) Tarihi Kaynakların Tahlili (  z mlemesi)

Elde edilen verilerin kaynak ve bilgi yönünden yeterli olup olmadığının tespitine tahlil etme denir. Sınıflandırma tamamlandıktan sonra eldeki kaynakların tahlil edilmesi gerekir. Kaynakların tahlil edilmesiyle eldeki malzeme kullanıma hazır ve i e yarar h le getirilir. Her verinin içerdiği bilgiler değerlendirilir. Veriler gruplandırılır. Bu bilgilerin konu içinde ne kadar, nasıl yer alacağı kararlaştırılır.

C) Tarihi Bilgilerin Karşılaştırılması

Karşılaştırma farklı toplumsal ortamlarda, göze çarpan iki ya da daha fazla fenomenin seğimini yapabilmek, belirli bazı ana-

lojiler içinde sunabilmek, yapılabilecek tüm ölçümler ile ortaya koydukları farklılıklar ve benzerliklerle beraber evrimlerini gösteren eğriyi takip edebilmek, mümkün olduğu ölçüde olguları açıklamaktır. (Boratav, 1985: 21) "Karşılaştırma, tarih bilgisinin güvenilirliği açısından önemli bir yöntem aracıdır. Tarihi olayın tek olması nedeniyle, olaylararası bir karşılaştırma yapmaktan uzak duran tarihçiler vardır. Ancak tarihçilikte, karşılaştırma sadece olayla ilgili değildir. Olayın yanında, belge ve varılan sonuçların karşılaştırılması da yapılmaktadır. Olayların karşılaştırılması zor olmakla birlikte, gereklidir. Bir Ortaçağ şehrinin özgünlüğünü ortaya koymak için Antikçağda, Çin'de ve İslam dünyasında şehirlerin nasıl olduğunu bilmek ve onlardan nelerin farklı olduğunu anlamak lazımdır.

Tarih olayının biricikliğinden kurtulmak ve genel bir ifade kullanmak için karşılaştırma yapmak kaçınılmazdır. Tarihin başından bugüne, kesintisiz süregelen kurumlar vardır. Bu kurumlar hemen hemen her toplumda ortaya çıkmıştır. Aynı toplumlarda ortaya çıkmış, aynı kurumların ortak ve farklı özelliklerinin tespiti de bu yöntemle mümkün olmaktadır. Hem aynı kurumun geçirdiği değişiklikleri hem de toplumun diğer kurumlarıyla ilişkileri karşılaştırma sonucu sağlıklı bir şekilde ortaya koyabilmektedir.

Tarih bilgisinin genelliği, ancak karşılaştırma yöntemiyle elde edilebilmektedir. Tarihçinin, hem ele aldığı konunun çeşitli yanları ve dönemleriyle ilgilenmesi hem de başka toplumlardaki yansımalarına bakışı, ufuk genişliği yanında tarih bilgisinin genelliğine giden yolu da açmış olur. Tek olayın arkasındaki düşünceye, değere, evren tasavvuruna varıldığında, olayla bağlantılı olarak diğer birçok konu da anlaşılmış olur. Çünkü değerler sistemi ve evren tasavvuru, her toplum için genelleme yapma

imkanı verebilecek temel dayanaktır.” (Bıçak, 2004: 220- 221)
Sonuç olarak, tarihin bir hikaye veya destan olmaktan kurtulup gerçek bir tarih olabilmesi için mutlaka mukayeseli olarak incelenmesi lazımdır. Mukayeseli tarih araştırmaları ve zihniyeti gelişmeyince, tarihimizin uzak ya da yakın bir dönemini, iyi veya kötü, biricik ve emsalsiz zannederiz.

D) Tarihi Kaynakların Tenkidi (Eleştirisi)

Tarih tenkidi, tarihte doğruyu yanlıştan ayırt etmeye tahsis edilmiş bir metoddur. Tarihi eleştirinin sıkı ve titiz olması, kişisel tercihleri ve keyfi uzlaşmaları sorgulaması nedeniyle, tarih alanının olmazsa olmaz şartları arasındadır. Tarih disiplini, hakikatin normlarının incelenmesi olarak algılanan mantığa bağlıdır. Bu ilmî bir metoddur, çünkü o, sıkı ve titizdir; şahsi tercihler kadar keyfi uzlaşmalardan da uzaktır, asırların emek mahsulü tecrübesini aralıksız tahkik etme ve kanunlaştırma gayreti göstermektedir. Tarih tenkidinin rolü; doğru, muhtemel, mümkün, inanılmaz, yalan, yanlış doğrulanması imkansızları ayırt etmekten ibarettir. (Halkın, 1989. 3-4)

Tarih usulünün asî mayasını ve onun bel kemiğini tarihin tenkidi meselesi oluşturur. Tarih tenkidinin amacı önünde bulunan bir kaynağın hâdise hakkındaki şehâdetin ve bundan çıkarılan neticenin hakikate uyup uymadığı meselesini incelemektir.

Tarih tenkidinin gayesi, materyalin kıymetini mümkün olduğu kadar mükemmel ve etraflı bir surette tayin etmek ve materyali, muhtelif rivayet ve nakil safhalarından geçerken zorunlu olarak kabul ettiği değişiklik, yanlış anlama, yanlış okumaları ve ilave sahtekarlıkları eserlerden temizlemektir. Tarih tenkidinin tatbiki tarih ilmîni temelinden değiştirmiştir. Çünkü bu tenkit usulünün keşfinden sonra eski tarihçilerin ta-

nıklıkları karşısında herkes şu soruları sormaya başlamıştır. Tarihçi bu bilgileri nerden almıştır? Eğer bu malumat orijinal bir malumat ise bahis mevzu olan hâdiseyi aydınlatmak için kıymeti haiz midir? Acaba tarihçi yazılarında tarafsız mıdır? Eser itimada şayan mıdır?

Ancak bütün tarihi kayıtlar karşısında yukarıdaki soruları soran tarihçi, bu meseleleri izah ederek tarihi hâdiselere ait hakiki tarihi rivayetlerle o hâdiselere ait haber ve rivayetleri diğerlerinden kesinlikle ayırır. Zamanımızda vesikalara ve kâğıtlara artık gelişigüzel inanılmaz. Kaynaklar kullanılmadan önce gerçek veya sahte yahut üzerinde oynanmış olup olmadığının araştırılması gerekir. Ancak doğruluğuna ve sağlamlığına güven duyulan malzeme gerçek kaynak değeri taşır. Sahte olup da gerçekmiş gibi kullanılan malzeme, yazılan eserin güvenilirliğine gölge düşürür. Tarihçi kaynakların ve bilgilerin doğruluğunu anlamak için çalışmalarını eleştirel bakış açısıyla yapar, yanlışları ortaya koyar. Belgeler eleştiri süzgecinden geçirilmeden kullanılamaz. Aynı hâdiseye ait muhtelif yazarların verdiği bilgiler karşı karşıya konulur ve kıymetleri itibarıyla takdir edilir. (Togan, 1985: 77-99)

İslam tarihinde, ilk defa kaynaklara soru soran, cevap arayan ve kaynak tenkidi yapan bilginler Hadis âlimleridir. Bu anlamda tarih tenkidinin öncüsü olarak Müslüman hadisçiler sayılsa doğru olur. Özellikle Hz. Peygamber'e ait sahih ve zayıf hadislerin belirlenmesinde uygulanan râvilerin tespiti ve tenkit yöntemi, Müslümanların sağlam bilgileri kaynaklara göre belirlemelerinde çok etkili olmuştur. Ancak İslam tarihçilerinden çok azı eserlerini yazarken bu ilkeye riayet etmiştir. Yine de Müslüman tarihçiler, tarihin bir bilim dalı olarak ele alınması ve tarih felsefesinin doğmasına önemli katkılar sağ-

lamıştır. El-Bîrunî, İbni Miskeveyh ve İbni Haldun gibi kişiler örnek olarak verilebilir.

Tarih eleştirisi, çeşitli bağlamlarda kendini gösterir:

1- *Tarih araştırmasına yönlendiren sorunun yapısı:* Her çalışma, belli bir soru ya da sorulardan hareket eder. Sorunun yapısı çalışmayı da önemli ölçüde belirlediğinden, sorunu anlamak için, sorular ortaya konur. Nasıl ki bir çalışma, belli bir sorundan ya da sorudan başlarsa, eleştiri de yapısı gereği soruyla başlar.

2- *Yönteme yönelik eleştiriler:* Bilimsel çalışmalarda esas yöntem mantıktır. Mantık konusunda iki şeyin olup olmadığına dikkat edilir. İlki tutarlılık ikincisi geçerlilikler. Tutarlılık, çalışmada geliştirilen düşüncelerin örgüsü, yani çıkarımların doğru yapıp yapılmadığı, çelişkilerin olup olmadığıyla ilgilidir. Geçerlilik, incelenen konuda varılan sonuçların sorunun aydınlatılmasında katkı sağlamasıyla ilgilidir.

3- *Belgelerin eleştirisi:* Tarih bilgisi açısından en önemli konu, belgelerin kullanılmasında gösterilecek hassasiyettir. Belge kullanılmadan önce eleştiri süzgecinden geçirilmelidir. Üstelik belge hakkında tarihçi kararı tek başına veremez. Belgenin türüne göre filolog, arkeolog, antropolog, gibi, uzmanlardan yardım alması kaçınılmazdır. Bu süreçten geçirilerek kullanılan belgeye dayalı düşüncelerin daha güvenilir olduğu tartışma götürmez.

Belgelerin eleştirisi dış tenkit ve iç tenkit olmak üzere iki aşamada yapılır.

a) **Dış Tenkit:** Bir kaynağın hâdiselere ait ifadelerinin bir şahadet sıfatıyla kabule şayan olup olmadığını tetkik etmek ki buna dış tenkit denir. Kaynak sahte midir, değil midir? Ne

kadar belge değeri vardır? Yazarı kimdir? Ne zaman, nerede yazılmıştır? Bunların belirlenmesi dış tenkidin işidir. Dış tenkitten araştırılacak önemli hususlar vardır:

Eserde âdi sahtekarlık var mıdır? Yani eserin benzeri yapılarak aslı yerine sürülmüş müdür? Bu şekil sahtekarlığa bilhassa buluntularda rastlanır. Avrupa'da resim ve heykellerde bu tür sahtekarlıklar çok yapılır. İslam âleminde ise daha çok sahte minyatürlerin yapımında görülür. Ayrıca sahte şecerele-
rin uydurulduğu da vakidir. Bazıları kendilerini Seyyüziyid göstererek Hz. Peygambere bağlamış, bazıları ise kendi aile kökenlerini Oğuz Han'a çıkarmışlardır. İnsanlar para kazanmak, mezhep taassubu ve kendisine asil bir soy edinmek gibi düşüncelerle belge uydurabiliyorlar. Ayrıca bir mülkü ele geçirmek için sahte tapu, kaçakçılık amacıyla kullanılan sahte pasaport kullanımı başka örnektir. Bazı sahtekarlar da hükümdarlara ve yüksek mevki sahiplerine yaranmak ve dalkavukluk yapmak için sahte belgeler uydurmuşlardır. Sahteciliğin İslam dünyasında görülen en yaygın türü, mevzu (sahte) hadis uydurmak şeklinde görülmüştür. Demek ki, bazen insanlar amaçlarına ulaşabilmek için her türlü sahte belgeler uydurabiliyorlar.

Yazarlar bazen de iyi niyetli olmakla birlikte yaptıkları işler yanlış olabiliyor. Hayal dünyalarını fazla işleterek ihtiyaç hissettikleri anda yeni belgeler uydurabiliyorlar. Bu durum çoğu zaman belgelerin yanlış veya eksik okunmasından kaynaklanıyor. Bir kaynağın doğruluğundan şüphe edilirse; dil, yazı, üslup, terkip ve tasnif cihetinden aynı zaman ve aynı sahada yazılan diğer eserlerle mukayese yoluna gidilir.

Kaynağın kapsamı ve muhtevası diğer eserlerde geçen bilgilerle karşılaştırılır. Bilgilerin sıhhati tespit edilirken yazarın atladığı veya göz ardı ettiği bilgilere de dikkat edilir. Çünkü

bazen yazarlar kendilerince doğru olmayan bilgileri eserlerine almayabiliyorlardı.

Bir Kaynakta verilen bilgiler, dil, yazı, üslup ve yazılan bilgilerin yazıldığı dönemin medeni hayatına, sosyal karakterine uyuyor mu? Ona bakılır.

Kaynağın içinde yahut üzerinde sun'ilik ve uydurmalık eserleri, önce malum olan eserlerden alınmış, çalınmış yahut ona ilaveler yapılarak değiştirilerek mevzu bahis olan zamana uydurulmuş yerler var mı? Mesela mevcut olmadığı tarihçe muhakkak olan şahit, yer ismi var mı? Yazılan bilgiler o döneme ait tarihi bilgilerle uyuyor mu, ona bakılır. Geçen asırlarda sahte eserlerin tespiti nisbeten kolaydı. Zamanımızda ise sahtekarlık usullerinde çok ileri gidilmiştir. Onun için eserlerin sahteliğini ispat etmek zorlaşmıştır.

Dış tenkit meselesinde dikkat edilmesi icap eden ikinci mesele de bir kaynağın yazarı belli olduğu halde eserin ne zaman nerede yazılmış olduğunun kesin olarak bilinmemesidir. Bazı eserlerin üzerinde buna dair hiçbir kayıt bulunmuyor yahut yanlış kayıt bulunuyor olabilir. Bu nedenle eserin yazıldığı mekanı ve zamanı tespit etmek oldukça zor ve bir o kadar da gereklidir. Özellikle bazı İslam tarihçileri tarih yazma ve istinsah tarihlerini kaydederken tarihlemeyi daha çok ebced hesabı ile söz arasında, ya bir mısra veya bir beyitte bildirirlerdi.

Tenkitle ilgili bir başka sorun da bize ulaşan yazmaların çoğu kez, başı ve sonlarının bize eksik olarak intikal etmiş olmasıdır. Bu gibi hallerde eserin hangi zaman ve mekana ve ne gibi hâdiselere ait olduğu ancak bu mevzuya ait diğer eserler veya kayıtlarla mukayese etmek suretiyle tespit edilir.

Dış tenkidin diğer önemli bir meselesi de bir eserin orijinal mi yoksa başka bir kaynaktan mı alınmış olduğunu tayin etmektir. Bu da bahis mevzuu eserin verdiği malumatın, diğer kaynakların bilgisiyle karşılaştırılması yoluyla bulunur. Eğer iki veya daha çok kaynak aynı hâdiseleri aynı veyahut birbirine benzer bir şekil ve üslupta yazmışlarsa, bunlar herhalde birbirine bağlıdır. Fakat bu bağlılık onlardan birinin diğerinden alınmış olduğunu kestirmek için kafi değildir. Birbirine bağlı olan ve benzeyen eserlerden hangisinin hangisinden alınmış olduğunu tespit etmek için bunları birbiriyle karşılaştırarak, eserlerin farklılıklarını ortaya çıkarmak gerekmektedir. Benzerlikler tekrarları oluşturduğu için geriye kalan asıl bilgiler ayrıştırılabilir.

Dış tenkit unsurlarından bir tanesi de vesikaların tamiri meselesidir. Tarihçi, vesikaların mümkün olan eksikliklerini gidermeyi ve usulü dairesinde tamamlamasını bilmelidir. Nihayet böyle bir eser vücuda getirmekte olan tarihçi vesikaların tedkikiyle elde edilen neticeleri, istediği takdirde ve usule göre hareket ederek, bazı ilmî kaideler şeklinde ifade etmeyi ve genelleştirmeyi bilmelidir. Olayların birbirleriyle olan münasebetlerini biri sebep diğeri sonuç olmak itibarıyla tayin etmek ve onları bu cihetten kavrayabilmek tarihçinin esas işidir.

Dış tenkidin önemli esaslarından birisi de asıl metni ve nüshalarını belirlemektir. Bu eserin orijinal metni bulunduktan ve diğer nüshalarıyla kıyaslandıktan sonra asıl metin yayınlanır. Buna edisyon kritik veya tenkitli metin yayını denir. Zamanımızda, metinleri ele geçen herhangi bir nüshaya göre değil, mutlaka dünyada mevcut nüshaların en mühimlerini karşılaştırarak, asli şeklini ihya ederek basarlar. Tenkitli metin yayının başlıca esasları şunlardır: Evvela metnin mevcut nüshala-

rından biri esas alınır. Diğer nüshalara göre yapılan tashihler ve nüsha farkları öteki nüsha üzerine yapılır. Bir kaynağın mevcut yazmalarından en eski nüshasını arayıp bulmak kâfi gelmez. Eldeki mevcut en eski nüshayı değil, müellifin yazdığı asıl nüshayı en iyi aksettirmiş olmak itibariyle en iyisini ve en ziyade dikkatle yazılmış olanını tespit etmek icap eder.

b) İç Tenkit

Kaynakta yer alan bilgilerin doğru olup olmadığının araştırılmasına iç tenkit denir. İç eleştiride yazarın kişiliği, düşünceleri, inançları vb. konular üzerinde de durmak gerekir. Çünkü eserin tarafsız bir kaleminden çıkıp çıkmadığı da önemlidir. Bu noktada tarihçi âdeta hâkim vaziyetindedir. Hâkim mahkeme-de dava edilen işin hakikatini tespit etmek için muhtelif şahitlerin ifadelerini karşılaştırarak kontrol ederek kararını verir. İç tenkit de daha çok yazarın şahsiyetini, onun hayatını, hangi din, mezhep ve partiye mensup olduğunu, yaşama tarzını, ilgi alanını, onun mesai tarzını ve şahit olmak itibariyle haberlerinin itimada şayan olup olmadığını tespit etmemiz icap eder.

İslam tarihinde çok yaygın fakat yanlış bir anlayış vardır. Yazarlar muhtelif devirlerde yazılan eserlerden bilgi nakleder, fakat yazıyı kimden aldıklarını söylemezler. Böyle bir yazarın kitabını okuyanlar da o yazarın kitabındaki bilgileri bizzat kendi zamanına ait olduğunu sanarak topladığı malumatı alır ve kaydederler. Özellikle İslam coğrafyasına ait yazılan eserlerin çoğu böyle muhtelif asırlarda yazılan eserlerin derlenip, karıştırılmasından oluşmuştur. Yazarlar çoğunlukla kullandıkları bilgileri ne zaman ve kimden aldıklarını yazmamışlardır. Örneğin; Katip Çelebi Cihannüma adlı eserinde topladığı bilgileri tasnife bile ihtiyaç görmeden muhtelif âlimler tarafından verilen malumatı muhtelif coğrafi mevkilere ait verilen malumu-

mat olarak kaydetmiştir. Büyük coğrafyacı Şerif el- İdrisî de görmediği yerleri görmüş gibi göstererek ve eski yazarların bilgilerini kendi zamanlarına aitmiş gibi göstererek yazmıştır. Bu zat kendisini Anadolu'da gezmiş gibi göstermiştir. Halbuki Anadolu hakkında verdiği malumatı Avrupalı kaynaklardan aktarmıştır.

İşte bu gibi tarihî meseleler ancak iç tenkit yoluyla çözülebilir. Bütün eski kaynakların yazarları üzerinde kendi zamanlarının ve muhitlerinin tesiri olacağı ve bunların da ne gibi tesirler doğuracağı iyi bilinmelidir. Koyu mutaassıp bir Hristiyan, Müslümanlar hakkında yahut mutaassıp bir Müslüman Hristiyanlar hakkında tarafsız hüküm veremez. Keza hükümdara yakın olan yazarların çoğu hükümdarın tesiri altında bulunurlar. Yazıların sansürden geçmesi eski zamanlarda olağan bir iştir. Eski bir kaynağın kıymetini biçerken onu ancak zamanımızdaki görüşler esasında değil, keza zamanımızda bir kaynağın nasıl yazıldığı hususuna göre değil, o yazarın zamanına kadar giderek o zamanın yaşam tarzını alışkanlıklarını ve ihtiyaçlarını göz önünde tutarak ona göre hüküm vermek icap eder.

Bir eserin kıymetine ait hükmü verirken tarihçi kendini gerçek bir hâkim gibi kabul etmelidir. Yani kaynakların ifadeleri, onların karakteri, güvenilir olup olmadığı, hangi bölge ve hangi şartlarda yazılmış olduğu ayrı ayrı incelendikten sonra kaynakların ifadelerindeki zıtlıklar, varsa onların nereden geldiği hususunu tayine ehemmiyet verilecek, ancak şahit sıfatı ile dinlenen bu kaynakların ifadeleri karşılaştırılarak ölçüldükten sonra hüküm verilecektir. Bu incelemelerde haber dediğimiz kaynaklara şahitlerin ifadesi gözüyle baktığımız gibi, buluntu eserlere de mahkemede hâkimin elinde bulunan

maddeler nazarıyla bakmak gerekir. Bazen bütün maddeler ve şahitlerin ifadeleri olduğu halde davada hakikati ispat etmek mümkün olmadığı gibi, tarih meselelerinde de öyle vaziyetlerle karşılaşılır. Kaynakların ifadeleri tam birbirinden müstakil oldukları halde, isabetli yorum yapılamaması hali mümkündür. Tarihteki hükümlerimiz çoğunlukla tek bir kaynağın ifadesine dayanır. Mademki bunu çürüten diğer bir ifade ortada yoktur ve kaynağın sıhhati de şüphe götürmüyorsa o halde hükümde başka bir vesika bulunup aksi ispat edilinceye kadar, o bilgi kesin olur. Kaynakların ifadelerindeki zıtlıklar o kaynakların kullanılamaz olduğu anlamına gelmez. Bu nevi ifadeler başka başka noktaları aksettirmiş olabilir. Kaynaklar bu iki eleştiri aşamasından geçtikten sonra güvenilir bulunursa kaynak olarak kullanılabilir.

Tarihçi hâdiselerin doğuş ve gelişmesinde etkili olan etkenlerden hangileri daha fazla belirleyici olmuştur, bunu bilmelidir. Geçmiş zamanda cereyan eden olayları, bu olaylarda rol oynayan şahısları ve toplumları anlayabilmek için genellikle insan psikolojisini ve daha ziyade cemiyetlerin, milletlerin sosyal psikolojisini iyi bilmek lazımdır. Aynı kavim ve toplumların psikolojisi muhtelif devirlerde türlü türlü olduğu ve kıymetlerinin daima değiştiği nazarı itibara alınmazsa, insanlığın tarihi anlaşılmaz. Misal olarak bazı ahlaki noktaları ele alalım: Bunlardan mesela büyüklenme zamanımızda makbul bir karakter değildir, fakat büyük bir kabahat ve suç da sayılmaz. Halbuki bir zamanlar bazı toplumlarda o en büyük suçlardan sayılıyordu.” (Togan, 1985: 76-108)

Özetle kaynaklar kullanılmadan önce gerçek veya sahte yahut üzerinde oynanmış olup olmadığının araştırılması lazımdır. Ancak sıhhatinden emin olunan malzeme hakiki kaynak

değeri taşır. Kaynak olarak görülen, aslında sahte veya bazı maksatlarla değişikliğe uğratılmış bir malzemenin hakiki zannedilip kullanılması, yazılan eserin inanırlığına ve dolayısıyla da ilme gölge düşürür. Kaynakların tenkidi, dış ve iç tenkit olmak üzere iki merhalede yapılır. Aslında bunlar birbirinden sadece bir mantık espirisi gayretiyle ayrılır. Hakikatte böyle bir ayırım sun'idir. Zira dış tenkidin yapılması da muhtevanın bilinmesiyle yakından ilgilidir." (Kütükoğlu, 1992: 28-29)

Tarihi kaynakların tenkidi yüzeysel bir ayıklama, ögelere ayırma, ekinleri ayrıştırır gibi elekten geçirme değildir. Eleştiri, bir eserin içerdiği sorunları, onda uygulanan çözüm ve açıklama yöntemini inceleyerek varılan sonuçla önerilen görüş arasındaki uyumu sergilemektir. Bu nedenle, ancak belli bir felsefî anlayışa bağlanan, belli bir düşünce dizgesine dayanan kimse eleştiri yapabilir. Eleştirmen, bir eseri ele alınca önce bu sorunların ortaya konuş biçimini, uygulanan çözüm yöntemini, soruların içeriğini, sergilenen görüşün olayları ya da işlenen konuyu açıklamadaki tutarlılığını, en sonra da okuyucuya ne verdiğini örnekler göstererek açıklama gereğiyle karşı karşıyadır.

E) Terkip (Sentez) Yapma

Kaynaklar sınıflandırma, çözümleme ve eleştiri aşamasından geçtikten sonra çalışmaları birleştirmek, bir araya getirmek ve sonuca gitmek işlemine terkip (Sentez yapma) denir. Tahlil ve tenkit yoluyla olaylara ait birtakım güvenilir bilgiler elde edildikten sonra, sıra senteze gelir. Tarihçi hazırlık çalışmalarını tamamlamıştır. Konunun kaynakları, özene bezene süzgeçten geçirilmiştir. İlk neticeler elde edilmiştir. Artık geriye, sabırla toplanmış malzemelerin sanat eseri haline konulması yoluyla onlara geçerli bir şekil vermek kalmaktadır.

Sentez, ayrı olan düşünceleri veya verileri bileşik hale getirme demektir. Sentez, araştırmanın en önemli aşaması sayılır. Bu, bir plana göre yapılır. Bunlar zaman, mekan ve konu bakımından olabilir. Tarihçi yazılı ve yazısız belgelerin sağlamlık ve sıhhatini, olayların mahiyetini tayin ettikten sonra, bu yolda öğrenilen hâdiseleri bir araya getirerek, aralarında sebep ve sonuç bağlamalarını bulup bu sayede insanın toplum hayatında idare eden, onun gelişmesinde etkili olan kanunları tespit eder; hiç olmazsa beşeriyetin gelişmesinin ana hatlarını öğrenebilir.

Tarihçi insanlığın tarihine ait sentez mahiyetinde eser meydana getirebilmek için; olayları sebep ve sonuçları itibariyle münasebetlerini tayin ederken insan hayatı üzerinde etkili olan ruhî, tabii, ve medeni etkenleri dikkate almalıdır.

F) Yorumlama

Bilgi ve belgeler tarihçi tarafından değerlendirildikten sonra yorumlanarak okuyucuya aktarılır. Yorumlama kaynakların, tanıklıkların aralarında mevcut olan, yakın yahut uzak bağlantılar bakımından izah etmek demektir. Önceden kaynaklardaki ifadelerin kelime ve söz bakımından tahliline daha çok itina edilirdi. Şimdi ise eserin hangi şartlarda meydana geldiği, yazarın ne gibi çevreye mensup olduğu, diğer eserlerinin karakterleri, genellikle vesikaların her devirde ayrı hususiyetlere sahip olup olmadığı gibi her vesikanın söylediğinden başka daha neler söyleyebileceği cihetleri de dikkate alınmaktadır. Kaynak ve bilgilerin yorumlanması her zaman kolay olmaz. Bize herhangi bir mesele ve hâdisе hakkında malumat veren kaynakların, yazmaların, kitapların ve vesikaların yorumlanmasının değişik cephelerden yapılması gerekir.

Bir belgeyi okurken, onu belli bir olayla ilişkilendirirken, ortaya çıkan “boşluklar” nasıl doldurulacaktır? Belge, bilinmesi gereken bütün bilgileri sağlayabilir mi? Belgenin kendi içindeki boşluklar ancak yorumla doldurulabilir. “Tutarlı” yargılar oluşturmak, bu yargılar arasındaki boşlukların doldurulmasıyla mümkündür. Ayrıca belgeden olaya geçişte dayandığımız akıl yürütmelerde de katkılarımız, yorumlarımız kaçınılmaz olur. Belgelerle ilişkilerimiz arttıkça yeni yorumlar yapılabilir. Bu yorumlar belgelerin bir birine bağlanması sağlar. Belgeler bir bütünlük oluşturup ortaya bir çerçeve çıkarırlar. Doğrusu bu çerçeve baştan beri vardır. Belgelere bir anlam ve yorum çerçevesinde yaklaşıyoruz. Bu çerçeveyi içinde bulunduğumuz kültürden, psikolojik yapımızdan, toplumsal, siyasal konumumuzdan, aldığımız eğitimden ediniriz. Bu çerçeve içinde araştırmayla belgeler arasında ilişki kurmaya başlarız. Belgeleri çerçevenin sağladığı bütünlük içinde yorumlarız. Belgeler arası bağlantıları, bu bütünlüğün kılavuzluğunda kuruyoruz. Belgenin kendi içindeki boşluklarını, belgeler arasında ilişkileri oluştururken karşımıza çıkan boşlukları da bu çerçevede dolduruyoruz.

Tarih yazımı, çerçeve içi, çerçeve bütünleyici belgeler bulmakla, yorumlamakla yapılabildiği gibi, çerçeve oluşturucu, çerçeve önerici çalışmalarla da gerçekleştirilebilir. İşin işçiliğini yapan, “arşiv arıları”, belge arar ve belli bir bütünlük içinde belge sunar. Kimi tarihçiler, tarih filozofları da bu çerçevede belgelerle yeni yorumlar yapar.

Tarihi doğru anlayabilmek için tarihçinin dünya görüşünün önemine de değinmek gerekir. Yorumlanmakta olan olay hakkında genel bir hipotezde ya da dünya görüşünde bulunmadan, orijinal bağlantıların bilinmesinin imkanı yoktur. Tabii

ki çıplak gerçeklerin objektifliği, önceki olayların sırası ve sonuçlarının ortaya koyduğu gerçekler, bir dünya görüşü farz edilmeden de bilinebilir. Ancak bu olayların objektif anlamını, genel bir hipotez ya da dünya görüşü ile anlamlı bir yapı bina etmeden kavramak imkânsızdır. Bundan dolayı aynen bilimin objektif anlamında olduğu gibi, tarihin objektif anlamı problemi bir kişinin tarih algısına bağlıdır.

“Her tarihi yorum, her biri geçmişin gerçekliğine daha yakın olduğunu iddia eden, ama birbiri ardına sökün eden her anlatım, tarihçinin mecaz, öyküleştirme, argüman ve ideoloji düzeyinde müdahalesinin ürünüdür. Yine her biri aynı olayın yeniden kaleme alınmasından öteye gitmeyen ve uzun yorumlar zincirine eklenen yeni bir yorumdur. Kaynakları tasnif edip kanıt olarak kullanmakta ne kadar eğitilmiş olursa olsun, kimse tarihsel çalışmanın, kurulduğu kadar icat edildiği gerçeğini ortadan kaldıramaz. Tarih ayrı bir bilgi kuramı değil; bir açıklama biçimi olarak akla yatkın bir edebiyattır.” (Muns-
low, 2000: 60)

Sonuç olarak araştırmacı aşağıdaki ilkelere uyabilirse gerçek bir bilim adamı vasfı kazanabilir:

- Yazar, olayların tanzim, tasnif ve aydınlatılmasında tarafsız olabilmelidir.
- Olay yazılırken, tarihi olguların değerleri ve uygunluk şartları gözden geçirilmelidir.
- Olay üzerinde daha önce yapılan çalışmaları tarayarak önceki çalışmaların eksiklik ve üstünlüklerini bilmesi gerekir. Ancak bu şekilde yazar ortaya yeni bir bilgi koyabilir.
- Yazar, olayları meydana geldikleri zamanın şartlarına göre değerlendirmek zorundadır. Yani modern bir dün-

yada yaşayan tarihçi; Orta Çağ'ı inceliyorsa, olaylara bugünkü bakış ve zihniyetle yaklaşamaz. Daha doğrusu bugünü düne taşıyamaz, tersine dünden bugüne doğru gelmek durumundadır.

- İyi bilinmeyen bir olayı, benzer başka bir olayın neden ve sonuçlarıyla mukayese yoluyla ve temkinli olmak kaydıyla açıklayabilmelidir.
- Araştırmacı, olayların akışını kendi seyrine bırakmalı mümkün olduğu kadar, tarihi olaylarla, okuyucular arasına girmemelidir. Yani bilgiyi verdikten sonra yorumunu okuyucusuna bırakmalıdır. Bilgilerin sentezi yapılırken titiz ve tarafsız olmaya özen gösterilmelidir.
- Yazar, yazılarında hitap ettiği kitlenin anlayabileceği oranda anlaşılır ve sade bir dil kullanmalıdır. Çünkü insanın ne yazdığı kadar, nasıl yazdığı da önemlidir. Yazım sırasında anlatıma akıcı ve anlaşılır bir üslup kazandırmalıdır.

Kaynakların tahlili, tenkidi yapıldıktan sonra yazar eserinin yazımına geçebilir. Bu işlem ise şu sıraya göre yapılır:

- Tarihi incelemeler mümkün olduğu kadar zengin malzemeye dayandırılır, tarihçi onları toplar, onların güvenilir olanını seçer, kaynağın değerini belirler ve bu bilgileri sistematik hale getirir. Sonra haberlerden tarihi hâdiselere geçer ve bunları aynı şekilde inceleyerek sisteme koyar. Nihayet hâdiseleri zaman ve mekan çerçevesine ve mevzuu ve ihtisasa göre sıralayıp aralarındaki sebep ve değerlendirme bağılıklarını tespit eder.

Tarihin birçok sahasını öğrenen tarihçi, bildiği mevzulardan biri üzerinde bir eser vücuda getirmek isterken, evve-

la bu mevzua ait yazılmış olan esere bir isim verir, kitaba koyacağı isim kitabın muhtevasını temsil etmelidir.

- Yazar kitabının şeklini ve hacmini tayin etmelidir. Sonra tasnif olunacak eserin şekli ve mahiyeti gelir. Mesele yazılacak eser ilmî eserse; müstakil ve dar mevzular üzerinde geniş ve etraflı tedkik mahiyetinde monografi olabilir. Ki üniversite mezunlarının doktora tezleri, doçent olacakların liyakat tezleri bu bölüme girer. Bu gibi eserlerde bütün bölümlerde kaynaklar gösterilerek yazarın her tespiti ve her iddiası kaynaklara müracaatla kontrol edilir ve şekle konulur.
- Yazılan eserin dil ve üslubu da hitap ettiği muhit tarafından kolaylıkla anlaşılacak, lezzetle okunacak bir şekilde olmalıdır. Bir tarih sanatkarane tasvirin peşinden koşamaz eserin ilmî kıymetini düşünmeden sadece sanat cihetine önem veremez. Sanat boyutuna daha çok önem verirse tarih kitabı değil tarihi roman olur. Fakat ilmî esaslara dayanan bir tarihî eseri kolay okunur bir tarzda, hatta bir şiir gibi yazan, yani üslubunu o şekilde işleyen tarihçiler de vardır. Tarihçinin hâdiselerin tasvirindeki amacı bütün vakaları almak değil, ancak tipik ve mühim olanlarını alıp, hâdiselerin mahiyetini ve gidişatını anlamaktır.
- Bir eserin içindekiler itibariyle kıymeti, teferruatı üzerindeki çalışmaların inceliğiyle olduğu kadar, dış yapılışın mükemmeliyetine ehemmiyet verilmiş olmasıyla da ölçülür ve değer kazanır. Tarihî, ilmî eserler harita ve resimlerle istifadeye daha elverişli bir şekle konulur. Harita, muayyen coğrafi saha yahut sahalar bahis mevzuu olan tarihi eserler için muhakkak zorunludur. Re-

simler ise daha ziyade ilmî seyahat raporlarına, sanat tarihi eserlerine ilave edilir. Tarihi eserler uzun olursa okuyucuya kolaylık olması için sonuna isimler fihristi koymak gerekir. Eserde kullanılan kaynaklar ve diğer eserleri gösteren bibliyografya kitabın son bölümüne usulüne uygun olarak sıralanır.

“Gerçekten tarihçinin çalışması biraz, mozaik ustasının, kendisini daima daha sanatkar görmek isteyen sabırlı bir mozaik ustasının çalışmasına benzemektedir. O, çok sayıda, son derece farklı, ekseriya oldukça önemsiz parçaları bir araya getirmektedir. Bunların menşe’lerine ait alameti muhafaza ederek, onları düzenlemektedir, fakat onlar öylesine naziktir ki, onların renkleri daima tarihçinin parmaklarının izini muhafaza etmektedir. Tarihçi, renksiz taşlara, yani araştırmalarında veya sonuçlarında eksikliklerin itirafına da önem verir. Bu mütevazı taşlar deseni ortaya çıkarmaya katkıda bulunurlar. Böylece ortaya çıkan tasvir, bize geçmişten bekleneni tarihte en mükemmel değilse de en emin bir şekilde vermektedir; tıpkı, müzelerimizde, nötr bir fon üzerine, kurtarılmış parçaların yerleştirildiği antik kaldırım döşemeleeri gibi. Bu tasvire son derece saygı duyan tarihçi, onun rengini göstermeye, genel gidişini belirlemeye ve özelliğini yakalamaya gayret göstermektedir. Onun arzusu daha uzağa gitmez. Hakikate karşı son görev, onu elde edilmiş olarak görmemektir.” (Halkın, 1989: 66)

Sonuç olarak tarihçi; ele aldığı metnin tarihi bağlamını, onun, gerçekleştiği tarihi dönemi, belirli bir lisan ve kültür içerisinde oluştuğunu gözden uzak tutmaz. Bilginin doğduğu kültürel dokuyu, çözmeye çalıştığı sorunları ve toplumun ihtiyaçlarını ilişkilendirerek, önceki dönemlerle dolaylı da olsa bağlantısını kurar. Yazar ilgisi, gayesi, değer yargıları ve etkilediği görüşler çerçevesinde yeni bilgiler ortaya koyar.

G) Tarihin Çağlara ve Bölümlere Ayrılarak İncelenmesi

Bir zamanlar insanlar, kabilelerine, şehirlerine veya ülkelelerine ait olmayan her şeyin cahili idiler. Asırlar akıp geçti ve büyük medeniyetler doğdu. İnsanlar yavaş yavaş ticaret, harp ve fetihler yoluyla tanışmayı öğrendiler. Bugün herkes dünyayı şuurunda ve zihninde canlandırabiliyor. Tarihi bilgi alanındaki gelişmeler, tarihi ilgi çekici kılmış ve onun kapsamını genişletmiştir. Tarih o kadar engindir ki, onu incelemek isteyen kişi kendisini, ona kenarından köşesinden yaklaşmak ve onu parça parça tedkik etmek mecburiyetinde hissetmektedir. Elbette ancak bir tek tarih vardır, fakat mukadder ve tabiidir ki, onun tedkiki, makul bir bölümlenmeye imkan vermektedir.

Tarihi dönemlere bölmek bir olgu değil, gerekli bir varsayım ya da düşünce aracıdır; aydınlatıcı olduğu ölçüde geçerlidir, sağlamlığı da yoruma bağlıdır. Tarihin coğrafi bölgelere bölünmesi de tıpkı bunun gibi bir olgu değil, bir varsayımdır.

Tarihin taksimi; öğrenmeyi kolaylaştıran bir ihtiyaç olduğu kadar bir o kadar da zihnimizin birim ihtiyacından doğmuştur. Zihnin doğuştan gelen nizama koyma, açıklık kazandırma ve genel fikirlere ulaşma zorunluluğu da etkili olmuştur. Fakat tarihi tasnif etmek bilmenin tamamı değildir ve açık zihinler sanıldığı kadar her zaman doğru düşünemezler. "Eski zaman tarihçileri tarihi bir bütün olarak kabul eder ve tarihi kronolojik bir sıra ile yazarlardı. Bu anlayış ise bütün insanlığın hayatının bir tek hayat olduğu inancına dayanıyordu. Bu hususta Yahudiler'in taksimatı birçok millete numune olmuştu. Mesela İslam tarihçiliğinden alınarak bizde de yerleşen tarih taslağı şöyleydi: Tarih kitapları insanın (Hz. Adem) yaratılışı ile başlar, Peygamberler tarihi, sonra Sâsâniler ve Romalılar, Hz. Muhammed, Dört Halife, Emeviler,

Abbasiler ve Osmanlılarla devam ederdi. Bu Yahudilerin uyguladığı bir sistemdi ve Müslümanlar arasında çok yaygın bir taksimattı. (Togan, 1985: 25)

Önemli bir olayla başlayıp önemli bir olayla biten zaman bölümüne çağ denir. Tarihi dönemlere ve çağlara ayırmak bir olgu değil, gerekli bir varsayım ya da düşünce aracıdır; tarihi devirleri aydınlatıcı olduğu ölçüde geçerlidir, sağlığı da yoruma bağlıdır. Tarihin çağlara taksimi, akıl için, tarihin incelenmesi ve açıklanması için bir zorunluluktur; üstelik tarih öğretimi, reddedilmez birtakım mülahazaları ile zarureti daha da ağırlaştırmaktadır. Yaygın kabule göre tarih yazı ile başlar. Çağlar, Tarih Öncesi (prehistory) yani yazıdan önceki çağlar ve tarihi çağlar olmak üzere ikiye ayrılır. Tarih öncesi kendi arasında kullanılan eşyalara göre ikiye ayrılır: Taş Çağı ve Maden Çağı olmak üzere. Tarihi Çağlar ise İlkçağ, Ortaçağ, Yeniçağ ve Yakınçağ olmak üzere dörde ayrılmıştır.

Tarihin çağlara ayrılmasının gerekliliği tarihçiler tarafından genel kabul görmesine rağmen, tarihin ne zaman ve neye göre ayrılacağı hususu tarihçiler arasında hâla ihtilaflı bir konudur. Çünkü bir devirden diğerine geçmek, bir sayfayı çevirmektir, bir kitabı bitirmek değil, bir sonraki perdeye geçmektir, fakat oyun devam etmektedir. Tarihte, belli evrelere bölünerek incelenir ama tarihte kesinti yoktur. Kesinti olduğu yerde olayların akışı sıçramalıdır, süreklilik kalmamıştır. Bir olay, belli sınırlar içinde kalırsa, öteki olaylarla bağlantısı kopar. Birbirinden kopmuş, ayrıık olaylar yan yana duran, birbirinin bilincinde olmayan taşlar gibidir.

Tarihin klasik taksimleri sadece Akdeniz'in ve Batı'nın umumi tarihine uygun düşmektedir. Henüz bütün toplum ve uygarlıkları kapsayacak şekilde tarihin tasnifi yapılamamıştır.

Bugün yapılan taksimler kendi tarihlerine denk düşecek şekilde Avrupalılar tarafından yapılmıştır. Bu nedenle de her millet kendi tarihsel gelişme yoluna göre milli tarihleri çerçevesinde tarihlerini yeniden tasnif etme yoluna koyulmuştur. Bunu yaparken de dünya tarihiyle uyum içinde olmaya özen göstermişlerdir. Tarih öğretimi için kesinlikle sun'î olmayan bir temel, kolayca tanınabilen, mümkün olduğu ölçüde somut bir temel, tek kelimeyle, eski ve sürekli tarihi bir birim bulma zorunluluğu vardır. Bu tarihin taksimi, onu incelemek ve yeni nesillere aktarmak göreviyle yükümlü kişiler tarafından, istenmeden ve zorunlu olarak yapılmıştır. En açık sınır çizgileri bile, her bölüm veya kısım komşularında yeniden buluştuğundan, ancak pratik bir değere sahiptir.

Diğer ülkelerin tarihinden tamamen bağımsız hiçbir ülke tarihi yoktur. Karakterleri kendisinden evvelki veya sonraki devirlerde temsil edilmeyen bir devir de yoktur. Bir meseleyi tamamen tecrit edebilecek mantıki bir tarih kesiti olamaz. Tarihin taksiminden vazgeçemeyiz. Ancak, bizzat tarihin aslî birliği aleyhine, onlara mutlak bir değer de atfetmeyelim. Tarihin mekân göz önüne alınmadan, yalnız zamansal olarak sıraya diziş tarzı gerçek tarih anlayışı ile bağdaşmaz.

İnsanlığın tarihini var oluşundan günümüze kadar bir bütün halinde incelemek oldukça güçtür. Bu nedenle tarih, çeşitli bölümlere ayrılarak incelenir. Fakat bu bölümler bütünü bozucu bir özellik taşırlar. Bu nedenle araştırma ve incelemeyi kolaylaştırma yararından başka mutlak bir değeri yoktur. Bu bölümler sayesinde elde edilen bilgilerin bütün bir tarih bilinci içinde değerlendirilmesi gerekir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TARİHİN BİLİMSEL GELİŞİMİ

TARİHİN BİLİM OLMASINI SAĞLAYAN etkenlerden biri, Yeniçağın oluşma sürecinde meydana gelen tarih düşüncesindeki gelişmeler olmuştur. Tarih düşüncesi, tarih çalışmalarının nasıl yapılması gerektiğini sorgulamıştır. Tarih bilgisinin özelliklerini sorgularken hesaplaşmak istediği sorunlardan biri geleneksel tarihçilik olmuştur. Her belgenin kaynağı, tarihi ve gerçekliği diplomatik, paleografik yönden araştırılmıştır. XVII. yüzyıldan itibaren modern araştırma yöntemi geliştirilmiş ve diğer yan bilimler yardımıyla açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Tarihin bilimsel yöntemle incelenme işi öncelikle Fransa'da 1821'de kurulan Ecole de Chartes adlı kurumda, bu tekniklerden bazılarının sistematik biçimde öğretilmesini amaçlayan özel bir okulda başlamıştır. Aynı konularda ilk uzmanlık seminerini 1854'te Viyana'da Theodor von Sickel vermiştir. XIX. yüzyılın büyük kazanımlarından biri rivayet kaynaklarının dayandığı edebiyat kaynaklarına gidilerek bunların daha gerçek-

çi biçimde değerlendirilmesidir. Leopold Von Ranke meslek yaşamına klasik edebiyat öğretmeni olarak başlamış, incelediği Yunan ve Latin yazarlarının ardındaki kaynakları daha iyi anlamak arzusuyla tarihe yönelmiş ve ilk tarih eleştirmeni unvanını kazanmıştır.

Tarihçi “dış eleştiri” yoluyla kaynaklarını seçtikten sonra “içsel eleştiri” yoluyla bunları özümlemeye girişir. Bu aşamanın yöntemlerini de Alman klasik filologlar yetkinleştirmiştir. Latin şairlerin eserlerini yayıma hazırlayan Karl Lanhmann çağdaş belge eleştirisinin yaratıcısı sayılır. Bu aşamada tarihinin eldeki belgelerin dilini anlaması, metinde sonradan oluşmuş bozukluk ve hataları gidermesi, ayrıca yazarların düşünce yapısını kavramaya çalışması gerekir. Bütün bu eleştirel işlemler yalnızca başlangıçtır; tarihinin asıl işi ise elindeki malzemeden bir sentez oluşturmaktır. Artık tarihçi, bir tekniyenden çok şair ya da sanatçınıninkine benzer yeteneklerle donanmış olmalıdır. İncelediği döneme ve kişilere yakınlık duyabilmeli, onları kendi çağlarını koşulları içinde anlayabilmelidir. Çok farklı kültür ve uygarlıklarla böyle bir yakınlık içine giremeyen Rönesans ve Aydınlanma tarihçiliği, bu açıdan çağdaş tarihçilikten ayrılır.”

XIX. yüzyılda gerçekleşen bilimsel ve belgesel tarihçilik devrimiyle tarih yazıcılığı edebiyattan, destansı rivayetlerden, söylencelerden, resmi ideolojiden, tarihinin önyargılarından ve bu gibi etkilerle oluşturulan gerçek dışı kurgulamalardan ayrılmıştır. “XIX. yüzyıl, hem tarih felsefesinde en üst noktaya ulaşılması nedeniyle hem de tarih yazıcılığının bilimselleşmesi çabalarıyla tarih yüzyılı olarak anılmaktadır. XIX. yüzyılın “tarih yüzyılı” olarak tanımlanmasının başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir:

- 1- Aydınlanmanın ortaya koyduğu ilerleme ve tarih anlayışlarına bağlı olarak Hegel, Comte ve Marx gibi düşünürlerin tarihi, düşüncelerinin temel unsuru olarak sunmaları.
- 2- Doğa bilimlerindeki gelişmelere bağlı olarak, diğer çalışma alanlarının da doğa bilimi gibi olma çabalarının artması. Tarihin bir bilim olarak kurulması sürecinde, doğa bilimleri özellikle de fizik, bilim örneği olarak kabul edildi ve yeni kurulan bütün bilimler fizik türünden bir bilim olmaya çalıştı. Fiziğin temel özelliği ortaya koyduğu bilgilerin denetlenebilirliği, güvenilirliği ve genel geçerliğidir. Tarih çalışmalarının ileri noktaya ulaşması, tarihin kültür dünyasında birtakım olayları açıklamada kullanılması ona verilen değeri artırmıştır. Ayrıca dinî inancın zayıflaması, kültürel dünyanın tümüyle insan başarısı olarak benimsenmesi, insanın merkeze yerleşmesi ve insanla tarih arasındaki ilişkinin zorunlu bir bağa dayandığının tespiti tarihsici bir anlayışın yerleşmesine neden olmuştur.
- 3- Tarihçilerin doğa bilimlerinin etkisinde, tarihi bilimselleştirme çabalarını en üst seviyeye çıkarması ve bu amaçla üniversitelerde tarih bölümlerinin kurulması, tarih araştırma tekniklerini ve diğer donanımları artırdı. Tarih yazımının ilkeleri eleştirel bir incelemeye tâbi tutuldu. Bu girişimden modern çağda tarih araştırmalarının nasıl yapılması gerektiğine ilişkin bir kavram doğmamakla birlikte, tarihin konusunun genişletilmesi, toplumun, iktisadın ve kültürün rolüne daha geniş bir yer ayrılması gerektiğine ilişkin yaygın bir kanaat ortaya çıktı. Dahası, olaylar ve büyük kişiler üzerinde

yoğunlaşan rivayetlere ve ağırlıklı olarak siyasal bir tarih yönündeki tercihe itirazlar yükseldi ve tarihin kültür bilimlerine daha yakından bağlantılı olması gerektiği ileri sürüldü.

- 4- Milletleşme kaygısıyla, toplumların kendi üstünlüklerini tarihsel olarak kanıtlama peşine düşmelerinden dolayı tarih çalışmalarının sayısı arttı. Tarih, millet olmanın ne anlama geldiği üzerinde kafa yordukça insanların karşısına çıkan bir sorun olmuştu. Çünkü insanlar tarih sahnesi içinde bireyler olarak değil ancak milletler ve devletler olarak yer alabileceklerini kabul etmişlerdir. Bütün bu unsurlar bir araya getirildiğinde tarih açısından XIX. yüzyılın baskın rengi ortaya çıkmaktadır.

XIX. yüzyıl tarih yazıcılığında bilimsellik ağırlık kazanınca, yöntem ve bilgi tarihçiliğin amacı haline gelmiş, tarihin toplumsal varoluşa katkısı en aza indirilmiştir. Toplumsal varoluşun tarihle en köklü bağlarını sağlayan gelenekler bilimsellik ölçülerine uymamaları nedeniyle etkisiz hale getirilmiştir. Tarihle toplum arasındaki ilişki hakkında fazla kafa yormadan, geleneksel hafızanın karşısına tarih eğitiminden geçirilmiş hâfıza konmuştur. Bilimsel tarihçilik, tarih araştırmalarında çok önemli gelişmeler kaydederken, aynı zamanda, toplumun tarihten uzaklaşmasını da sağlamıştır. Tarih çalışmalarının dar alanlar üzerinde yoğunlaşması, sadece alanın uzmanlarına hitap eder bir duruma gelmesi, geniş kitlelerin tarih çalışmalarından faydalanmasını engellemektedir. Alanlar hakkında bilgiler çoğaldıkça, toplumun genel tarihini yazmak da zorlaşmaktadır. Geline nokta tarih yazıcılığı, toplumsal varoluşun dayanağı olmaktan çıkmış ve bir tekniğe dönüşmüştür. Bununla birlikte tarih bilgisinde nesnellik artmıştır.” (Bıçak, 2004: 137-186)

Ama mutlak anlamda ideolojiler üstü, kesinlikle nesnel ve tarafsız bir tarihçilik de oluşturulamamıştır. Çağdaş tarihçi bunun imkansızlığını bilmelidir, çünkü bütün teknik titizliğine karşın o da içinde yaşadığı ve geçmişi algılayışını belirleyen toplumun parçasıdır. Belgeleri seçmesine, konusunu tanımlamasına yardımcı olan, ulaştığı senteze yansıyan bir dünyası vardır. Disiplininin bütün teknik gereklerine sadık kalmanın yanı sıra kendisini sürekli sorgulayan tarihçi tarihsel gerçeğe daha yakın görüntüler elde edebilir. Geçmişin çok değişik biçimlerde yorumlanabileceğini başından kabul ederek "tek yorum" saplantısından korunabilir ve geniş görüşlülükle farklı sentezlerden yararlanabilir.

Tarih yazıcılığının bugünkü şeklini almasında Annales akımının ciddi katkısı oluşmuştur. "Sosyal tarihyada "yeni tarih" adı verilen bir anlayış Annales akımının etkisiyle doğmuştur. Bu ekol yükselişini 1930'larda Marc Bloch, Lucien Febvre ve daha sonra da Fernand Braudel ile Annales ekolü çatısı altında "nouvelle histoire" adıyla gerçekleştirmiştir. Geleneksel tarih anlayışına karşı ortaya çıktığı ve geliştiği için "sosyal tarih"in kendi farkını açıkça ortaya koyması gerekiyordu. "Sosyal tarihçiler", klasik tarihçileri izledikleri yöntemler, kullandıkları terimler, seçtikleri konular ve kaynaklar bakımından; başka bir deyişle tarih anlayışları açısından eleştiriyorlardı. Onlar, geleneksel görüşün tersine her türlü insan aktivitesinin tarihin konusu olabileceğini savunmuşlardır. Amaçları, çalışmalarında devlete ve yöneticilere değil, sıradan insanlara ve topluma önem vermektir. Ulusal tarih yapmayı reddediyor ve global ya da yerel (local) tarih yapmayı hedefliyorlardı. Ayrıca, bu tarihçiler tarih araştırma ve çalışmalarında diğer sosyal bilimlerden alınacak yeni kaynakların ve yeni yöntemlerin kullanılma-

sını savunuyorlardı.” (Burke, 2006: 179-186) Buna rağmen makro düzeyde bir sosyal tarih yazmanın görüldüğünden fazla tarihsel olay ve olguyu tarih dışı bırakması, dolaylı da olsa, siyasi tarihin ihmal ettiği sessiz kitlelerin bir kısmının tekrar ihmaline neden olmuştur. Üreten veya tarihi bir duruş alan insanların tarihin öznesi olmayı hak etmesi, siyasi tarihin eleştirilen yönlerinin farklı biçimde sosyal tarihin kendisinde de nüksetmiştir. Her şeyin yazılamayacağı veya her şeyin yazılan tarihin içinde yer alamayacağı sınırlandırması, sosyal tarihin çıkış gerekçesi olan “ihmal edilmiş kesimlerin tarih alanına çıkarılmasını” sağlama hedefi tam olarak gerçekleşmemiştir.

II. Türkiye’de Modern Tarih Yazıcılığı

Ülkemizde modern tarih anlayışının yaygınlaşması “Batılılaşma-yenileşme” hareketlerine paralel olarak gelişmiştir. Eski tarih anlayışı, olaylar arasında ilgi kurarak, tenkitler yaparak hüküm vermeyip; olayları hikâyeler şeklinde sıralayarak, tasvir etme esasına dayanıyordu. Bu tarih anlayışına sahip tarihçilerimiz, eserlerinde sadece Selçuklu ve Osmanlı devirlerine yer verirler, diğer devirler ve milletlerle pek ilgilenmezlerdi. Selçuklu ve Osmanlı devirleri, İslâm tarihinin bir bölümü olarak düşünülür ve o çerçeveye içinde mütalâa edilirdi. Tanzimat devrinden itibaren yaygınlaşmaya başlayan yeni tarih anlayışından sonra ise olaylar arasındaki münasebetler araştırılıp, diğer devir ve milletlerin tarihine de yer verilmiştir.

Milletlerin kendilerini tanımaları, kendilerine gelmeleri açısından son derece önemli rol oynayan tarih, (pek çok sahada olduğu gibi) ilmî şeklini Batı’da bizden önce almıştı. Milletimizde tarih duygusu ve şuuru çok eski olmakla beraber, tarihin

modern bilim olarak gelişmesi yenidir. Modern bilim anlayışına dayanan tarihçilik memleketimizde XIX. yüzyıl ortalarından sonra gelişmeye başlamıştır. Osmanlı aydınları Avrupa'da basılan tarih kitaplarını okumuş ve bu kitapların tercümelerini yaparak tarihçilikte yeni yöntem ve akımları takip etmiştir. Okul programlarında tarih ayrı bir konu olarak yer almış ve tarih dersleri politikacı ve eğitimci yetiştirmek için bir eğitim aracı olarak kullanılmıştır. (Koçak, 1999: 5-21). Bu çerçevede Ahmet Cevdet Paşa, eski tarih anlayışından yeni tarih anlayışına geçişin öncülüğünü yapan ilk tarihçimiz sayılabilir.

Namık Kemal 1886'da Osmanlı Tarihi'ni, Ahmet Mithat, Tarih-i Osmani'sini yazdı. Türk tarihçiliğinde İslâm ve Osmanlı sınırlarını aşır, Türk tarihinin diğer devirlerine açılan ilk eser, Şipka Kahramanı Süleyman Paşa'nın "Tarih-i Âlem" adlı eseridir. Süleyman Paşa'nın çalışmalarının yanında Ahmet Vefik Paşa da Türk tarihi araştırmalarını İslâm ve Osmanlı sınırlarının dışına çıkarıp genişleten öncülerdendir. Ahmet Vefik Paşa, Ebûlgazi Bahadır Han'ın "Şecere-i Türkî" adlı eserini Doğu Türkçesi'nden Batı Türkçesi'ne (Türkiye Türkçesi) çevirerek millî tarihin Osmanlı devri ile başlamayıp Orta Asya'ya uzandığını göstermiştir. Ayrıca "Lehçe-i Osmanî" adlı eserinin "Türk" maddesinde Türk tarihinin hicretten beş bin yıl önce başladığına işaret etmiştir. Bütün olarak bir Türk tarihi yazmaya teşebbüs eden ilk tarihçi ise ünlü Türkçü Necip Âsım Bey'dir. Necip Âsım Bey, Leon Cahun'un "Asya Tarihine Giriş" adlı eserinden faydalanarak bütün Türk tarihini içine alacak bir "Türk Tarihi" hazırlamaya başlamışsa da sadece birinci kısmını yayımlayabilmiştir.

Türk tarihini, modern tarihçilik esaslarına göre araştırma çalışmaları, yenileşme hareketleri ile başlamış ve "Türkçülük"

(Türk milliyetçiliği) akımıyla birlikte ve ona paralel olarak gelişmiştir. Türk tarihçiliği çalışmaları, Batıdaki "milliyet" ve "milliyetçilik" kavramlarının Türkler arasında yaygınlaşıp gelişmesini sağlamıştır. Zaten Türkçülük-milliyetçilik fikrinin iki temel hareket ve ilham kaynağı dil ve tarihtir.

Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerinde tarih ve dil çalışmalarının oldukça yaygınlaşmasına rağmen, bu çalışmalar yeterli ve tatmin edici bir seviyeye ulaşamadığından bu devrelerde Türk tarihi ve kültürünü öğrenmek isteyen aydınlar, genel olarak Deguignes'in "Türk Tarihi" ve Leon Cahun'un "Asya Tarihi-ne Giriş" adlı eserlerini okumuşlardır. İkinci Meşrutiyet'ten sonra, tarih, sosyoloji ve bilhassa edebiyat sahasında yeni ilim adamları yetişti. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Fuad Köprülü, Ahmet Refik, Necip Asım gibi tarihçi ve araştırmacılar boy göstermeye başladı. Türk tarih ve edebiyatına bilimsel kimlik kazandıran en önemli ilim adamı Mehmed Fuad Köprülü'dür. Türkçü fikir adamı Ziya Gökalp, 1923'te yayımladığı "Türkçülüğün Esasları" adlı eserinde "Fuad Köprülü, Türkoloji sahasında büyük bir bilgin ve âlim oldu. İlmî eserleri ile Türkçülüğü aydınlattı." diyerek onun değerini anlatmıştır.

Türk Edebiyat Tarihi ve Türk Tarihi sahaslarında modern ilmi metodlara dayanarak yaptığı çalışmalarla Batılı ilim adamlarını hayran bırakan Köprülü, asıl eserlerini Cumhuriyet devrinde vermiştir. 1923'te yayımladığı "Türkiye Tarihi" adlı eseriyle Atatürk'ün methettiği Fuad Köprülü, memleketimizde modern tarih ilminin kurucusu olmuştur.

Kurumsal anlamda Türkiye'de tarih yazıcılığı ise "1909 yılında Tarih-î Osmanî Encümeni'nin kurulması ve bir tarih mecmuasın yayınlanmasıyla başlamıştır. Cemiyetin maksadı mecmuada şöyle açıklanmıştır: "Cemiyetin maksadı Türk diye

anılan bütün kavimlerin mazi ve hâldeki âsar, ef'al, ahval ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak; yani Türklerin asar-ı atikasını, tarihini, lisanlarını, avam ve havas edebiyatını, etnografya, ahval-ı içtimaiye ve medeniyeti hazinelerini, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin açık, sade, güzel, ilim lisanı olabilecek süratte geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlâsını ona göre tedkik etmektir.”

14 Mayıs 1914'te de Sultan Reşat'ın isteğiyle Türk Bilgi Derneği kurulmuştur. Söz konusu Encümen; 1922'de Türk Tarih Encümeni adını almıştır. Tarihî Osmanî Encümeni, Türk Tarihi Tedkik Cemiyeti olarak çalışmalarını sürdürürken, bu arada Mustafa Kemal'in girişimiyle Türk Ocakları'na bağlı bir Türk tarih heyeti seçilmiştir. Bu heyet, 1931 yılında yerini Türk Tarih Tedkik Cemiyeti'ne bırakmıştır. Cemiyet 1935 yılında Türk Tarih Kurumu adını almıştır. (Şevki, 2006: 2-13; Koçak, 1999: 5- 21) Bu dönemde Türk tarihi ana hatlarıyla yeniden yazılmış, eğitim için tarih ders kitapları dizisi hazırlanmıştır. Daha sonra bu alanda arkeolojik kazıların yapılması, müzelerin kurulması, arşivleme çalışmaları, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin kurulması gibi önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda ümmet kültürü yerine yeni bir ulus inşası amaç edinilmiştir.

Cumhuriyet tarihinde Türk tarihçiliği uzun süre resmi tarih yazıcılığı diyebileceğimiz bir çerçevede devam etti. Kurucu irade Türk tarihini “ulusçu” yöntemle yeniden yazdırdı. Sadece tarihi değil, egemenliği altındaki halkın tarihini de yazdı. Daha doğrusu halkın zihin yapısını ideolojik olarak yeniden şekillendirdi. Çünkü bir milleti tanımlayan öğelerin başında

tarih geliyordu. Diğer bir deyimle toplumları millet yapan en önemli unsur tarihti. Bu noktadan hareketle Türk millî kimliğinin oluşumunda “Ortak tarih” unsuru veya iddiası, diğerleri arasında en fazla tanımlayıcı kullanım değerine sahipti. Millet oluşturunca unsurlar arasında (dil, kan, vatan, tarih..) en dayanıklı nesnel dayanağa tarih sahipti.

Cumhuriyet döneminde Köprülü’ye paralel olarak Türk tarihçiliği gelişim seyrini sürdürdü. Z. Velidi Togan, Osman Turan, Mehmet Altay Köymen, İ Hakkı Uzunçarşılı, İbrahim Kafesoğlu, Bahaeddin Ögel, Enver Ziya Karal ve Faruk Sümer gibi tarihçiler yetişti. Ancak Köprülü’den sonraki Türk tarih yazımında milliyetçi unsurlar, bilimsel unsurlardan daha ağır bastı.

Türkiye’de zaman içinde yeni bir tarih ekolü doğdu. Ömer Lütfi Barkan bu akımın öncüsüdür. Barkan, sosyal tarihçiliğe önemli katkılar sağladı. Öğrenimi sırasında Fransız tarihçiliğinde bir devrim yapan Annales ekolünün büyük temsilcilerinden biri olan Marc Bloch’ın derslerine devam etmiş, sosyo-ekonomik tarihe ilgisi onun meslek hayatına yön vermiştir. Osmanlı iktisat tarihi üzerinde her biri uzun arşiv çalışmalarına dayanan çığır-açıcı araştırmalarını yayınladı. Prof. Barkan, Osmanlı iktisat tarihi alanında, sonradan meslektaşları olarak faaliyet gösteren değerli öğrenciler yetiştirdi. Bu değerli bilim adamları arasında özellikle Prof. Lütfi Güçer, Prof. Halil Sahillioğlu, Mustafa Akdağ, Tayip Gökbilgin, Prof. Mübahat Küçüköğlu, Prof. Mehmet Genç ve Prof. Ahmet Tabakoğlu’nu sayabiliriz.

Aynı dönemde Halil İnalcık da Amerika’dan bilimsel çalışmalarını sürdürerek, Türk tarihçiliğini dünyaya açtı. Deyim yerindeyse Halil İnalcık, Köprülü ve Barkan ekolünü birleştirdi. Bu iki tarihçinin de etkisiyle Türkiye’de yeni tarihçiler

yetişti ve önemli eserler verdiler. İlber Ortaylı, Kemal Karpat, Ahmet Yaşar Ocak, Nejat Göyünç, Çağatay Uluçay, Bahaeddin Yediyıldız, Mikail Bayram, Mete Tuncay, Halil Berktaş, Şevket Pamuk., Tuncer Baykara, Şehabettin Tekindağ,

Yukarıda adı anılan tarihçilerimizin yanında adını anamadığımız çok değerli bilim adamlarımız yetişti. Buna rağmen ülkemizdeki tarih çalışmaları kendisinden beklenen bilimsel açılımları kazanamadı. Zaman içinde ideolojik anlamda saf-laşma, ayrışma ve bir anlamda da tekelleşme oldu. Bireysel olarak çok ciddi bilim adamları yetiştiğİ halde, bugün hâlâ Türk tarih yazıcılığında “bilimsel ekol” den söz etmek mümkün görünmemektedir. Tarih üretiminin kısırlaştığını, tekrara başladığını ve içe kapandığını söylersek yanlış söylemiş olmayız. Tarihçi Sina Akşin bu konuda “Tarih, bir çoklarımızın gözünde gerçeğın araştırıldığı heyecan verici bir bilim dalı değıl, kabul edilmiş belirli ideolojik ya da siyasal tutumları destekleyecek kanıtların derlendiğı bir alandan ibarettir.” diyerek tezimizi doğırlamaktadır.

Benzer bir eleştiride Salih Özbaran’dan gelmiştir. Günümüzde Türkiye’de tarih “0 denli akademik kurallar içine sokulmuş olmasına, bir disiplin olarak işlemesine karşın çok sahipli, istenilen şekle sokulabilen, bilimsel yetkisi bulunmayan kadar, onu akademik tekel içinde tutanların bile istismar ettikleri sığınak; günlük zevke, politik dalgalanmaya, ideolojik şartlanmaya göre ayarlanmış reçeteler ile yönlendirilmek istenen büyüleyici; yüceltilen, abartılan, tahrif edilen, baş döndüren geçmiş ya da unutulmak istenen, nefret edilen ayak bağı” haline geldi. (Özbaran, 1992: 11)

Şüphesiz tarihçiliğimizin bu noktaya gelmesinde önemli etkenler söz konusu oldu. Yeni bir millet ve devlet inşa etme

hususunda deyim yerindeyse başat rolü tarihçiler oynadı. Ancak bu aşamada tarih, bilimsel olma vasfını kaybetti ve siyasal ideolojiye angaje oldu. Olanı olduğu gibi değil de "olması gerektiği gibi" göstermeye çalıştı. Devlet ve siyasal iktidarların tarihten beklentisi değişti ve bilim adamları kısmen özgür çalışma imkanlarını kaybetti. YÖK'ün üniversiteler ve tarih bölümleri üzerinde kurduğu örtülü baskı araştırmacıların direncini zayıflattı. İstemeseler bile resmi çizgiye bağımlı olmak ve o paralelde üretim yapmak zorunda kaldılar.

Son yıllarda medyanın kıymetli araştırmacılara sahip çıkması, özel üniversitelerin kurulması ve uluslararası tarih araştırmalarının artmasıyla bilimsel eserlerde gözle görülebilir bir artış ve iyileşme oldu. Bu sebeple, objektif ve sağlam temellere oturtulmuş çalışmalar daha çok yapılmaktadır.

III. Tarihin Yeni Şubeleri

Rönesansın ardından yeni bilimsel eğilimler belirmiş ve bilimler konularına göre birbirinden ayrılıp bağımsız birer alan oluşturmuştur. Tarih müstakil bir bilim dalı olmakla beraber, toplumsal ihtiyaçlar ve çağın gerekleri nedeniyle tarihin içinde yeni alanlar oluşmuş veya tarihe paralel olarak yeni bilim dalları doğmuştur. Tarih için geçerli olan genel kurallar ve metodolojik yaklaşımlar bu bilim dalları için de geçerli olduğu kadar, bu alanların her biri ayrı bir uzmanlık alanı haline gelmiş ve ayrı bir donanım gerektirmiştir. Örneğin; iktisat tarihi, tarih bilgisi kadar, iktisat bilgisi de gerektirmektedir veya edebiyat tarihçiliği içinde aynı şey gereklidir. Bilim tarihi, felsefe tarihi, sanat tarihi, tıp tarihi, hukuk tarihi, dil tarihi, edebiyat tarihi, kültür tarihi, medeniyet tarihi, düşünce tarihi gibi yeni bilim dalları doğmuş ve gün geçtikçe bunların sayısı çoğalmıştır.

Bu alanlar artık günümüzde büyük oranda tarihin yöntemlerini kullanmakla birlikte bağımsız birer bilim dalı haline gelmiştir. Kendilerine özgü bir açıklama yöntemi ve araştırma ilkesi oluşturmuşlardır. Doğrusu tarih ismini kullanmalarının ötesinde bu bilimlerin tarihle doğrudan bağlantısı kalmamıştır.

“Tarih bilimi her zamankinden daha çok bölünmüş halde” diyor Burke. Çünkü; artık her şeyin bir tarihi var ve her konunun tarihçisi diğer tarihçilerden çok farklı bir dil konuşuyor. Bu yabancılaşmanın sebebi de diğer sosyal bilimlerden alınan ve tarihe uyarlanmaya çalışılan başvuru kaynakları, kavramlar ve yöntemlerdir. İşte bu yüzden, tarihin çeşitli kolları arasında konuların ve yöntemlerin birbirine yaklaşmasıyla bir sentez oluşturmak her zamankinden daha gereklidir. Tilly’nin de dediği gibi yapılacak en iyi şey “bireysel tecrübeyi geniş toplumsal süreçlere bağlamaktır.” (Tilly, 1984: 394)

Tarih kavramının nitelediği alan içerisinde yer alan siyasi tarih, kültür tarihi, felsefe tarihi, hukuk tarihi, düşünce tarihi ve sayamadığımız pek çok şubede, düşünce ve bilim kavramlarının ayrı bir yeri vardır. Tarih şubeleri arasında en yeni ve sorunlu alan ise düşünce tarihidir. Bununla birlikte üzerinde en çok konuşulan konu da düşünce tarihidir.

IV. Yerel Tarihçilik

Yerel tarih, bir anlamda “insan” ile “zamanı” siyasal iktidar merkezinin taşrasındaki bir “mekan”da buluşturan sosyal tarih araştırmalarının bir parçasıdır. Yerel tarih, içinde yaşadığımız coğrafyayı anlamlandırmaya veya onun geleceğe taşınmasına yönelik olarak oluşan bir duyarlıktır.

Varlığını sürdürmeye devam eden siyasi tarih ile toplumsal tarihin genel konularının kendilerine yabancılaştığını hisseden

birçok tarih meraklısı kendine yakın duran yerel alanlara amatör bir ruhla yaklaşmıştır. Buna bağlı olarak çoğunluğu meslekten tarihçi olmayan insanlar tarafından genel tarih tezlerine meydan okuyan, mütevazı yerel tarihler kaleme alınmıştır.

Genel tarihlerin hükmedici, soğuk ve mesafeli tutumuna karşı yerel tarihler daha insani, sıcak, bizden olan, yakın duran ve mütevazı görünüşleri ile insanları kendilerine cezbetmiştir. Genel tarihler kendilerini yenilerken ve genişletirken yerel tarihler de hızla çoğalmıştır. Buna bağlı olarak tarih eğitimi almış birçok araştırmacı son zamanlarda yerel alana yönelmiştir. Kolay okunan ve okuyucuyu bildiği, tanıdığı yüzlerle buluşturan yerel tarih çalışmaları sınırlı kaynaklarını genişletme yoluna gitmiş ve sözlü geleneğin imkanlarından önemli oranda yararlanmıştır.

Toplumun nicelikçe geniş ancak hakkındaki bilgimizin oldukça kıt olduğu bu kesimlerin tarihin öznesi haline gelebilmesi için daha çok bilginin üretilmesi gerekmiştir. Bunun için de tarihin diğer disiplinlerin (sosyoloji, antropoloji, etnoloji, folklor, demografi vb.) ürettiği bilgilere başvurması kaçınılmaz olmuştur. Belgenin yanında bu disiplinlerin verili çalışmaları toplum tarihi çalışmalarını genişletmiş ve yerel alanların genel tarihin tanımlanmış sınırlarının dışında daha renkli görünüşler almasını sağlamıştır. Gelişen iletişim ve refahın sağladığı imkanlara paralel olarak insanların kendi çevrelerine merakı artmıştır. Yaşanan hızlı değişimin yaşadıkları ortamı hızla aşındırması, insanların içgüdülerinin dürtüsüyle, geçmişlerinden derin izler taşıyan bu çevrenin korunması veya korunamıyorsa tarihinin yazılması gündeme gelmiştir.

Bu durum ilgili-ilgisiz birçok araştırmacının tarih çalışmalarına yönelmesine yol açmıştır. Tarih alanında kalem oynat-

tan birçok amatör tarihçinin ilgilerine paralel olarak “yanı başımızdaki tarih”in ne olduğu ve bunun tarih olup olmadığı tartışması başlamıştır. Tarihin popülerleşmesine imkan sağlayan bu tür gelişmeler yerel tarihin yazarla ve okuyanla kurduğu kolay ilişki yerelin tanımını, sınırlarını ve ona bakış açısını değiştirmiştir. Aile tarihlerinden kurum tarihlerine kadar yaşanan her şeyin bir tarihi olduğunun ve bunun yazılmaya değer bulunduğunun altı çizilmiştir. Bu sayede genel tarihin de daha iyi açıklanmasının ve anlaşılmasının mümkün olacağı düşüncesi; her şeyin hikayesinin anlatılmaya değer olduğuna inanılması ve hikaye anlatımının edebi bir türden tarihe bilgi aktarmanın bir yolu olduğunun kabul edilmesi gibi yeni eğilimler ortaya çıkmıştır.

Yerel tarih çalışmalarına ilgi gösteren meslekten olmayanlar çoğunlukla kendi yanı başlarındaki aile, bina, mahalle, işyeri, topluluk gibi alanlara yönelmiştir. Hızla yaşanan tarihin içinde durmadan değişen, yok olan değerlerin, anıların, diğer maddi kültür unsurlarının karşısında elini çabuk tutmak ve bu yaşanmış geçmişin tarihini kaydetmek isteyen meraklıların çabaları artmıştır. Ancak bu yeni tarihçiler hızla değişen yaşam koşulları ve teknolojik gelişmelerin yarattığı sorunlara yenik düşmektedir.

Özellikle yakın geçmişte sindirilmeden yaşanan tarihin birçok kaynağının ya hiç varolmadan yada kısa zamanda yok olmasının getirdiği belge eksikliği, yakın geçmişin tarihini yazmak isteyenlerin en önemli sorunudur. Bu, hem yakın hem de yerel tarihi çalışmanın sadece kaynak sorunudur. Bunun yanında yerel tarihte neyin önemli ve yerel olduğunun belirlenmesi; özgün veya gerçeği yansıtır yansıtmadıkları gibi sayısız problem vardır ve bunların birçoğu daha tartışılmamıştır bile.

Tarih aslında hep bugünün inşasıdır. Politik tutumumuz, değer yargılarımız, devlete ve topluma bakarken kullandığımız argümanlarımız, tarihe bakışımızı belirler. Bu nedenle, Türkiye’de tarih yazıcılığının kapıları büyük oranda “yerel” olana, insana dair olana kapalı da olsa eğer bugüne ilişkin devleti daha az, bireyi/insanı daha çok baz alan, daha katılımcı bir toplum düşümüz varsa, bunun sacayaklarını bugünden geleceğe olduğu gibi bugünden geçmişe doğru atmamız, “geçmiş yabancı bir ülke olmaktan”, insansızlaştırılmış bir soyutlama alanı olmaktan çıkıp, her türlü insanî etkinliği kapsayan, yakın çevremizdeki tarih ile dillenen bir yöne doğru hareket ettirmemiz gerekmektedir. (Danacıoğlu, www.bianet.org/)

V. Tarih Felsefesi

“Tarih, konusu kanunları keşfetmek olmayan, fakat bize anlama imkanı sağlayan bir bilimdir. Tarihin ne olduğu üzerindeki tartışmalardan tarih felsefesi doğmuştur. Tarih felsefesi ifadesi ise müphem ve çok anlamlıdır. O, bazen tarih sentezini, nâdiren de filozofun tarih metodunun değeri hakkındaki düşüncesini ifade eder. Tarihten dersler çıkarıldığını iddia eden açıklayıcı sistemleri tarih felsefeleri diye adlandırmak çok daha yaygındır. Tarih felsefeleri, bir dünya görüşü ve bir insan fikri gereğince tarihe bir anlam vermektedir.” (Halkın,1989: 6) Tarihin bir anlamı ve amacı var mıdır? Tarihsel gelişme ve değişmeyi yöneten temel yasalar nelerdir? Tarihin ne olduğu, nasıl yazılması gerektiği gibi sorular tarih felsefesinin temel sorunlarındandır. Tarih felsefesi, ortalama tarihçinin sorduğu sorular dışında, daha çok tarihin tabiatına ilişkin felsefi araştırmalar yapmak, tarihsel olan üzerinde düşünmek, düşünceler ve felsefi kuramlar üretmektir.

Tarih felsefesi deyince aklımıza ilk önce, tarihsel sürecin gidişatını yöneten genel yasaları keşfetme girişimi gelir. Bu tür bir düşünme çabası, Batı da, XVII. yüzyıldan başlayarak gelişim göstermiştir. İlk önce İbni Haldun (1332-1404) ve daha sonra da Francis Bacon'la (1561-1626) birlikte tarihin ne olduğu üzerine düşünülmeye başlanmıştır. Tarih felsefesi deyimi ise ilk kez Voltaire (1694-1778) tarafından, bir tarihsel düşünme etkinliği anlamında kullanılmakla birlikte, özellikle Hegel'in (1770-1831) bu konudaki çalışmalarından sonra evrensel tarih ya da dünya tarihi anlamına karşılık gelecek bir bilme etkinliğine dönüştürülmüştür.

Bu girişimin temelinde, tarihsel olgulara dayanarak yapılmış olan genellemeler üzerine kapsamlı açıklamalar getirme isteği vardır: Acaba olguların olagelişlerini yöneten zorunlu ve evrensel yasalar var mıdır? Tarih düzenli ve tutarlı bir bütün olarak bilinebilir mi? Tarihsel süreç yazgısal mıdır yoksa belirlenmiş midir? Tarihin bir başlangıcı ve sonu var mıdır? Tarihsel olgular arasında nedensel ilişkiler var mıdır? Bu soruları cevaplayabilmek, tarihsel olayları inceleyip onlar arasındaki bağlantıyı kurmamızı gerektirir.

Bu nedenle tarih felsefesinin işi, bu bağlantılardan yola çıkarak tarihsel bilginin yapısının temel özelliklerini keşfetmektir. Bu anlamıyla tarih felsefesi, tarihin kendisiyle birlikte gelişen bir alan olmaktadır ve tarihsel bilginin düzenlenmiş bir bilgi bütünü olarak karşımıza çıktığı her yerde o da düzenli ve tanımlanmış olarak karşımızda durur; yani diğer bir deyişle, tarih felsefesi kategorik bir etkinliktir ve amacı, bir bütün olarak dünya hakkında düşünmek ya da onun yasalarını keşfetmektir.

Bundan başka tarih felsefesi, tarihçinin yapıp etmekte olduğu işin ne olduğunun sorgulanması anlamına da gelmektedir ve

bu etkinlik içinde, "Tarihçi kimdir? Çalıştığı alanın özellikleri nelerdir? Araştırma yöntemi ne olmalıdır? Tarihçinin öncelikleri nelerdir? Bu öncelikler tarihsel metne nasıl etki eder? Tarihsel metin nasıl incelenmelidir? gibi sorulara yanıtlar bulmaya çalışılmaktadır. Bu anlamıyla tarih felsefesi, henüz ulaşılmamış bir gerçeklik üzerine bir bilme etkinliği olarak değil, tarihçinin gerçeğe ulaşma çabası üzerine bir bilme etkinliği, bir insanlık deneyimi ve de tarihin diğer deneyim biçimleriyle olan ilişkisini ve geçerliliğini keşfetme girişimi olarak tanımlanmaktadır.

Bu farklı yaklaşımlardan ilkinde kurgusal tarih felsefesi, diğerine ise eleştirel tarih felsefesi adı verilmektedir. Kurgusal tarih felsefeleri bir anlamda, Kant'ın (1724-1804) tümünden çürüttüğü "dogmatik metafizik" in biçimleri olarak ortaya çıkmaktadırlar. Eleştirel tarih felsefeleri ise özellikle son dönemde, tarih felsefesi üzerine çalışan filozofların yoğun ilgileri sonucu bilim felsefesinin sorunlarına da değinerek, bir bilimsel soruşturma mantığı oluşturma çabasına dönüştürülmüştür. Bu çabanın dayanağı,olgucu tutumdan etkilenen tarihçilerin doğa biliminin yöntemlerine uygun bir tarihçilik etkinliğine girişmeleri olmuştur. Oysa doğa ve tarih birbirlerinden farklı alanlar oldukları için araştırma mantıkları da birbirlerinden farklı olmak durumundadır.

Doğa bilimlerindekine benzer bir yöntem tarih bilimleri için de söz konusu olabilir mi? Bu soru, tarih felsefesi alanında özellikle 19. yüzyılın ortalarından başlayarak bugünlere kadar getirilen bir tartışmaya gönderme yapar. Dilthey (1833-1911) ile birlikte başlatılan bu tartışma, temele insanı alan tarih bilimlerinin doğa bilimlerinin yöntemlerinden farklı bir yönteme sahip olması gerektiği üzerinde temellendirilmiştir. Bu yüzden tarih biliminin yeni yönteminin ne olması gerektiğine ilişkin

alışmalar, filozofların ağırlıklı konularını oluşturmuştur. Burada amaç genellikle, doğa bilimleriyle tarih bilimleri arasındaki farklılığı gözler önüne sermektir.

A. Comte'dan (1798-1857) Marx'a (1818-1883), Hegel'den Toynbee'ye (1889-1975) kadar, diğer bir deyişle XX. yüzyıla kadar tarih üzerine çalışmış birçok filozof, tarihin yasal bir zorunlulukla işlediğini; sürecin doğrusal ya da döngüsel bir seyir izlediğini göstermeye çalışmıştır. Bu filozoflar tarihsel alanı insanın gelişiminin zemini olarak tasarlamışlar ve tarihsel süreci dönemselleştirerek insanın gelişim aşamalarını saptamak istemişlerdir. Örneğin; Dünya tarihini, Hegel'in, tinin kendisini tanıdığı bir süreç olarak Asya'da başlatıp Avrupa'da son buldurması; Comte'un "Üç Hal Yasası"nda, teolojik, metafizik ve pozitif olmak üzere üçe ayırması; Marx'in, üretim biçiminin değişimine indirgemesi, hep bu yasal zorunluluğu göstermeye yönelik çabalar olmuşlardır. Bu durum belki de, Kant'ın "Eğer tarihe insan eylemlerinin gelişimi ve ilerlemesi olarak bakamazsak her şey anlamsızlaşır." kaygısından filizlenmiş olabilir. Bu tür tasarımlar aslında karşımıza birer tarih metafizikleri olarak çıkar. Tarihsel gerçekliği olduğu gibi belirlediğini iddia eden böylesi metafizik yaklaşımlar, gerçekte bizi, tarihe ilişkin birçok gerçeklik anlayışıyla karşı karşıya bırakır.

Böylece, geçmişin incelenmesi olarak tarih, evrensel ve zorunlu bir insan ilgisi olmaktadır. Bu da tarih üzerine felsefe yapabilme imkanının kapılarını bize açmaktadır. Böylesi bir etkinlik içerisinde tarihçinin işlevine gelirsek: Eğer kurgusal tasarımlar söz konusu olmuş olsaydı tarihçinin işi, geçmişteki olayları yalnızca belirlenmiş olan genel yapıya uygun olarak düzenlemek olacaktı. O, insanlığın genel amacını önceden bil-

diği için her olayı bu amacın gerçekleştirilmesinde işlevi olan bir rolle belirleyecekti; diğer bir deyişle, önceden saptanmış bir hedefe ulaşmak için çaba harcayan insanların eylemlerini resmedecekti. Bu elbette uygun bir tarihçilik işi olarak kabul edilemez. Çünkü bu durumda, tarihçinin üzerinde çalıştığı belgelere ilişkin söyleyebileceği ya da aydınlatacağı yeni bir şey olmaz. Her şey önceden bildiği bir planın gerçekleşmesine dönük çabalar olarak değerlendirilir. Bundan başka, eğer O, pozitivist gelenek içinde mesleğini sürdüren bir tarihçi olsaydı, bu durumda da, tarihsel olayları doğa biliminin genel ilkeleri çerçevesinde açıklamaya çalışacaktı.

Belgeler üzerine derin çözümlemeler yapmak yerine onları yalnızca ortaya çıkarmak ve açıklamakla yetinecekti. Her bir tarihsel eylemi ya da olguyu kendi içinde sınıflandırarak genellemeler yapmak yolunu tutacak ve bu genellemeleri daha sonraki çalışmalarında çıkış noktası gibi kullanarak benzer ilişkilerden benzer sonuçlar çıkarmaya yönelecekti. Elbette bu tarz bir tarihçilik işi de, insanın düşünsel yeteneğini göz ardı etmesi bakımından uygun bir tarih yöntemi olamaz. Çünkü tarihin asıl konusu olan insan, bilinçli bir varlık olarak değil de, bilinçsiz ve kör bir nedensellik ilişkisi içinde belirli eylemleri gerçekleştiren bir varlık olarak ele alınır. Oysa, eleştirel yaklaşımların bizi getirdiği nokta, tarihçinin doğrudan doğruya insan ilişkilerinden fıskırmış bir yaşam olduğu fikrine ilgi duymasının zorunlu olduğudur. O, bu yaşama, insani ilişkiler ağı olarak bakmak ve bireylerin ya da toplulukların bu yaşam ortamı içindeki ilişkileriyle birlikte anlam kazandıklarını görmek durumundadır.

Bu yüzden bir tarihsel dönemin eğilimleri, genel değerleri, tarzları ve bunları benimsemiş olan toplulukların birbirleriyle

karşılıklı ilişki ve etkileşimleri içinde türetilmiş olan bireysel eylemler, tarihçinin araştırmasının odak noktasını oluşturur. Ancak bu, tarihçinin yaşamı kendine göre değerlendirmesi anlamına gelmez. Tarihçi de, kendi döneminin ilgileriyle belirlenmiştir. Onun gerçekleri, içinde yetiştiği yaşam ortamının gerçekleridir. Her birey gibi o da, algılanabilir her şeyin yaşamın belli bir gerçekliğine karşılık gelen anlamlara sahip olduğu anlayışıyla biçimlendirilmiştir. Böylece bireysel yaşam, toplumsal yaşamla karşılıklı etkileşim içinde, bir yönüyle kendi isteklerini gerçekleştirmeye çabalarken diğer yönüyle toplumun isteklerini de gerçekleştiren bir yaşam formu olarak karşımıza çıkar. İşte, kişinin ve dünyası arasındaki etkileşim yaşamın bir görünümüdür ve tarihçi de bunu anlatır. Tarihçinin konusunda yeterli olabilmesinin koşulu, yaşamın yalnızca ekonomik, siyasal ve sosyal durumuyla yetinmeyip, bireyin doğa ve toplum içindeki çabasının aldığı şekli ve niteliği de kavrayabilmesine bağlıdır.

Dahası tarih, düşünce tarihi olduğu için ve düşünce de doğrudan felsefi bir etkinlik içinde kuşatıldığından, tarihçi aynı zamanda felsefeden de yararlanmak zorundadır. Felsefi düşünce, kişinin kendi tarzını oluşturmaya imkan sağlar. Bu yüzden tarihçi yalnızca kendi konusunun ilke ve yöntemlerini uygulamakla kalmamalı bunun felsefi değerlendirmesini yapabilmeli ve bu değerlendirmeye ilgili kendi anlatım tarzını geliştirebilmelidir. Bunun için, tarihçi insanın doğasını kavrar-ken, bu kavrayışını yaşamın gerçekleriyle ilgili bir hale getirmek durumundadır. Çünkü, kişi yalnızca felsefi bir tavır alışla yaşamını bireysel bir yaşam olarak kavrayabilir. Tarihçinin doğrudan konusu olan yaşamın gerçek özü hakkında tutarlı ve doğru düşünebilmesi için insan yaşamı hakkında kendi felse-

fi anlayışından da yararlanması gerekir. Bunun nedeni felsefi anlayışın nesnesinin kendi içinde köklü olmasıdır. Yaşam, bir ortam içinde varlık bulur.

Bir topluluğun yaşam alanlarının tümü din, hukuk, politika, bilim, sanat, tarih ve felsefe gibi alanlardan oluşur. Bu alanlar aynı zamanda felsefenin kavramlarıdır. Bu nedenle tarihçiler, insan yaşamının bugünkü durumunun kapsamlı bir açıklamasını yapmak isterlerse, tarihsel olguları, felsefi bir soruşturmayla yorumlamak ve anlamlandırmak zorundadır. Bunu yapabilmek ise tarih felsefesi etkinliğine girişmek anlamını taşır. (Aysevener, 2002: 73-81)

Tarih modern dünyada yeni bir anlam kazanmıştır. Bu anlam çerçevesinde tarihin vakanüvislikle, yani geçmişe mümkün olduğu kadar sâdık bir şekilde yeniden inşa edilmesiyle hiçbir ortak yanı yoktur. Yani tarih geçmişin basit bir izahı değildir; fakat eşyanın varlığının ontolojik bir boyutudur. Tarih, bu anlamda geldiği yeni nokta ile bu eylem sayesinde "hakikatler" haline gelen kavramları harekete geçirme vesilesi olmaktadır. Fakat o, aslında tarih felsefesi anlamında gerçekleştirilecek tarihle alakalıdır. Bu anlayışın sonucu olarak beşeri ilimlerin bağımsızlaşma girişimi sonunda tarihle birlikte tarih felsefesi de doğmuştur.

Modern tarihçilik anlayışına göre "İnsanın dışında, renksiz veya duygusuz tarih yoktur. Olguların "kendilerinden bahsettiği" hiçbir zaman görülmemiştir. Tarih ancak ispat etme işi ve neticede yargıdır. O halde her şey, geçmişini değerlendirdiği gözlem evini seçen hakime bağlıdır. Gerçeklik ressam için ne ise, tarih için de odur; nasıl ki tek bir manzara yoksa tek bir tarih de yoktur. Geçmiş herkese farklı bir ışık altında görünür. Tarihçi ne yaparsa yapsın- bütün diğer yazarlar gibi- eserle-

rinde duygu ve düşüncelerini anlatır ve kendini ele verir. En tarafsız tarihçi daima zamanın ve memleketinin insanıdır; en objektif tarihçi bir izlenimci olarak kalmaktadır. Böyle olunca da, şimdiki zaman, gerçeklik ve onun tasavvuru arasına yerleşirse buna şaşmamak gerekir. Tarih, içinde bulunduğu zamandan hareketle geçmişî düşünen her insanın içinde bulunduğu zaman doğrultusunda geçmişî kurmaktadır. Şimdiki zaman, tarihe kendi çözümlemesini empoze ettiği takdirde onu bozar. Ancak, şimdiki zaman, tarihe sorulacak soruları izafi ehemmiyeti hakkında bize bilgi verir. Bizim için son derece hassas olan tarihi hareketlerden bizi haberdar kılar, zira bu hareketler, bize kadar, bizim içimize kadar uzanmaktadır.” (Halkın, 1989: 12)

Tabii tarihin gayesi nasıl kainatın ve onu teşkil eden her şeyin maddi hayatını öğrenmek ise beşeri tarihin gayesi de beşeriyetin maddi ve manevi hayatını öğrenmektir. Kendi hayatımızı ve bugünkü vaziyeti değerlendirmede bile fikirler muhteliftir. O halde tarih için de öyle olmak icap eder. İşte bu sebeple çeşit çeşit tarih felsefesi doğmuştur. Kendi hayatımızı incelerken görürüz ki, mukadderatımız üzerinde esas itibariyle iki şey etkili olmaktadır. Bir taraftan ihtiyacımız olan veyahut onlara aykırı gelen harici şartlar, diğer taraftan da şahsi ve kamusal vicdanımız vardır. Tarihin oluşumunda kahramanların ve liderlerin etkisi küçümsenemez ama tarih büyük insanların hikayelerinden ibaret değildir. Bu gibi liderler olmasa da tarihin akışı bazı farklılıklarla yine aynı istikamette başkaları tarafından devam ettirilir. Tarih insanlığın tercüme-i hali ve toplumsal psikolojisidir. İnsan zorunlu olarak kendisinin varlık sebebini düşünür. Bu durum tarih öğrenmesine de yansır. Bunun için tarih farklı filozoflar tarafından teorilerini tatbik etmekte esas kabul edilmiştir ve edilmektedir.

Sonuç itibariyle tarih, bir yandan geçmiş hâdiselerin göreceliliği olarak ve bu geçmişin bilgisi olarak kabul edilirken, diğer yandan şu an yapmakta olduğumuz da dahil her-beşerî aksiyondaki oluşun “hazır-bulunuşu” olarak iki tarzda anlaşılmaktadır. Tarih sadece gerçekleşmiş olanla ilgili araştırma değildir, o aynı zamanda sürüp giden hayatın dokusudur. İşte bu anlamda, tarihi bilgi aynı zamanda insanın bilgisidir.

Sonuç

YAŞADIĞIMIZ DÜNYADA MEVCUT bilginin nasıl şartlanmış veya belirlenmiş olduğunu hepimiz biliyoruz. Bu bilgi artık bizim bilginiz olamaz. Bir defa tarih biliminde kullandığımız temel kavramların çoğu (hayat, din, millet, vatan, ihtilal, ordu, ticaret, ekonomi, entelektüel, uygarlık...) zihninizde aynı anlamı çağrıştırmaz. Bu kavramlara dayalı bilgiler de deneysel olarak ispatlanabilmiş bilgiler değildir. Buna rağmen, bu disiplin uzmanlarının büyük bir kısmı yani tarihçiler, verdikleri bilgileri, kişisel görüş ve yorumlarını gerçek ve geçerli bilgiler olarak sunmaktadır.

Üstelik bu eksikliklere rağmen Türkiye’de bazı sözde bilim adamları, elde ettikleri tarihi bilgileri, bilimsel disipline ve bilim ahlakına hiç sığmadığı halde, toplumu ve insanların zihinlerini kontrol etmek ve yönlendirmek amacıyla kullanmaktadır.

Aslında ilmî çalışma, gerçeğin değil, bize onu kavrama ve tahlil etme imkanı sağlayan kavramların sürekli bir tashiinden ibarettir. Onları icabında, her araştırmanın belli durum-

larında artık uygunluğunu yitirmiş olanların yerine geçirmek üzere daha uygun yeni entelektüel aletler ve yeni nazariyeler geliştirerek durmaksızın gözden geçirmek gerekir. Yapılması gereken hata, ilmin gayesinin gerçeği değiştirmek olduğunun sanılmasıdır. İlmin rolü gerçeği incelemekten ibarettir. Gerçekliği tadil etmek başka faaliyetlere düşer.

İlim, tekniklere hayat vermesine rağmen, o bu tekniklerin kendisi değildir. İlim bazı neticeleri saf dışı edebilir, fakat imkanlar dizisini sadece bir tane kalacak biçimde kâfi derecede indirgeyemez. Bir tahlilin başlangıç faraziyeleriyle tespit edilmiş geçerlilik sınırlarını aşan bütün sonuçlar, kesinlikle hiçbir ilmî karaktere sahip değildir. Bunlar açıkça ideoloji diye adlandırılan şeylerdir.

Bizzat özü itibariyle ilim; daima gözden geçirmeye ve düzeltmeye tâbi, ihtiyaç halinde daha verimli olan, başkaları için terk edilen varsayımlar temeli üzerindeki sonsuz bir araştırmadır. O halde, ilim devamlı olarak bizzat kendisini araştırma halindedir, elbette bu sonsuz süreç durmaksızın sağlamlaştırarak yoluna devam edecektir; öyleyse ilim asla mükemmel olmamıştır, fakat mükemmel olma yolundadır ve tekâmül ederken o, daha önce bulunmuş çözüm yollarından hareketle başka meseleler ortaya çıkarmaktadır. Tamamlanmış, mükemmel ve ideal bir ilim fikri öyleyse sırf zihni bir görüş, Max Weber'in ifadesiyle, "Keyfi bir ayırmadan ve insafa kalmış bir genellemeden hareketle mükemmelleştirilen bir ütopyadır."

Her ilmin kuruluşu, sonuçlarının sağlamlılığına ve geçerliliğine bağlıdır, yoksa epistemologların peşin hükümlü spekülasyonlarına değil. Her biri kendine özgü dehaya sahiptir ve ilmin özünün genel sınırları içinde kendine has olan normlara göre ilerler. Öyleyse, sanki meseleler önceden çözülmüş gibi

davranmaktan kaçınmak gerekir. İlmin macerası bilinmeyen hakikatlerin macerasıdır.

Tarihi yazmaktan ve okumaktan amaç, Bir insanın, geçmiş, dolayısıyla bugünü anlamasına yardımcı olmak, ufkunu genişletmek ve kendisini bir zaman süreci içinde bulmasına yardımcı olmaktır. Geçmişe neler borçlu olduğunu ve gelecek için güvencelerin neler olabileceğini kavratmak, olaylara sebep sonuç ilişkisi içinde bakıp değerlendirme yaptırabilmektir. Toplumda kişiye özgürlük bilinci aldırarak âdil bir ortamın doğmasına yardımcı olmak ve yüksek insani değerleri benimsemesini sağlamak olmalıdır.

Tarih yazımında geçerlilik, ancak bilimsel yöntemin geçerlilik ölçütlerine uyularak sağlanabilir. Bu ölçütler ise nesnellik, olgunun somutluğu, ölçülü kuşkuculuk, kavramları açıklıkla tanımlamak, birim ve bütünlük düzeylerindeki çözümlemeleri bütünleştirmek, zaman boyutundaki karşılaştırmalarla eş zamanlı karşılaştırmaları bütünleştirmek olarak sıralanabilir.

Hayat, canlılığını yeni yorumlarla kazanır. Hayatı her dem taze kılacak yorumlarla yaşayamazsanız kokuşursunuz. Tarih yazımı, hayatı canlı kılacak, geçmiş ile gelecek arasındaki köprüleri kurma sanatıdır. Hayatın tazeliği, geçmiş ile tazeliğidir. Hayatın yeni yorumlara ihtiyacı vardır. Hayat, geçmiş ile hayat olduğuna göre, geçmişin yeni yorumlara gereksinimi vardır. Tarih yazıcılığı, hayatın devingenliğini besleyen yeni yorumlar ortaya koyabilmesi için kendini geleceğe açık tutmalıdır. Yaşamak, geleceğe sorumlu olmak demektir. Bizden sonra dünyadaki çirkinlikler, haksızlıklar, zulümler ve sömürüler bizim şu ana sıkışmışlığımızdan gelebilir. Yazacağımız tarih, geleceğin insanının dünya kavrayışını etkileyecektir. Hayata olan borcumuz, bizi geleceğe borçlu kılmıştır.

Okuma Listesi

5

- Bıçak, Ayhan, (2004) *Tarih Düşüncesi III- Tarih Felsefesinin Oluşumu*, İstanbul: Dergah Yayınları
- Braudel, F. , (1992), *Tarih Üzerine Yazılar*, Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi
- Carr, E. H. , (1987), *Tarih Nedir*, Çev. M.Gizem Öztürk, İstanbul: İletişim Yayınları
- Copeaux, Etienne, (1998), *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Freund, Julien, (1991), *Beşeri Bilim Teorileri*, Çev. Bahaeddin Yediyıldız, Ankara. TTK Basımevi
- Halkın, Leon. E. , (1989), *Tarih Tenkidinin Unsurları*, Çev. Bahaeddin Yediyıldız, Ankara: TTK Basımevi
- Kütükoğlu, S. Mübahat, (1991), *Tarih Araştırmalarında Usul*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat
- Munslow, Alun, (2000), *Tarihin Yapısökümü*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı
- Özlem, Doğan, (1994), *Tarih Felsefesi*, İstanbul: Anahtar Kitaplar
- Popper, Karl. , (1987), *Tarihselciliğin Sefaleti*, Çev. Sabri Orman, İstanbul: İnsan Yayınları
- Sırma, İhsan Süreyya, (1984), *İslam ve Tarih*, İstanbul: Beyan Yayınları
- Togan, Z. Velidi, (1985), *Tarihte Usul*, İstanbul: Enderun Kitabevi
- Yediyıldız, Bahaeddin, (1990), "Çağdaş Tarihçilik", *Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu*, Elazığ, 1990, s. 25-35
- Yelken, Ramazan, (2007), (Derleyen) *Tarih Sosyolojisi*, Ankara: Vadi Yayınları

Kaynakça

- Aysevener, Kubilay, (2002), Tarih Biliminde Felsefi Bir Sorgulamanın Önemi Üzerine, *Felsefe Dünyası*, 36, 73-81.
- Aktay, Yasin (2007) Tarihin Sosyolojisinden Antporolojisine: Fenomenolojik bir Yaklaşım, (Derleyen) Ramazan Yelken, *Tarih Sosyolojisi*, Ankara: Vadi Yayınları
- Bıçak, Ayhan, (2004) *Tarih Düşüncesi III- Tarih Felsefesinin Oluşumu*, İstanbul: Dergah Yayınları
- Bıçak, Ayhan, (2002), Tarih Sorunu, *Kütadkubilig Felsefe Araştırma Dergisi*, 1, 24-31.
- Braudel, F. , (1992), *Tarih Üzerine Yazılar*, Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi
- Boratay, Ali, (1985), *Tarih ve Tarihçi*, İstanbul: Alan Yayıncılık
- Burke, Peter, (2000), *Tarih ve Toplumsal Kuram*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Burke, Peter, (2006), *Fransız Tarih Devrimi Annaeles Okulu*, (Çev. M. Küçük), Ankara: Doğu Batı Yayınları
- Carr, E. H. , (1987), *Tarih Nedir*, Çev. M.Gizem Öztürk, İstanbul: İletişim Yayınları
- Carr, E. H.– Fontana J. , (1992), *Tarih Yazımında Nesnellik ve Yanıllık*, Ankara: İmge Yayınevi
- Copeaux, Etienne, (1998), *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Danacioğlu, Esra, Yerel Tarih, Yerel Kimlik, www.bianet.com (20.03.2008)
- Ersoy, Ruhi, (2004) Sözlü Kültür ve Sözlü Tarih İlişkisi Üzerine Bazı Görüşler. *Milli Folklor*, 61, 102-110.
- Eyuboğlu, İsmet Zeki, (1991), *Tarihin İlkeleri*, İstanbul: Say Yayınevi
- Freund, Julien, (1991), *Beşeri Bilim Teorileri*, Çev. Bahaeddin Yediyıldız, Ankara: TTK Basımevi

- Halkın, Leon. E. , (1989), *Tarih Tenkidinin Unsurları*, Çev. Bahaeddin Yedi- yıldız, Ankara: TTK Basımevi
- İnam, Ahmet, (2003), *Tarih Geleceğe Yazılır*, Ankara: Online Yazılar
- İbni Haldun, (2004), *Mukaddime*, Çev. Halil Kendir, Ankara: Yeni Şafak
- Koçak, Kemal, (1999), "Osmanlı'dan Cumhuriyete Tarih Anlayışına Tesir Eden Faktörler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 125, 67-82
- Kutup, Seyyid, (1985), *Tarihte Düşünce ve Metot*, Çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Bir Yayıncılık
- Kütükoğlu, S. Mübahat, (1991), *Tarih Araştırmalarında Usul*, İstanbul: Kub- bealtı Neşriyat
- Lovejoy, O. Arthur, (2006), *Mevcut Görüşler ve Geçmiş Tarih*, Çev. Abdullah Şevki, Ankara: Hece Yayınları
- Memiş, Ekrem, (2005), *Tarih Metodolojisi*, Konya: Çizgi Kitabevi
- Metin, Celal, (2002), Sözlü Tarih ve Türkiye'deki Gelişimi, *Türk Kültürü*, 469, 288-298.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, (1966), *Felsefeye Giriş*, "Tarihilik ve Tarihsizlik", İstanbul: Edebiyat Fak. Yayınları.
- Meyerhoff, Hans, (2006), *Zamanımızda Tarih Felsefesi*, Çev. Abdullah Şevki, Ankara: Hece Yayınları
- Munslow, Alun, (2000), *Tarihin Yapısökümü*, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı
- Nagei, Ernest, (2006), *Tarihsel Çözümlemenin Mantığı*, Çev. Abdullah Şevki, Ankara: Hece yayınları
- Nietzsche, Friedrich, (1965), *Tarih Üstüne*, İstanbul: Oluş Yayınları
- Özlem, Doğan, (1994), *Tarih Felsefesi*, İstanbul: Anahtar Kitaplar
- Popper, Karl, (1987), *Tarihselciliğin Sefaleti*, Çev. Sabri Orman, İstanbul: İn- san Yayınları
- Özbaran, Salih, (1992), *Tarih ve Öğretimi*, İstanbul: Cem Yayınları
- Sırma, İhsan Süreyya, (1984), *İslam ve Tarih*, İstanbul: Beyan Yayınları
- Soruşturma, (1991), *Tarih ve Siyer*, Ankara: Sor Yayıncılık
- Soykan, Ömer Naci, (1994), "Bir Tarih Felsefesi İçin Düşünceler", *Felsefe Dünyası*, 8, 17-25.
- Şeriatı, Ali, (1987), *Yarının Tarihine Bakış*, Çev. Orhan Bekin, İstanbul: Äka- be Yayınları
- Tilly, Charles (1984), "The Old New History and the New old History", *Revi- ew*, VII 3.
- Togan, Z. Velidi, (1985), *Tarihte Usul*, İstanbul: Enderun Kitabevi
- Yedi yıldız, Bahaeddin, (1990), "Çağdaş Tarihçilik", *Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu*, Elazığ, 1990, s. 25-35
- Yelken, Ramazan, (2007) (Derleyen) *Tarih Sosyolojisi*, Ankara: Vadi Yayınları